

Algimantas Valantiejus

Pozityvusis *neabejojimo* principas

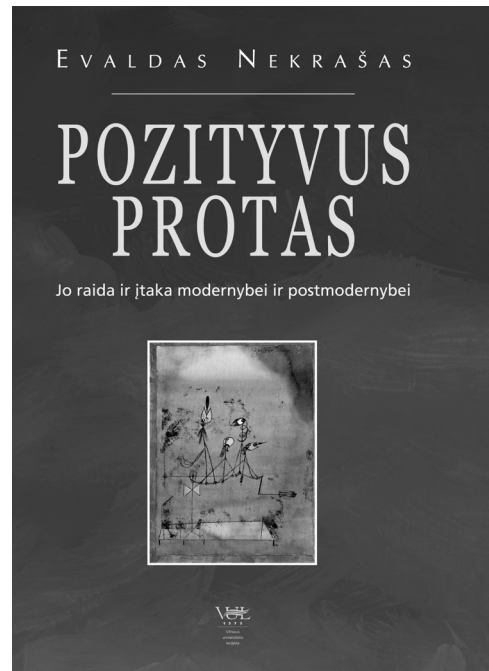
Skiriu Nencei ir Lindai

Tikroji pozityvizmo paskirtis – tiksliai apibrėžti

Apibrėžti pozityvizmą reikia, kiek tai įmanoma, *tiksliau*. Tokį uždavinį kelia čia recenzuojamos knygos *Pozityvusis protas* autorius Evaldas Nekrašas: „Ketinu pateikti tikslesnį apibrėžimą ir jį remiančius argumentus <...>“ (Nekrašas 2010; 15). Tiesa, skaitytojas tuoj pat įspėjamas, kad tikslinamas pozityvizmo apibrėžimas *išsiskakos* tiek, kiek šioje knygoje yra puslapių (o iš viso jų – 448): „Mano atsakymas į jį – sutiks skaitytojas su juo ar ne – paaiškės tik perskaičius knygą“ (ten pat; 14).

„Platus“ tokio išsiskakojimo *kontekstas* yra viena pagrindinių priežasčių, pakoregavusių šios knygos recenzavimo formos ir turinio santykį. Recenzijos paskirtis – panagrinėti, 1) kaip tikslinamas apibrėžimas ir ši apibrėžimą remiantys 2) argumentai, 3) kaip svarstoma apibrėžimų tikslinimų ir argumentavimo tarpusavio *santykio* problema.

Kaip minėta, tikslinimo problema yra ta, kad pozityvizmo apibrėžimas, kaip milžiniškas aštuonkojis, išsiskakoja per visą knygą. O ir knygos pabaigoje nerandame *išvadų* arba be maž žadėto (ten pat; 14) *galutinio apibrėžimo*, o tik didžiulį „Pozityvaus proto įtakos už filo-

sofijos ribų“ skyrių, o knygos pradžioje – autoriaus patarimą, kaip elgtis „svyruojančiam“ skaitytojui, priimančiam galutinį sprendimą:

„Bet galutinį sprendimą apie jų reikšmę skaitytojas turėtų priimti tik kiek daugiau pamąstęs apie pozityvizmo poveikį įvairioms viešojo ir privataus gyvenimo sritims, mūsų mąstysenai ir gyvenimui, t.y. užvertęs paskutinį knygos puslapį“ (ten pat; 13).

Taigi: tikslinimas knygoje neapsiriboja *epistemologija* ir *metodologija*, o paramos ieško natūralioje „mūsų“ kasdienybės ontologijoje. Kadangi pozityvizmas, kaip tvirtinama knygoje, su „ontologija“ reikalų lyg ir neturi, šio termino prasmės tikslinimo klausimai darosi dar keblesni. Daugėja ir konkrečių klausimų: ar pozityvizmas yra *metateorinis kriterijus, metodas, metodologija, teorija, mokslas, mokslo istorija*, ar visi šie dalykai drauge ir „dar kai kas daugiau“? Vadinas, privalome siaurinti temų bei problemų apimtį ir pradžioje sutelkti dėmesį į a) septynias pozityvizmo tezes, b) argumentavimo pobūdį, c) kriterijų pasirinkimą, d) kontekstą, susijusį su pozityvizmo alternatyvomis.

Ir dar. Struktūrinuose recenzijos intarpuose ketinama atsakyti į klausimą, *kaip* pasirinkta ir *kodėl* pasirinkta recenzuoti knygą apie filosofinį pozityvizmą. Todėl papildomose dalyse, be nurodytų dalykų, struktūriškai išspraudžiamimi retoriniai „Kodėl *filosofinis* pozityvizmas?“ intarpai.

Pradžioje pateiksime *tezes*, trumpai aptarsime *perskyrą tarp analitikos ir kritikos, pozityvizmo kriterijų problemą*, o paskui plačiau aptarsime *kontekstą* sugrįždami prie tezių, tačiau jau pasiremdami konkrečiais pavyzdžiais.

Septynios pozityvizmo filosofijos tezės

Septynios tezės (kaip ir *aštuntoji*, kurią pateiksime paskui) pateikiamos penkioliktame knygos puslapyje. *Pirmiausia – šiai filosofijai būdinga radikaliai antimetafizinė nuostata. Antra, ji siekia sukurti mokslinę filosofiją. Trečia, jai būdingas požiūris į mokslinį žinojimą kaip vienintelį tikrą ir patikimą žinojimą. Ketvirta, įsitikinimas, kad vienintelės tikros, t.y. mokslinės,*

žinios remiasi patyrimu – stebėjimu ir eksperimentu. Penkta, mokslinio žinojimo, ypač gamtamokslinio ir socialinio žinojimo, vienovės nuostata. Šešta, griežta faktų ir vertybių atskyra, iš kurios plaukia mokslinio žinojimo vertybinio neutralumo tezė. Ir septinta, įsitikinimas, kad mokslinis žinojimas, pats vertybiškai neutralus, yra pamatinis socialinės pažangos veiksnys (ten pat; 15; kursyvas autoriaus).

Perskyra tarp analitikos ir kritikos: *absoliuti ir santykiška*

Aptariama knyga turi *ypatumą*, arba *skiriamąjį bruožą*, kurio nedera pernelyg sureikšminti, tačiau negalima ir neįvertinti. „Pratarmės“ paskutiniojo poskyrio pabaigos žodyje skaitytojui nurodomi būsimi ekskursai – *I-oji* ir *II-oji* knygos dalys. Nors, puslapių skaičiaus požiūriu, šios dalys yra tolygios, tačiau, pasirinkto mokslinio stiliaus, konkrečių argumentavimo būdų požiūriu, – netolygios: II-oje dalyje nerandame *postpozityvizmo* analizės arba mokslo istorijos diskurso, nors I-oje dalyje atitinkamą *pozityvizmo* diskursą randame. Minėtų kriterijų požiūriu, I-oji ir II-oji dalys yra asimetriškos.

I-oje dalyje vyrauja *analizė*, o *aštrios išorinės pozityvizmo kritikos* nėra daug (yra tik *kritinių pastabų*). II-oje dalyje vyrauja *pamatinių pozityvizmo idėjų įvertinimas. Kritinių pastabų pozityvizmo atžvilgiu žanras sunyksta. Kas keičia šį žanrą? Ar ir kaip kritikuojamos alternatyvios kryptys? Ar tenkinamasi tik kritinėmis pastabomis, ar taikomi kitokie kritikos būdai? Kokia yra termino *pozityvizmo įvertinimas* prasmė? Skaitytojas šito kol kas nesužino. Neaišku ir tai, ar II-oje dalyje, be nurodytų dalykų, reikia tikėtis a) tik analizės, b) tik kritikos, c) ir*

analizės, ir kritikos, d) pozityvizmo apologijos, e) ir apologijos, ir aštrios kritikos (juk kalbama apie *alternatyvas*).

„Baigdamas šią pratarbę norėčiau atkreipti skaitytojo dėmesį į dar vieną knygos ypatumą. Pirmoje knygos dalyje daugiausiai dėmesio skiriu pozityvizmo idėjų aiškinimui, jo raidos ir santykių tarp įvairių pozityvizmo formų bei įvairių jo atstovų analizei. Joje yra kritinių pastabų nagrinėjamų koncepcijų adresu, ryškinamos vidinės jų problemos, bet aštrios išorinės pozityvizmo kritikos nėra daug. Visažinio kritiko laikysena man apskritai nepriimtina. Tačiau pamatines pozityvizmo idėjas bandau įvertinti. Tai darau daugiausiai antroje knygos dalyje, kurioje gvildenu pozityvizmo santykį bei sąveiką su kitomis filosofijos kryptimis“ (Nekrašas 2010; 13).

Aštrios kritikos ir *kritinių pastabų* (kalbant paprastai, *prėskos vidinės kritikos*) perskyra yra *prielaidų srities* perskyra – labai svarbi ne tik knygos autoriui, bet ir skaitytojui. Perskyra padeda suprasti pagrindinį knygos ypatumą, nes, kaip rodo knygos turinys, 1) pirmoje dalyje derinama *analizė* ir *kritinės pastabos*, atsiribojant nuo aštrios išorinės – kitų kryptčių pozityvizmo atžvilgiu – kritikos, 2) antroje dalyje derinamas pamatinių pozityvizmo idėjų *gynimas* ir aštrus išorinis (pozityvistinis) kitų kryptčių *įvertinimas*, tačiau atsiribojant nuo *konkrečių idėjų* ir *sąvokų* analizės (kitaip negu I-oje dalyje, kurioje derinama *analizė*, *mokslo istorija* ir *kritinės pastabos*).

Kitaip tariant, prielaidų srityje įteisinama *asimetrija*, kuri po „Pratarbės“ žodžio laikoma savaime suprantama ir jau nekeliamą į dienos šviesą. Aštri išorinė kritika *netaikoma* pozityvizmo atžvilgiu, o ši *netaikymą* su kaupu kompensuoja pozityvaus proto *mokslo istorija* ir *analizė*. Ir priešingai, *analizė netaikoma* na-

grinėjant *santykį* su tomis filosofijos kryptimis, kurios „aršiai puola pozityvizmą“ (ten pat; 13), o ši netaikymą su kaupu kompensuoja negatyvūs *įvertinimai*.

Pozityvizmo *įvertinimai* II-oje dalyje išryškinami remiantis dviem būdais: 1) negatyvia kitų kryptčių kritika ir 2) panašumų tarp kryptčių ieškojimu. Pirmasis būdas (iš pažiūros primenantis negatyviojo mąstymo komponentus kritinėse teorijose) teikia progą rengti dirvą gilesnei analizei. Tačiau sustojama būtent prie šios ribos, už kurios turėtų prasidėti *analizė-ir-kritika*. Antrasis – *panašumų* tarp kryptčių ieškojimo – būdas (žr. toliau) remiasi aušto lygmens abstrakcijomis, todėl nepadeda kompensuoti esminių pirmojo būdo trūkumų.

Kitaip tariant, idėjų, principų ir sąvokų *lyginamosios analizės* lygmuo yra praleidžiamas (žr. ypač 5.2, 5.6 poskyrius, kuriuose turėtų būti kritiškai lyginamos alternatyvios paradigmos): nei *mokslo istorijos* argumentų, kaip I-oje dalyje, nei *lyginamosios idėjų, sąvokų ir teiginių* analizės čia nerasime. Analizės ir argumentų stygių kompensuoja *specifinė kritika*: šiam tekstui būdingos indeksinės išraiškos, susišaukiančios netgi su kitas filosofines kryptis *stigmatizuojančiais* įvertinimais. Šių specifinių išraiškų ypač gausu 5.6 poskyryje „Pozityvizmas, Kuhnas ir postmodernizmas“ (emociniu požiūriu, tai gal ir suprantama, nes Kuhnas, drauge su kitais postpozityvistais, netiesiogiai inicijuoja reliatyvistinius ir reliacionistinius diskursus pasmerkdamas užmarščiai loginio pozityvizmo realios ar tariamos šlovės tarpinį). Suprasti šių indeksų gausą padeda knygos „Įvade“ nurodyta „aštuntoji“ (matoma, tačiau

nepastebima) tezė, antroje knygos dalyje įgaujanti lemiamą svarbą.

Aštuntoji tezė: pozityvistus, kaip rašo knygos autorius, *labiausiai vienija negatyvi nuostata*, tiksliau, *priešškumas* (ten pat; 15).

Norint suprasti aštuntosios tezės svarbą, reikia įvertinti du socialinius psichologinius aspektus. Pirmą, pozityvizmui būdingą *logocentrizmo kultą*, susijusį su atitinkamomis vertybėmis, padėtimis, vaidmenimis. Pospozityvistinė socialinių mokslų filosofija visiškai išcentravo pozityvų logosą – „centrą“. Todėl nostalgija seniems geriems laikams yra sudeidamoji „aštuntosios“ tezės dalis: „Jei XIX amžiaus antroje pusėje ir XX amžiaus pradžioje mokslas buvo tikro kulto objektas, tai dabar jis kaltinamas už didžiausias praėjusio amžiaus nelaimes <...>“ (ten pat; 411). Antra, emocieniu požiūriu prisodrintas entuziastingas *mokslų-ir-technologijų* kultas (žr. recenzijos poskyrį „Pozityvizmas grįžta laiku, bet moterys jo nebelaukia“), suvešėjęs dar sensimonizmo „ratelyje“, paskui institucionalizavęsis kontiškoje religijoje ir palaiapsniui pasklidęs tarp visų pozityviai-instrumentiškai galvojančių žmonių, empiriškai liudija, kad bet kuris bandymas kėsintis į tariamai nekintamo centro padėtį, ir ypač jo raštą, gali sukelti aštrią gynybinę reakciją.

Formalūs centro apologijos ištekliai – labai griežta *mokslo* ir *ne mokslo* perskyra. Ši formali perskyra, kaip matysime, yra viršistorinė, be-laikė, atribota nuo istorinio turinio, empiriškai nestebima ir nepatikinama, todėl vengianti aštrios kritikos. Belaikis pozityvizmas, atsiri bodamas nuo mokslo *filosofijos* genezės, raidos bei reflektivių jos klausimų, tampa *tiesos tiesos istorija*,¹ *beveik beveik mokslu, beveik mokslo istorija*. Nors pirmame „Pratarmės“ sakinyje tiesaus atsakymo į klausimą, ar *pozityvus protas* yra *mokslinis protas*, išvengiama, šis *tapatinimas* empiriškai paliudijamas daugelyje knygos puslapių.²

„Aštuntąją“, matomą, tačiau galbūt nepastebimą, knygos ašį sudaro „vertybiškai neutrali“ minėtos perskyros apologija, tiesiogiai susijusi su *pirmiausiu* principu: „Pirmiausia – *šiai filosofijai būdinga radikalčiai antimetafizinė nuostata*“ (ten pat; 15). Šiedu nurodyti aspektai (*entuziastingas mokslų-ir-technologijų kultas* ir griežta *mokslo* ir *ne mokslo* perskyra) padeda suprasti dvinarės priešpriešos – *entuziazmas mokslų kultu/nusivylimas šio kulto nepaisymu* – svarbą ir, atitinkamai, psichologinį emociinį paskirų knygos poskyrių turinio indeksavimą.³

XVII amžiuje specialiuoju „pagalbinio darbininko“ raktu Johnas Locke’as atrakino, kad

¹ Metafizikos istorija, arba, kaip tikslina Jacques Derrida, *tiesos tiesos istorija*, „visuomet buvo rašto nuopuolis ir jo išstūmimas už „pilnutinės“ šnekos ribų“ (Derrida 2006; 12).

² Ten, kur pozityvi dvasia vyrauja (tarkim, XIX a. pirmoje pusėje Prancūzijoje), „labiau vertinamas mokslinis, gal tiksliau pasakius, gamtamokslinis, o ne filosofinis (metafizinis) protas“ (ten pat; 72). Atitinkamai deklaruojama vienintelio ypatingo, pranokusio savo šalies ribas šio laikotarpio prancūzų filosofo Saint-Simono, supratęs, kad žinojimas yra valdžia, vertė: „Jis numato, kad šioje visuomenėje valdys mokslininkai, inžinieriai ir pramonininkai“ (ten pat; 73).

³ *Griežta perskyra* šiomis dienomis visiškai išcentruojama, galbūt todėl *dekonstrukcijos* analizė aptariamoje knygoje yra praleidžiama (nors, akademiiniu požiūriu, privalu laikytis simetrijos: jei įvertinami pamatiniai

ir nejučia, šios instrumentinės krypties istorijos duris: filosofija turinti vienintelį uždavinį, t.y. „po truputį valyti dirvą bei šalinti šiukšles, susikaupusias kelyje į pažinimą“ (Locke 2000; 25). Ši epistemologinį uždavinį imasi įgyvendinti XX a. loginis pozityvizmas, tačiau šios „labai karingos filosofijos“ (Nekrašas 2010; 227) tikslai, žinoma, neapsiriboja vien tik „pažinimo šiukšlių šalinimu“. Rūpi net ne pozityvimas, o *vieningo mokslo logika*.

Vieningo mokslo idėja susideda iš dviejų dalių: *epistemologinės* (ją *empiriškai* diskreditavo postpozityvizmas, išsikristalizavęs į reflektyvią socialinių mokslų filosofiją ir mokslo sociologiją) ir *utopinės/ideologinės*. Epistemologinei pusei nykstant stiprėja utopiniai (abstraktūs ir labai abstraktūs) ir empiristiniai panpozityvizmo, tiksliau, *abstrakčiojo empirizmo*, bruožai. „Loginė“ pozityvizmo dalis, patekusi į gerokai platesnį socialinį politinį kontekstą Jungtinėse Amerikos Valstijose institucionalizuoja tai, ką nuosekliausias šių laikų pozityvistas Jonathanas Turneris (*sociologas pozityvistas*) taikliai vadina „kulinarinėmis knygomis“. Plačiau išsikerojusi pozityvizmo „logika“ tapatinama su *statistikos vadovėlių* uždaviniais – rinkti duomenis ir juos analizuoti. Pozityvizmo *logikos* dvasia pelnytai užmirštama, o „paskutiniai pozityvizmo teorinės dalies likučiai užleidžia kelią kiekybinei sociologijai Jungtinėse Valstijose, ir galiausiai pozityvizmas vis dažniau tapatinamas su apklausomis, naudojamomis matavimo technika, įvairių rūšių statistine analize“ (Turner 2001; 39).

Šiandieną Locke'o „pagalbinio darbininko“ dvasia yra pernelyg silpna (palyginti su skeptiško Hume'o, geriau tinkančio šioms dienoms, dvasia), kad galėtų atgaivinti senąjį gerąjį entuziazmą. Todėl *aštuntąją* pozityvizmo tezę tinkamai paremia konflikto psichologija. Epistemologinius, metodologinius, ontologinius, aksiologinius argumentus ir sprendinius dažnai keičia praktinis metodinis protavimo lygmuo ir įprastas kasdienybės pasaulio žodynas („užgaulė“, „priešininkai“, „pergalė“, „sunaikinti“, „pašalinti“ ...):

„Iškelkime paprastą ir tiesų klausimą: ar pozityvizmo priešininkai pasiekė prieš jį pergalę? Atsakymas yra dvilypis. Viena vertus, jie paskatino suabejoti kai kuriomis pozityvizmo nuostatomis ir kiek susilpnino jo pozicijas. Bet ar priešininkams pavyko jį sunaikinti? Ar jiems pavyko pašalinti pozityvistines idėjas, įsitikinimus ir nuostatas iš filosofijos, mokslo, politikos ir kasdienio gyvenimo? Į šį klausimą mums dar reikės atsakyti“ (ten pat; 264).

Paskesniuose E. Nekrašo knygos poskyriuose pateikiami atsakymai į šį klausimą. Iš karto atkreiptinas dėmesys į atsakymų *ypatumus*, tiesiogiai susijusius su minėta asimetrija. *Atsakymuose* sistemingai taikomas praktinio protavimo „praleiskime“ metodas. Pirma. 5.2 poskyryje „Pozityvizmas, marksizmas ir kritinė teorija“ praleidžiamos *pagrindinės* XX a. pozityvizmo alternacijos, *kritinės teorijos*, nagrinėtos problemos (žr. toliau). Išvengus *natūralistinio empirizmo* ir *instrumentinio proto* problematikos, gana lengvai randamas „es-

---

pozityvizmo principai, atitinkamai turi būti elgiamasi alternacijų atžvilgiu), įskaitant, žinoma, nuosekliausia logocentrizmo analitiką ir kritiką Jacques Derrida: knygoje tik trys trumpi paminėjimai akcentuojant, kad „kai kas“ Derrida „filosofu nelaiko“.

minis“ pozityvizmo ir marksizmo teorinis ir metodologinis panašumas (nemanant, kad tai prieštaringa, nes marksistinei Otto Neuratho programai XX a. pozityvistai „neskyrė daug dėmesio“; ten pat; 112).⁴

Antra. Tezės, kad „pozityvizmas ir pragmatizmas turi daug bendrų bruožų“, neparemia analitinis lygmuo. Ši tezė turi būti nagrinėjama remiantis a) lyginamaisiais filosofijos istorijos ir sociologijos istorijos raidos ir b) diskursyvių išsiskojimų skirtingose paradigmos kriterijais. Kaip pažymi šios srities tyrėjas Normanas Denzinas, pragmatizmas išsiskvoja plačiai ir būtent antipozityvistiniuose diskursuose: universalioje Habermaso pragmatikoje, Richardo Rorty ir Hanso Joaso neopragmatizme, Anzelmo Strauso pragmatinėje pagrindžiamojame metodologijoje, pragmatinėje Stanley

Fisho literatūros kritikoje, Bruno Latouro mokslo sociologijoje (Denzin 1996; 61). Minėta tezė, susklausdama visus kitus diskursus, išskyrus vieną, pozityvizmo, yra vienpusiška. Dar daugiau: „panašumas“, grindžiamas itin abstraktaus pobūdžio kriterijais: *mokslo raida yra esminis pažangos veiksnys, tikras žinojimas – tai patyrimas, bendra kilmė – britų empirizmas* (nors Berkeley's kitame skyriuje pasmerkiamas kaip „idealistas“, o Locke'o paslaugų visai atsisakoma), *antidogniškumo kriterijus* yra būdingas ne tik loginiam pozityvizmui, bet ir pačiai filosofijos ir socialinių mokslų prigimčiai, *naudos kriterijus* yra būdingas žmogaus prigimčiai (ir, žinoma, *rinkai*). Turbūt „stipriausias“ šio specializuoto vertimo momentas yra tas, kad pragmatizmo konkrečiosios ontologijos „metodas“ priešta-

⁴ Knygos autorius rašo: „Čia turbūt verta pastebėti, kad vėliau, XX amžiuje, loginiai pozityvistai, kurių dauguma, išskyrus Otto Neurathą, konkrečių socialinių reformų neprojektavo ir nevykdė, šiai problemai neskyrė didesnio dėmesio“ (ten pat; 112). Atkreiptinas dėmesys ir į kitą aiškino lygmens *ypatumą*, dažnai vartojamą kalbinės raiškos būdą, arba *metodą*: „ir t.t.“, „man pakanka konstatuoti...“. Nuoseklios indukcijos, kuri tikėtina gali atskleisti konstatuojančių teiginių vidinius prieštaravimus, principas apgaubiamas nepermatomu „ir t.t.“ metodu, teikiant *tik užuominą* apie potencialų postulato išsiskojimą. Trumpas pavyzdys. „Nepaisant visų pozityvizmui skirtų užgaulių“, kaip rašoma E. Nekrašo knygoje, marksistų ir pozityvistų pozicijos kai kuriais svarbiais teoriniais ir metodologiniais klausimais yra panašios ir „net identiškos“ (ten pat; 268). Pateikiami trys argumentai (įdomu, kad marksizmas šiuo atveju tapatinamas su dogminiu marksizmu, leninizmu). Pirma, Leninas pagrindinį dėmesį skiria epistemologijai, Machą pernelyg suplakdamas su Berkeley'u (neaišku, ar *dėmesys epistemologijai*, ar *dėmesys Machui/Berkeleyiui* yra *bendrasis* bruožas). Antra, Macho epistemologinio ir ontologinio fenomenalizmo pavojingas artumas nėra būdingas „visam pozityvizmui“ (neaišku, ar „nutolimas“ nuo epistemologinio ir ontologinio fenomenalizmo laikomas *bendru* pozityvizmo ir marksizmo bruožu). Trečia, kadangi Marxas ir Engelsas epistemologinės problematikos nuodugnai negvildeno (tai – nepagrįstas teiginys, nes pakanka vien Marxo daktaro disertacijos graikų natūrfilosofijos tema), Leninas iš esmės remiasi XVIII a. materialistais. Užuoat pateikus svarius *teorinius* ir *metodologinius* argumentus, skaitytojui peršama nuomonė apie „fragmentišką Marxo epistemologiją“, negana to, vienu ir tuo pačiu metu įgyvendinant – ir nepateikiant jokių analitinių argumentų – minties šuolį į pozityvizmo ir pragmatizmo „panašumų“ sritį: „Marxo epistemologiją nelengva rekonstruoti remiantis fragmentinėmis jo pastabomis, bet ji neabejotinai turi elementų, siejančių ją su pragmatizmu“. Vieno staigaus minties šuolio nepakanka, todėl gana netikėtai pasitelkiamas antras – loginiu požiūriu, *pakankamas*: „Tiesa, netvirtinu, kad *tiesioginė* Comte'o įtaka Marxui buvo didelė. Man pakanka konstatuoti, kad daugeliu svarbių klausimų pozityvistai ir marksistai sutaria“ (ten pat; 268).

ringai tapatinamas su pozityvistiniu metodu (kuriam, kaip matysime, nerūpi gyvenamojo pasaulio *prasmės tyrimai* – empiriniai pragmatizmo ištekliai):

„Pozityvizmas ir pragmatizmas turi daug bendrų bruožų. Abu juos sieja įsitikinimas, kad mokslo raida yra esminis žmonijos pažangos veiksnys. Abu laikosi nuomonės, kad tikro žinojimo pagrindas yra patyrimas, ir abu kildina save iš britų empirizmo tradicijos. Tiek pragmatizmas, tiek pozityvizmas (ypač XX amžiaus pozityvizmas) yra antidogmiškas ir tvirtina, kad filosofija yra veikiau metodas nei teorija. O tos teorijos, kurias jie vis dėlto plėtoja, yra ne itin skirtingos. Pavyzdžiui, panašios yra prasmės teorijos. Pragmatizmui labai svarbu mūsų sąvokų ir teorijų efektyvumas ir praktinė nauda, bet juk ir Auguste’as Comte’as taip pat tvirtino, kad pozityviam protui rūpi tik tai, kas naudinga ir praktiška“ (ten pat; 282).

Abstraktus pasakymas „daug bendrų bruožų“ turi būti susiejamas su (mažų mažiausia) sąvokiniu lygmeniu. Ir netgi pastarasis – nėra pakankamas. „Reikalui esant“, galima rasti dar daugiau panašumų. Pavyzdžiui, nors Charleso Peirce’o („mažiau kritiško“, negu Williamas Jamesas, asmens, pozityvizmo atžvilgiu; ten pat), kaip *realisto*, neigiamas požiūris į Berkeley’aus *idealizmą* yra panašus į Moritzo Schlicko požiūrį. Tačiau ar šio „panašumo“ pakanka nuosekliam apibendrinimui? Ši *sąvokinio* lygmens struktūra turėtų būti papildomai derinama su pamatiniais *prielaidų* ir *teorinių modelių* lygmens – panašumų ir skirtumų – klausimais.⁵

Peirce’o „kartezinio metodizmo“ kritika perauga į fundamentizmo, taigi iš principo ir pozityvizmo pagrindų, kritiką. Todėl tiksliau būtų kalbėti apie kai kurių pragmatistų, įskaitant sociologą George’ą Herbertą Meadą, *skeptiško neopozityvizmo*, kritikuojančio naivuųjų empirizmą, elementus. Peirce’o *BENDRUOMENĖS*, Johno Dewey *socialinės matricos* koncepcijos yra panašios į Husserlio-Schutzto *gyvenimo-pasaulio*, Wittgensteino *gyvenimo formos* koncepcijas, bet visai nepanašios į *formalistinį* loginio pozityvizmo *intersubjektyvumą*. (Kad Husserlio-Schutzto ir vėlyvojo Wittgensteino tematika yra *visiškai svetima* pozityvizmui, paskui paliudys ir pats knygos autorius E. Nekrašas.)

Trečia. Nors *naudingą ir praktišką* temą nagrinėjo visi, be išimties, modernybės tyrėjai (nuo Hobbeso-Montesquieu-Tocqueville’io iki postmodernistų), postmodernizmas *filosofui*, kaip rašoma Nekrašo knygoje, yra tik anarchistų, seksualinių mažumų ir kitų „nedidelių dydžių“ prieglobstis, – netekęs „šių pagrindų“ jis taptų „filosofui visiškai neįdomus“ (ten pat; 340). Kaip jau minėta, žodžio *neįdomus* prasmė, išskyrus emociškai prisodrintus praktinio protavimo metodus-vertinimus, analitiškai nėra tikslinama, nes visiškai stinga *prielaidų, principų* ir *sąvokų* analizės.

Drauge su griežta *mokslo* ir *ne mokslo* perskyra *nejučia* pateisinama kita griežta skirtis – tarp *analitikos* ir *kritikos*. Perskyra tarp

⁵ Sakykim, Peirce’o, kaip mokslo metodologo, vengiančio metateorinių kriterijų, žvilgsnis krypta į realybę, kurią sudaro konkrečios socialinės grupės realūs *są-veikos* faktai: *pačių są-veikos dalyvių* vartojamų sąvokų *interpretacijos* yra atskaitos pagrindas sociologiniam neopragmatizmui; simbolinių interakcionistų Barney Glaserio ir Anzelmo Strausso grindžiamajai teorijai svarbi Pierce’o konceptualiai išplėtotą *abdukcijos* kategorija, reikšmingai papildanti uždarą dedukcijos-indukcijos ciklą.

analitikos ir *kritikos* I-oje dalyje yra *santykiška*, o II-oje dalyje – *absoliuti*. Todėl I-osios dalies turinys nėra ekvivalentiškas II-os dalies turiniui, pažinimo būdų ir panaudojamų priemonių požiūriu. Kas padeda įteisinti minėtą neekvivalentiškumą? Be minėtų dalykų, įteisinti padeda – prielaidų srityje – praktinio sociologinio protavimo metodas, formuluojamas kaip „išlyga“: „Visažinio kritiko laikysena man apskritai nepriimtina“.

Kitaip tariant, nuo pradžios atsisakoma pagrindinės argumentavimo prielaidos: kad „visažiniškumas“ (ypač *internetoinformacijos amžiuje*) nėra būtina ir vienintelė sąlyga, kurios reikia tęstiniam ir atviram samprotavimui, derinančiam ir pozityvaus, ir alternacinio samprotavimo dėmenis. *Kokybinė pažinimo* samprata pakeičiama *kiekybine žinojimo* samprata. Pirmuoju atveju kritika-ir-analitika yra santykiškai savarankiški, tačiau tarp savęs sukibę dėmenys. O antruoju atveju kritika atskiriama nuo analitikos ir pakeičiama skalės, agreguojančios žinių pluoštą, modeliu: nuo „viso žinojimo“ iki „jokio žinojimo“. Jei pirmuoju atveju svarbu išsaugoti pagrindinių principų analizės-ir-kritikos tęstinumą ir naudojamų pažinimo priemonių ekvivalentiškumą iki pačios argumentavimo „pabaigos“, tai antruoju atveju – žinojimą verifikuoti remiantis mokslo istorijos faktais, o analizę ir kritiką griežtai atskirti vieną nuo kitos.

Trumpas ekskursas į pozityvizmo kriterijų sritį

Pozityvizmas, kaip teigia knygos autorius, yra filosofija, kuri vartoja terminus, turinčius *aiškia* prasmę:

„Nuostata, kad filosofui nedera vartoti terminų, neturinčių aiškios prasmės, yra *pozityvistinė* nuostata“ (ten pat; 319).

Nors knygos autorius įspėja, kad pozityvizmo termino prasmė išsišakos per visą knygą, tačiau „tai“ pasakyti yra daug lengviau, nei padaryti. Juk išsišakojimas turi kontekstą ir *šiam* kontekstui būdingas prasmes. Terminų aiškumui nuolat kiša koją *indeksinės išraiškos*. Manyti, kad kiekvieną teiginį, atskirtą nuo kito, galima patvirtinti arba paneigti, kaip formuluoja Willardas Van Ormanas Quine'as, – yra redukcionizmo dogma, kuria tikėjo loginiai pozityvistai, o ir šiandieną tebetiki empiristai:

„Redukcionizmo dogma kaip subtilesnė ir silpnesnė forma tebedaro įtaką empiristų mąstymui. Samprata teigia, kad kiekvieną teiginį, arba kiekvieną sintetinį teiginį, galima susieti su unikalium diapazonu galimų juslinių įvykių, kai bet kurio iš jų pasirodymas turėtų papildyti teiginio pagrįstumo tikėtinumą, ir taip pat susieti su kitu unikalium diapazonu galimų juslinių įvykių, kurių pasirodymas sumažintų šią tikimybę. Ši samprata yra, žinoma, implicitiška verifikacinėje prasmės teorijoje“ (Quine 2002;355).

Teiginiai apie išorinį pasaulį susiduria su juslinio patyrimo teismu ne individualiai, o tik korporatyviai, – priduria Quine'as. Tai – sociologinė *holizmo* problema. Mokslo atradimai įgyvendinami ne izoliuotai, o korporatyviai, organizaciškai. Ir iš tikro. Pažvelgę į Nekrašo knygos „Turinį“ rasime dar vieną svarbią, *evoliuciniu* požiūriu, perskyrą tarp klasikinio tarpsnio, kuris vadinamas *socialiniu pozityvizmu*, ir modernaus tarpsnio, vadinamo *loginiu pozityvizmu*. Šios perskyros reikšmę tinkamai perteikia specifinės loginių pozityvistų *demar-*

kacijos pastangos – griežtai atskirti *mokslą* ir *ne mokslą* („metafiziką“).

Nors žodis *socialinis* ir atitinkamas *socialumo* fenomenas pozityvizmą lydi nuo pradžios iki pabaigos („XIX amžiaus, Comte'o ir Millio, pozityvizmas pagrįstai yra vadinamas socialiniu pozityvizmu“; Nekrašas 2010; 116), tačiau, laikui bėgant, socialumo ir pozityvizmo *santykis* nejučia ištrinamas (formaliai). Ši formalizacija (įsipareigojimas sau patiems ir juos supančiai aplinkai – skirti *mokslą* ir *ne mokslą*, verčia dar griežčiau tikslinti pačios skirties kriterijus) leidžia šiomis dienomis „natūralizuoti“ ir istoriją:

„Kaip ir jo pirmtakai, Hume'as bei Comte'as, Millis laikėsi nuomonės, kad socialiniai mokslai turi taikyti gamtos mokslų metodus. Millis palaikė ir tęsė *metodologinio natūralizmo* tradiciją“ (ten pat).

Gamtos mokslų metodas, kaip jį supranta, o paskui eksplikuoja, pozityvistai, yra *nestebimas* fenomenas – neteiktinas juslių teismui. Šis metodas parankus todėl, kad yra metodologiškai *natūralus*. Kitaip sakant, pats mokslo istorijos egzistavimo faktas patvirtina neutralaus vieningo mokslo teoriją. Šis metodas „natūraliai“ įteisina ir verifikacijos kriterijų. Visą mokslinės teorijos turinį reikalaujama *suvesti visus prasmingus teiginius į empirinius, visus mokslinius terminus apibrėžti remiantis empiriniais terminais* (ten pat; 230). Tai galima vadinti *neabejojimo principu*, arba pirmuoju pozityvizmo metodu. Metodas yra *tikėjimo* sritis, kuri sunyksta matomoje, tačiau nepastebimoje

procedūrizacijoje. Naivu būtų manyti, kad revoliucinė Comte'o *pažangos* idėja ir atitinkama institucionalizuota *bažnyčia*, žengusi koja kojon su politinėmis, industrinėmis, urbanistinėmis, ekologinėmis ir pan. revoliucijomis, paprasčiausiai išnyko kartu su technologinio pozityvizmo tėvu. Konformizmo *bažnyčia*, redukuota į *verifikacijos kriterijų*, – mumyse (žr. paskutinį 6.6 statistinio-religinio žmogaus poskyrį).

Carnapo „antrasis metodas“ siūlo pradėti „nuo sistemos viršaus, o po to leisti žemyn ir žemyn“ (ten pat; 231). Kadangi „suvesti prasmingus antrojo metodo teiginius į empirinius“ (patikrinti sistemos „viršų“, atskiriant „stebimus“ ir „nestebimus“ patyrimo duomenis) šiuo atveju nėra galimybių, tai, natūralizavus nestebimas Carnapo logikos prielaidas, sukuriama *antroji*, ekvivalentiška metafizinei, pozityvistinė koncepcija, kurią galima vadinti „empiriškai nestebimu teoriniu modeliu“. Natūralizmo pagrėitis, kurį sukuria socialiai diktuojamos *mokslo* ir *ne mokslo* perskyros reikmės, pozityvistų pasaulėžiūroje galiausiai sukuria dvi abstrakčias metafizikas. Viena iš jų – pozityvistų radikaliai kritikuojama „metafizika“, pirmiausia Heideggerio. Kita – nematoma, pačių pozityvistų. *Radikaliai antimetafizinė* pozityvizmo programa virsta *nestebimaverifikacine pozityvizmo teorija*.⁶

Štai kodėl aktualiausia pozityvizmo dilema, kurią formuluoja Jonathanas Turneris, yra ta: „Vienas įdomiausių istorinių klausimų yra

⁶ Kitaip tariant, *loginiu empirizmu*. Kaip rašo Richardas Boydas, miglotos priežastys, kodėl *loginis empirizmas*, rodos, yra terminas, kurį vartoja pozityvizmui simpatizuojantys asmenys, o *loginis pozityvizmas* –

tas, kaip pozityvizmą pradėjo asocijuoti arba su natūralistiniu empirizmu ir duomenų analize, grindžiama kiekybiniais metodais, arba, kritinių teoretikų požiūriu, su anti-humanizmu, legitimuojančiu visuomenėje galios ir *status quo* sistemas. Comte'as ir Spenceris visiškai negynė pozityvizmo tik kaip duomenų rinkimo, o Comte'as traktavo pozityvizmą kaip sąjūdį, paremiantį humanistinius tikslus ir uždavinius, o, jei reikia, metantį iššūkį *status quo*“ (Turner 2001; 38–9).

Būtent Vienos grupės diskusijos, Turnerio požiūriu, *transformavo pozityvizmo prasmę*. Čia į pirmą vietą iškyla Ernstas Machas ir jo „netarpiškų juslinių duomenų matematinių aprašymų teorija“.⁷ Tiek Macho, tiek Popperio argumentai JAV padaro didelę įtaką, nes padeda legitimuoti sociologijos kaip mokslo *statusą: kintamųjų analizės* (pavyzdžiui, *Pearsono koreliacijų*) pradmenis, *apklausas*, įvairaus pobūdžio *matavimus*, *statistinę analizę*:

„Vienos grupė aptariamuoju laikotarpiu išrado perteklinį loginio pozityvizmo terminą siekdama aprašyti hipotezių išvedimą iš abstrakčių teorinių formuluočių, o tai, Comte'o ir Spencerio požiūriu, buvo tiesiog pozityvizmas. Tačiau šis padalijimas tarp, viena vertus, loginės dedukcijos ir, kita vertus, empirinių apibendrinimų, legitimavo kiekybinių duomenų analizę, kurios paskirtis – tikrinti hipotezes, išvestas iš abstrakčių dėsnių; o kadangi jokia teorija niekada neišrodoma (remiantis Pop-

periu), ji turi būti nuolatos įvertinama remiantis kiekybiškai analizuojamais duomenimis“ (Turner 2001; 39).

Kitaip tariant, loginis pozityvizmas legitimuoja atskirtį („kuo griežčiau atskirti“ – reikšminga formuluotė ir Nekrašo knygoje). Ši atskirtis laikui bėgant tampa *natūralia nuostata*, todėl *savaime suprantama*, kaip įrodinėjama Nekrašo knygoje, kad sociologija „yra“ sociologiniai tyrimai, o jų „akivaizdūs“ kriterijai, skiriantys *tikrą mokslą* nuo *polinkio filosofuoti*, yra „anketavimas“, „įvairaus pobūdžio „matavimai“, „statistinė analizė“. Sparčiai augant socialiniam suinteresuotumui „tikraja-akimirksnio“ visuomenės nuomone ir, atitinkamai, paklausių tyrėjų skaičiui, paklausa atsiranda ir metafizinei tyrimų legitimacijai, atliepiančiai kiekybiškai išaugusius statistinio žmogaus interesus. Loginio pozityvizmo empiristinė logika – „nestebimas fenomenas“ (rinkti ir analizuoti duomenis *dėl pačių duomenų*) – saugiai pasislepia kiekybiškai gausių atskaitų stalčiuose. *Loginis* pozityvizmas (beje, pats šeimininkas beveik niekada, įskaitant ir šias dienas, nesiteikia atsiraitoti rankovių – „daryti empirinių tyrimų“) instituciskai išverčiamas, kaip tiksliai įvardija J. Turneris, į „kulinarines knygas“, mokančias procedūrų, kaip sukurti teoriją, nors šios procedūros – pernelgy mechaninės (ten

---

terminas, kurį vartoja pozityvizmui nesimpatizuojantys asmenys (Boyd 1991; 5), tiesą sakant, nėra jau tokios miglotos. Sveiką protą gąsdinančias logines abstrakcijas („nuo sistemos viršaus, o po to leisti žemyn ir žemyn“) nominaliai gelbsti empirizmas, kurio, kaip rodo socialiai išsišakojusi empirinių tyrimų megapraktika, lengvai nepačiūpsi už jo sensualistinės „uodegos“. Šias dualistines, prieštaringas pastangas derinti „aukštąją logiką“ ir „žemąją empiriką“ sociologijoje tinkamai aprašė C. Wrightas-Millsas, pabrėžtinai vartodamas *absurdišką terminą* – „abstraktusis empirizmas“ (Mills 1959).

⁷ Nors E. Nekrašo knygoje dažniau aptinkame „pasak Carnapo...“, negu „pasak Macho...“, tačiau antrasis atvejis, kaip matysime, svarbesnis, „metateorinio-empiristinio“ kriterijaus pasirinkimo požiūriu.

pat). Ši mechanika, tikrųjų šalininkų mieliau vadinama „loginiu“ pozityvizmu, stūksa kaip matoma, tačiau nepastebima empirizmo legitimacinė tvirtovė.

Šiuolaikinis „pozityvizmas“ – tai abstraktūs empiristiniai *koreliacijų* bei *nuomonių* tyrimai, atsieti ne tik nuo kritinio-struktūrinio reflektavimo (dažnai netgi nuo duomenų analizės ir jų interpretavimo), bet ir nuo metodologinio klausimo apie tai, ar ir kaip pozityvistinės teorijos rezultatai priklauso nuo (ne)interpretuojamų natūralistinių duomenų. Kaip neseniai *labai detaliai* ir *labai konkrečiai* parodė Benas Aggeris, išanalizavęs pozityvizmo „loginę“ programą, pagrindinių JAV sociologinių mokslo žurnalų (aukščiausios pozityvaus proto tvirtovės) publikacijos ir jų „matematinės koreliaci-

jos“ turi *esminių* trūkumų netgi formaliaame lygmenyje, t.y. lygmenyje, kuris „laikomas“ paradigma, o ką jau kalbėti apie abstrakčių formalizacijų ir gyvenamojo pasaulio santykį:

„Siekdami imituoti „griežtą“ gamtos mokslų objektyvumą ir patikimumą, sociologai atkartoja mokslininkų nedėmesingumą, būdingą pozityvizmui, diskurso ir naracijos problemoms“ (Agger 2001; 4).

Jei klasikinis pozityvizmas, be kitų dalykų, siekia suprasti *sąlygas* ir *aplinkybes*, kurioms esant teiginių prasmė gali būti patvirtinama arba atmetama, tai šiuolaikinis pozityvizmas plačiai išsišakoja į neproblemišką (vertybiškai neutralią) taikomąją – *tyrimas dėl tyrimo* – pragmatiką.⁸ Specialioji verifikacinė *metodologija*, ypač randantis verifikacionizmo kritikai (pra-

⁸ Nors pirmuose E. Nekrašo knygos skyriuose galima aptikti giją, išryškinančią pozityvizmo programos formavimosi ir socialinių politinių sąlygų ryšį, tačiau šis klausimas laikomas „savaime suprantamu“. F. Bacono idealas „žinojimas yra galia“ gretinamas su XVI a. ir XVII a. ekonominėmis, politinėmis, socialinėmis transformacijomis: „<...> sėkmingai verslą plėtojantys pirkkliai, bankininkai ir pramoninkai ėmė įgyti vis didesnę socialinę įtaką ir prestižą“ (ten pat; 29). Ir paskutiniajame knygos poskyryje ryškus politinio socialinio *status quo* prado *natūralus* pateisinimas: „Mąstyti ir elgtis pozityviai yra natūralu technologinės civilizacijos amžiuje gyvenančiam žmogui, kadangi mokslas jame yra viena iš svarbiausių šio amžiaus pažangos jėgų. Didžioji dalis mūsų aplinkos, ypač miestai, yra tikrų tikriausias sudaiktintas, t.y. daiktais paverstas pozityvus protas“ (ten pat; 410). „Savaime suprantama“, kad knygoje visiškai nenagrinėjamas klausimas, *kokia prasme* modernios visuomenės laikomos „racionaliomis“? Nors *terminų prasmės tikslinimo* klausimas išskirtinai (!) laikomas pozityvizmo prerogatyva, šis klausimas eliminuojamas, nes pozityvizmas atsiriboja nuo aštrios išorinės kritikos, o tai ir „mums“, jau racionalizuotiems statistiniams žmonėms (žr. paskutinį knygos poskyrį), yra *savaime suprantama*. Kitaip sakant, racionalumo kaip kasdienio praktinio protavimo samprata nejučia simetrizuojama: racionalumas, pozityvus protas, yra ekvivalentiškas taikomajai „matematinei“ (statistinei) analizei. Kyla klausimas, ar ir kaip šis „technologinis racionalumas“ yra susijęs su kasdieniu gyvenimo-pasaulio patyrimu (Nekrašo knygoje ši tema apibrėžiama kaip „svetima“)? Kartu su modernybės technologine racionalizacija prasideda *diferenciacijos* ir *specializacijos* procesai, kurių izoliacijos nejungia jokia bendroji kultūra. Šias transformacinių procesų disproporcines sąlygas pirmiausia ir tiria filosofai, sociologai – nuo Heideggerio-Marcuse'ės iki Habermaso-Baumano-Delanty. Atsakymas į *esminį* klausimą (ne tik Heideggerio, bet ir visos intelektualinės kultūros, klausimą – įvairiomis formomis stiprėjantį *instrumentinio proto* ir *galios* ryšį) išspraudžiamas *vienoje* pastraipoje, kaip įprasta, praleidžiant pačių pozityvistų atsakymą: „Heideggeris neduoda aiškaus atsakymo į šį svarbų klausimą. Jam labiau rūpi pabrėžti pozityvizmo ribotumą, susijusį su tuo, kad jam rūpi vien tik sutvarkyti ir paaiškinti tai, kas egzistuoja laike“ (ten pat; 261). Jei atsakymo, kuris verifikuojamas pozityvistiniu kriterijumi, „neduoda“

dedant metodiškai saugotis metafizinių priešininkų), darosi griežtai instrumentinė, formalistinė, empiristinė, t.y. apsiribojanti siauro pobūdžio procedūromis (sintetinius teiginius patvirtinti arba atmesti esą galima remiantis tik stebėjimo procedūromis, nes visas sintetinis žinojimas yra empirinio pažinimo procesas, maitinamas juslinių duomenų).

Čia laikas priminti dar vieną svarbią problemą: kalbame ne apie *mokslo filosofiją*, bet *socialinių mokslų filosofiją*. Socialinis mokslinis pažinimas yra reflektyvus, t.y. reflektuoja socialines pažinimo sąlygas. Socialinių mokslų filosofija yra praktinio žinojimo teorija, bet ne teorijos/logikos *pozityvi atskaita sau pačiai*. Svarbu, *kaip* gaunamas pozityvus žinojimas, o ne *kad* gaunamas. Genealogiškai svarbi mokslo filosofijos ir socialinių mokslų filosofijos problema yra *kintančio* socialinių mokslų *mokslinio statuso* problematika, bet ne naivus pozityvaus proto ir mokslinio proto „beveik tapatinimas“ (Nekrašas 2010; 9). Numanoma šio tapatinimo paskirtis – *socialinių mokslų metodologiją* nejučia ištirpinti *mokslo metodologijoje* (kartu sunyktų ir reflektyvumas, kuris formavosi kartu su mokslo filosofija ir socialinių mokslų filosofija):

„Gamtos mokslas yra ankstesnis už socialinį mokslą, bet, tam tikra prasme, mokslo filosofija ir socialinių mokslų filosofija susiformavo kartu. Mokslinės metodologijos klausimai, dar iki susiformuojant socialiniams mokslams, turėjo visiškai kitą pobūdį“ (Turner and Roth 2003; 2).

Reflektyvumas skleidžiasi diferencijuodamasis – ypač po 1968-ųjų. Laikas daro įtaką visiems, *ypač* socialiniams mokslams: „Post-empirizmas, atsigręždamas į istoriją ir praktiką, socialinių mokslų filosofiją iškelia į epistemologijos centrą“ (Bohman 1991; 14). O istorija ir praktika neleidžia privatizuoti „prasmės tikrinimo kriterijų“ vienose rankose. Postempiristinės istorijos išvada yra ta: knygos autoriaus nuostata, kad „nederą vartoti terminų, neturinčių aiškios prasmės“, nėra *privati* pozityvizmo nuosavybė. Tai – *mokslo* arba *akademinei nuostata* turint galvoje išpareigojimą nuoseklioms pažinimo ir tiesos siekimo procedūroms. Ši nuostata nėra skiriamasis kieno nors (pavyzdžiui, pozityvizmo arba postpozityvizmo) bruožas.

Todėl žymiai tiksliau sakyti, kad specialiaja, epistemologinių tyrinėjimų, prasme *ši nuostata*, ypač XX amžiuje, yra *mokslo filosofijos*, *socialinių mokslų filosofijos* ir *mokslo sociologijos* dėmesio centre. *Specifinė* filosofinė loginio empiriz-

---

Heideggeris, „neduos“ ir Edmundas Husserlis, Matthew Arnoldas, Hannah Arendt, Jacques Ellulis, Bruno Latouras, Paulis Virilio, Albertas Borgmanas ... (šių ir daugelio kitų *ne filosofų* pavardžių „Asmenvardžių rodyklėje, savaime suprantama, nerasime). Nes yra gerokai svarbesnių praktinio sociologinio protavimo uždavinių: „Martinus Heideggeris, kuris pripažįsta patyręs didelę Nietzsche's įtaką, pozityvizmui dar tolimesnis. Sąlyčio taškų tarp jo ir pozityvizmo beveik nėra. Tačiau pozityvistai jautė jam atvirą priešišumą. Jiems jis buvo XX amžiaus metafizinio mąstymo įsikūnijimas“ (ten pat; 258). *Rinkos*, minėtu požiūriu, taip pat yra (socialiai) *racionalios*. O tai – keblus pozityvistams prielaidų klausimas. Jį galima „praleisti“: jei I-oje knygos dalyje randame *socialinį pozityvizmą*, kurį ištakose aktyviai formavo bankininkai ir pirkliai, tai II-oje dalyje randame jau tik formaliąsias grožio jūras – *loginį* pozityvizmą ir (ne)socialinius jo padarinius.

mo tradicija akcentuoja 1) *pagrindžiamuosius* (pradžioje gręždamasi į Johno Locke epistemologijos analizę, o ypač Hume'o priežastingumo problematiką), 2) *vieningo mokslo* tikslus. Šiuo aspektu loginio empirizmo tradicija tam tikru laikotarpiu atsiduria mokslų filosofijos centre, tačiau tai nėra *vienintelė* mokslo filosofijos kryptis, kuri domisi *pagrindžiamaisiais* epistemologijos klausimais.

Pirmiausia patys „pozityvizmo“ dalyviai ir šalininkai labai kritiškai pertiria ankstyvąsias *empirizmo dogmas* (W. V. Quine'as) ir *verifikacionizmo kriterijus* (Karlus Popperis). Kritiniu požiūriu, dar radikalesnę diskursą tęsia *mokslinio realizmo* ir *socialinio konstruktyvizmo* kryptys. O *postpozityvizmas*, susidedantis iš daugelio krypčių, radikaliai kritikuoja *pagrindžiamąją* (E. Nekrašo knygoje vartojamas atitinkamas *fundamentizmo* terminas) ir *vieningo mokslo* programą. *Postpozityvizmas* per pastaruosius keturis ar penkis dešimtmečius dar labiau pakeičia tyrimų kryptį ir jų įvairovę, teikdamas naujas *nebendramatiškumo* problemos (ypač socialinių mokslų srityje) traktuotes. Aptariaimoje E. Nekrašo *nebendramatiškumas*, rodos, laikomas „metafiziniu klausimu“, todėl pasitelkiama verifikacinė naiviojo empirizmo *termino prasmės tikslinimo* metateorija.

Kaip samprotauja loginio empirizmo sąjūdžio dalyvis Karlas Hempelis, *paprasciausias*

kriterijus, kurį galima pavadinti *apibrėžtumo reikalavimu* („bet kuris terminas, turintis empirinę reikšmę, turi būti aiškiai apibrėžiamas remiantis stebėjimo procedūromis“⁹; Hempel 1991; 75), rodos, gerai atitinka operacionalizmo maksimą, kad visi reikšmingi empirinio mokslo terminai turi būti tikslinami remiantis operacionaliais apibrėžimais. Tačiau, kaip priduria Hempelis, *apibrėžtumo* reikalavimas yra *be galo suvaržantis*, nes daugelis mokslo *terminų*, ir netgi ikimokslinio diskurso *žodžių*, negali būti aiškiai apibrėžiami remiantis stebėjimo procedūromis (ten pat).

Terminų tikslinimą atplėšę nuo *argumentavimo proceso* susiduriame su vadinamąja *holizmo* problema: izoliuotų nuo konteksto terminų tikslinimas yra *be galo suvaržantis, redukcinis, dogminis*, susijęs ne tiek su prasmių tikslinimu (čia, žinoma, mokslinės procedūros gali būti naudojamos), kiek su praktinio sociologinio protavimo metodu – „tikėjimu nekintamomis terminų prasmėmis“. Turint galvoje pačių pozityvistų *verifikacionizmo* kritiką, pozityvistai, kurie gina „nuogą“ tikrinimo kriterijų (kaip kad recenzuojamos knygos autorius 3-ioje išnašoje cituotu atveju), susiduria su rimta problema. Norėdami diskursyviai (nuosekliai argumentuodami) ginti *izoliuotų teiginių* tikrinimo *pakankamumo* tezę, jie turi priimti Karlo Popperio siūlomą *papildomos*

⁹ Nors E. Nekrašas lyg ir pritaria R. Carnapui, kritikuojančiam „griežtą verifikacijos kriterijų“, tačiau dažniau vadovaujasi (neįžvelgiamas čia prieštaravimo) metateoriniu naiviojo empirizmo kriterijumi: „O be aiškaus ir griežto empirinio patikimumo kriterijaus beveik neįmanoma nustatyti, kuris socialinis teoretikas yra teisus“ (ten pat; 358). E. Nekrašo knygoje šis *kriterijus* pateikiamas kaip *savaime suprantamas*, kaip *natūrali nuostata*, analitiškai neįtraukiant jo į kritinius diskursus, išskyrus mokslo istorijos pavyzdžius, kuriuose ypač išsiskiria, kaip minėta, sociologinis praktinio protavimo „kaip teigė Carnapas...“ metodas (žr. toliau).

hipotezės variantą: jeigu bet kurie indukciniai apibendrinimai nėra dedukciškai pagrįsti, o stebėjimai niekada negali *patvirtinti* bendrųjų teorijų, o tik *atmesti* arba *nesugebėti jų atmesti*, tai kriterijus (sakykim, ginamas E. Nekrašo knygoje) gali būti *mokslinis* tada, ir tik tada, jei bus pasiūlyti *alternaciniai* stebėjimo būdai, kurie ne patvirtintų, o *atmestų* (falsifikuotų) šį kriterijų.

Kitaip sakant, „pozityvizmas“ (bet kuri jo variacija) *savo paties atžvilgiu* turi taikyti radikalius *alternacijų* kriterijus. Tačiau „šito“ daryti kalbamasis pozityvizmo variantas nenori: pirma, atmeta aštrią kritiką (falsifikacionizmą), antra, ekskomunikoja patį Karlą Popperį – jo falsifikacionizmas laikomas „prokurorišku“ (žr. toliau). Išėitis, kuri randama atmetus dvi nurodytas galimybes, yra *mokslo istorijos* „kaip teigė C...“ diskursas. Tačiau šis *mokslo istorijos* diskursas, griežta šio žodžio prasme, nėra diskursas. Jei remiamasi tik faktografiniu „kaip teigė ABC...“ požiūriu, mokslo istorija (objektyvuota faktografija) yra *baigta, uždara, solipsistinė*. Atverti mokslo istoriją gali tik *tęstinis* ir *būtinai šiuolaikiškas* diskursas, reikalaujantis nuoseklios, tęstinės argumentacijos.

Kaip tik todėl „paskutiniojo mohikano Carnapo“ (Nekrašas 2010; 188) argumentai, pateikiami *kaip postulatai*, šiuolaikinio kritinio diskurso požiūriu, *nėra pakankami*, nors gali būti svarbūs lyginamuoju požiūriu. Sakykim, Carnapas, kaip įprasta filosofui, abejoja: „*frazė galima verifikuoti* nėra visiškai aiški“ (ten pat; 224); reikalavimas, jog „prasmingais būtų laikomi tik visiškai ir tiesiogiai verifikuojami teiginiai, yra pernelyg griežtas“ (ten pat; 225); o Schlickas, „laikydamasis požiūrio, jog pras-

mingais laikytini tik tokie teiginiai, kuriuos galima *tiesiogiai* ir *visiškai* verifikuoti, ignoruoja, pasak Carnapo, mokslinę praktiką, kurioje gamtos dėsniai laikomi prasmingais teiginiais. Todėl empiristinę *verifikaciją* jis siūlo keisti kitu lotyniškos kilmės kriterijumi, turinčiu gilesnių šaknų su kasdienybės gyvenimu, – *konfirmacija* (ten pat; 226).

Carnapas, „vis dar vadovaudamasis vieningo mokslo idealu“ (ten pat; 232), vis dėlto priverstas daryti gana *stipriais išlygas*. Dalykas tas, kad netgi faktinio mokslo teorija, tvirtai susieta su „žeme, t.y. stebimais faktais“, leidžia nustatyti ne visų teiginių *aiškią* prasmę (ten pat; 233). Popperio *teorijos falsifikacijos* kelias yra nuoseklus, todėl Carnapą traukia, tačiau drauge baugina, nes išjudina natūralią pozityvizmo nuostatą („Carnapas nepriešina teorijos patvirtinimo ir falsifikacijos taip griežtai, kaip tai daro Popperis“; ten pat; 234). Lieka dar du galimi – nuoseklūs – keliai. Pirmasis – Popperio *problemą* panardinti natūraliose loginio pozityvizmo prielaidose: „Carnapas nebandė pateikti tikslių rekomendacijų, ką daryti, kai abstrakti mokslinė teorija neatitinka stebėjimo rezultatų. Mokslo logika čia negali daug pagelbėti, nes *bet kuris* teiginys, naudotas dedukuojant išvadas, kurios neatitiko stebėjimo rezultatų, gali būti modifikuotas arba atmestas“ (ten pat; 235).

Antras kelias – kompensuoti jaučiamus ir numanomus savo logikos prieštaravimus analitinėmis kitų filosofinių sistemų atakomis. Carnapas, pasak Nekrašo, „parodo“ (Nekrašas 2010; 222), kad dauguma Martino Heideggerio teksto *Kas yra metafizika?* teiginių pažeidžia loginę sintaksę, atradamas „tokių klaidų

ir Hegelio, ir Heideggerio raštuose“ (ten pat). „Parodęs“, kad šie metafizikai „yra muzikai be muzikinių gabumų“ (ten pat; 223), Carnapas susiduria su pozityvaus proto ir autobiografinio patyrimo santykio dilema. Turėdamas neabejotinų mokslinių gabumų, jis geba logiškai, bet negeba empiriškai *įrodyti* pagrindinio dalyko – šių negabių muzikų veiklos beprasmiškumo:

„Ankstyvasis loginis pozityvizmas (nuo Vienos ratelio veiklos pradžios iki ketvirtąjo dešimtmečio vidurio) buvo labai karinga filosofija, siekusi visiškai sunaikinti metafiziką. Tačiau gana greit paaiškėjo, jog metafizika gyvybingesnė, nei manyta. Loginė analizė, kaip tariamai mirtinas ginklas kovoje su metafizika, pasirodė besanti ne tokia jau efektyvi. Todėl loginiai pozityvistai turėjo pripažinti, jog nesugebėjo pergalėti metafizikos, nes *neįrodė* jos beprasmiškumo“ (ten pat; 227).

Įdomu tai, kad karingi ratelio filosofai, nusprendę mirtinologikos ginklu atakuoti (ne)kenčiamą priešą, nori sunaikinti ne jų analitiką, bet muziką, kuri pasirodo esanti gyvybingesnė, nei manyta. Naikinti reikia meną ir menininkus: jau Platonas, didis menininkas, tremiantis iš *Valstybės* didžiąsias naracijas ir jų menininkus, puikiai žinojo meninės gyvybės prigimtį. Odisėjas, kitas pozityvus vyras, kurį jo paties prašymu neša Vakarų vėjas, kreipia savo instrumentinį laivą, kurio tušti triumai iš alkio galėtų patys save suėsti, būtent į *meno* – sirenių ir jų giesmių – teritoriją.¹⁰ Vakarų vėjas, garsiu savo staugimu užkimšęs proletariatui ausis, bene pirmą kartą gamtos istorijoje leidžia jį patį tvirtai priirti prie *žmogiško priemonių-ir-tikslų*

stiebo, – kad įprastų prie verifikacinio stiebo girgždesio.

Pozityvistai žmogiško įpročio reformavimo problemą sprendžia dar efektyviau: ne tik kevirtadienio vakarais, bet ir rytais jungia garsų Vienos radijo stoties ruporą. Kad visiškai sunaikintų priešą ir apsaugotų verifikuojamą pasaulį nuo metafizikos liūdesio, neprasmingos gyvenamojo pasaulio gėlos, jie panaudoja ir fizikines spekuliacijas, ir juslinio suvokimo moduliācijas. Tačiau spekuliacinių ir juslinių sferų harmonijai tylant atsiskleidžia ir negerų dalykų: prieš teritorijoje studijuodami neiįprastai subtilius Heideggerio muzikos intervalus pozityvistai sugadina racionalistinę klausą. Todėl painiojamasi ne tik priemonių-tikslų klaviatūroje – tarp loginių baltų ir empirinių juodų klavišų. Sutrikusios dermės atstatymas neapsiriboja tik baltų-juodų intervalų keitimu:

„Pasirinkimas tokioje situacijoje neapsiriboja vien tik tų ar kitų hipotezių keitimu“ (ten pat; 235).

Pats likimas pasibeldžia į duris: natūralią klausą pažeidusioje aplinkoje randasi atonalios intonacijos. Carnapas neapsiriboja vien tik baltos-analitinės ir juodos-sintetinės hipotezių keitimu: dedukciškai leisdamasis žemyn ir žemyn raibuliuojančių (anti)dermės ribų pakrantėje išvysta iš matymo pažįstamą keistuolį, išklydusį iš vieningo mokslo kelio, – Thomas Kuhną. Sėdintį prie didžiojo sintetatoriaus-sindikato (kartu su pačiu Joe Zawinulu!) ir at-

¹⁰ „Odisėjas ir nebando plaukti koku nors kitu keliu, išskyrus tą, kuris eina pro sirenių salą“ (Horkheimer, Adorno 2006; 86).

liekantį alternatyvios kalbinės sistemos – *world fusion* – muziką. Negana to, draugiškai mojuojantį jam ranka:

„Galime pakeisti visą kalbinę sistemą įvesdami naujas kalbos taisykles ir (ar) naują teorinių sąvokų sistemą“ (ten pat; 235).

Carnapą, kartą jau simpatizavusį kitai kalbinei sistemai, marksizmui (ten pat; 272), sugundo dviejų kalbinių – *pozityvizmo* ir *konstruktyvizmo* – jūrų ribos. Negelbsti nei griežtas *faktų* ir *vertybių*, nei *mokslo* ir *ne mokslo* skyrimas, – pavergia konstruktyvizmo muzikos atonalumas ir laisvumas!

„Ar tai absoliučiai būtina daryti?“, – stoisškai priešindamasis likimui imperatyvinį klausimą formuluoja knygos autorius (ten pat)? Į šį klausimą nei Rudolfas Carnapas, nei knygos autorius Evaldas Nekrašas neatsako, o pauzė užpildo konstruktyvistinė Kuhno ir Lakatoso dodekafonija:

„Į klausimą, kada tai absoliučiai būtina daryti, Carnapas neatsako, nors sprendimą ją keisti gali lemti augantis teorijai prieštaraujančių stebėjimo rezultatų skaičius ar galimybių modifikuoti senąją sistemą išsėmimas, kaip vėliau nurodė Thomas Kuhnas ir Imre Lakatosas“ (ten pat).

„Vis dėlto, pasak Carnapo, mokslo logika gali būti panaudota *kai kurių* hipotezių empirinio tikrinimo rezultatams įvertinti“ (ten pat). Tai reiškia, – priduria Nekrašas, – kad *kai kurių* hipotezių bendrumo ir abstraktumo laipsnis „turi būti žemas“ (ten pat).

Kaip matysime, netgi *labai žemas* – *naivus empiristinis*, leidžiantis netrukdomai kontroliuoti plačiai išsišakojusią patvirtinančiąją (verifikacinę) empirinę praktiką.

Pozityvizmas grįžta laiku, bet moterų jo nebelaukia

Pozityvizmas grįžta pačiu laiku. Ketindamas gražinti nemenką intelektualinę skolą moterims. Auguste’as Comte’as, *pozityvizmo* ir *sociologijos* vardų pradininkas, savo apibendrinančio veikalo *Bendrasis pozityvizmo požiūris* ketvirtąjį skyrių skyrė glaudiams *moterų* ir *pozityvizmo* ryšiams aptarti. Ketvirtasis skyrius pavadintas – „Pozityvizmo įtaka moterims“ (151–201). Šių ryšių svarbą tinkamai perteikia vieno poskyrio tema: „Gerbti moterį reiškia ruošti gerbti žmoniją“ (Comte 1880; 194).

O ir čia recenzuojamoje Evaldo Nekrašo knygoje *Pozityvusis protas* randame viltingą šeštąjį skyrių „Pozityvaus proto įtaka už filosofijos ribų“. Ir nors analogiško poskyrio, skirto glaudiams *moterų* ir *pozityvizmo* ryšiams aptarti, čia nerasime, tačiau knygoje šiuo aspektu, berods, net tris kartus paminimas Johnas Sturtas Millis, „ypač daug dėmesio skyręs moterų laisvių problemai“ (Nekrašas 2010; 124).

Pirmதாகai apie savo originalius kūrinius sako tiesą; kitaip jie nebūtų pirmதாகai, o ir kūriniai nebūtų originalūs. Pozityvizmo atgimimas, – teigia Comte’as rašydamas pirmąjį apibendrinamojo veikalo sakinį, – negali būti *tik filosofinis*: „Pozityvizmą iš esmės sudaro filosofija ir politika“ (Comte 1880; 1). Iš tikro: „Tam reikia pozityvistinėms idėjoms atsidavusios žmonių grupės“ (Nekrašas 2010; 128).

Kuris iš trijų – *filosofijos, darbininkų judėjimo* ir *moterų sąjūdžio* (Comte 1880; 151) – pozityvizmo elementų šiandieną gyvybingiausias? Be abejo, kad moterų sąjūdis. Net jei „visa filosofija“, įskaitant savarankiškus jos

išsišakojimus, kurie šiomis dienomis yra jei ne antipozityvistiniai, tai geriausiai atveju – ne pozityvistiniai, stebuklingai taptų pozityvistine, šito nepakaktų, nes reikia *filosofijos, darbininkų judėjimo ir moterų sąjūdžio kooperacijos* (ten pat). Todėl pozityvizmas, siekdamas *tvarkos* ir *pažangos*, neturi vengti vaizduotės gebėjimų (ten pat; 2–4), įskaitant poetinį ir moterišką požiūrius:

„Tik moterišku požiūriu galima realiai, kaip visumą, suprasti individualų ir kolektyvinį žmogaus gyvenimą. Nes vienintelis pagrindas, kuriuo remiantis gali būti suformuota sistema, realiai apimanti visas gyvenimo reikmes, yra intelekto subordinacija socialiniam jausmui; tai subordinacija, kurią mes tiesiogiai aptinkame moteriško charakterio bruožuose, tiek asmeniškų, tiek socialinių atžvilgiais.“ (Comte 1980; 3)

Paradoksas: „tikrajam“, *kontiškajam*, pozityvizmo atgimimui šiandieną skersai kelio stoja tiek patys pozityvistai, tiek moterys. Šių dienų pozityvistai nepripažįsta *subordinacijų*. Požiūris į subordinaciją, o ypač moteris – griežtas: „Feminizmą ar, tarkime, postkolonializmą, vargu ar galima traktuoti kaip metodologiškai savitas koncepcijas <...>“ (Nekrašas 2010; 379).

Pozityvus protas neturi pavyzdžio, – kaip, beje, ir *modernumas* (Habermas 2002; 53). Pozityvizmas – pats sau pavyzdys, o todėl atsisako *subordinuotis*, imdamas sau matmenis tik iš savęs paties. Griežtai skirdamas *vertybes* ir *faktus* pirmąsias – vertybes – natūraliai įima į save šitai tapdamas karinga filosofija. Tiesa, ratelio karingumas laikinai nulsūgsta, kai strateginėje karo lauko operacinėje pasirodo seras Popperis (asmuo, ne be reikalo praleidinėjęs ratelio susirinkimus): „Ponai, susipažinkite su p. Falsifikacija“. Tuomet pozityvus protas

strategiją iškeičia į taktiką subordinuodamasis *įsitikinimui*, kad mokslas yra vertybiškai neutralus (Nekrašas 2010; 274). Be to, šis *įsitikinimas* yra *labai gilus*, – palyginamas nebent su *tradiciniu, ortodoksiniu* marksizmu:

„Beje, ne tik pozityvizmas, bet ir tradicinis, ortodoksinis, marksizmas, kuriam metė iššūkį kritinė teorija, postuluoja, kad egzistuoja viena vienintelė teisinga socialinė teorija <...>“ (ten pat; 274).

Dviejų mokslinių filosofijų *dvi visiškai skirtingos kryptys* nuo šiol tampa *vienos vienintelės teisingos socialinės teorijos* kryptimi savo neperskiriamą vienovę sujungdami subrandintu sumanymu: „tikrai brandus protas yra tik pozityvus protas“ (Nekrašas 2010; 82). Tačiau šią sąjungą vėl ima klibinti p. Falsifikacija: dviems mohikanams šiandieną nepaklūsta nei postmodernistai, nei moterys. Pradžioje nemalonumai prasideda iš vidaus – W. V. O. Quine'o *pozityvizmo dogmų*, Karlo Popperio *verifikacijos* kritikos. O paskui – dar blogiau: aštri Paulo Feyerabendo, Mary Hesse's, Stepheno Toulmino, Imre's Lakatoso kritika skverbiasi ne tik iš vidaus. Prasideda didesni nemalonumai – nuvainikuojamas *instrumentinio mokslo* kultas.

„Dėl savo santykinio šiuolaikiškumo ir įtakingumo pozityvizmas, – kaip rašoma knygoje, – tapo mėgstamiausiu postmodernistų išpuolių objektu“ (ten pat; 338). O „aršūs postmodernistų išpuoliai prieš visą pozityvizmą“ (Nekrašas 2010; 11–2) įgyvendinami didele dalimi feminizmo sąjūdžių, kurie susideda, reikia pripažinti, veik iš moterų. Todėl pozityvus protas mandagiai, bet šaltai atsisako „aštrios išorinės pozityvizmo kritikos“ (ten pat; 13) remdamasis *griežta faktų ir vertybių atskyra*, iš kurios išplaukia mokslinio žinoji-

mo vertybinio neutralumo tezė (ten pat; 15), pripažindamas tik natūralų įsitikinimo, arba neabejotą pozityvizmu, kurį *daug kas* laiko mokslu, principą. Formulė, kaip minėta, universali (kaip įstatymleidybinės *lygybės ir laisvės* koreliacijos). Pozityvus protas – lygu mokslo protas: „Ši knyga apie pozityvų protą, kurį daug kas būtų linkę tapatinti su moksliniu <...>“ (ten pat; 9).

Šioje *pozityvaus proto* sąvokos operacionalizacijoje minimas anonimiškas „daug kas“, kaip tikriausiai pasakytų mokslo filosofė Kathleen Okruhlik, tikėtinai slepia androcentrišką šališkumą, randamą „daug kieno“ teorijose, praktikoje, prielaidose. Be to, kai kurios feminizmo kryptys tiria mastą, kuriuo mūsų supratimas apie tai, kas racionalu, objektyvu ir moksliška, yra grindžiamas lyties požiūriu (Okruhlik 2000; 134). Moteriški ir vyriški požiūriai į „pozityvų protą“ visiškai išsiskiria. Kaip rašo Nancy Fraser ir Linda Nicholson, ir feminizmas, ir postmodernizmas imasi radikaliai kritikuoti „filosofijos institutą“ (Fraser and Nicholson 1994; 242), reikia numanyti, susidedantį beveik iš vyrų.

Daugiau nei apmaudu: „Kas prisimena vargšą senąjį Comte'ą, mėgusį kalbėti ilgai, nuobodžiai ir įkyriai, neturėjusį pasisekimo gyvenime?“ (Hacking 1983; 43). Comte'o Moteris, asmeniškų ir socialinių žmonijos ryšių visuma, atsiskyrusi nuo kategorinio imperatyvo, nuplevėna kitur: į literatūros kritiką, kultūros kritiką, ne mokslą (žr. ypač 5.6 poskyrį). Būtent vyrai atstato *pozityvizmo vardą* ir *pozityvių darbų planą*. O moterys šį vardą ir planą – įkūnyta, įvietinta ir laikišką Daug Ką – itin akyiai stebi. Ypač šališkus jo „atrinkimus“ ir „pralei-

dimus“. Mokslo kritikės feministės kruopščiai atskleidžia *moterų atskyrimo nuo teorinio proto ir jo tyrimų* istoriją (Rossiter 1982; Schiebinger 1989), išvelgdamos dvilypio žaidimo taisykles, kuriomis remiantis į pozityvių darbų planą *formaliai* įtraukiamos ir moterys, o *neformaliai* – „kliūtys visuose lygmenyse tebelieka“ (Anderson 2002; 461).

Judith Butler šitaip formuluoja: už tvarkos ir pažangos sampratų slepiasi stabilus androcentriškas subjektas: „Teigti, kad politika reikalauja stabilaus subjekto, – lygu teigti, kad šiam teiginiui negali būti *politinės* opozicijos“ (Butler 1994; 154; kursyvas autorės). Užtuot pasakojusios tą patį, nekintamai vyrišką, pozityvistinį mitą moterys siūlo ką kita: ironišką politinį mitą, ištikimą feminizmui, socializmui ir materializmui, kurį mokslo istorikė ir filosofė Donna Haraway vadina – žinoma, kad norėdama sukelti teisėtą vyrų pyktį, – satyro Kiborgo vardu (Haraway 1994).

Vyriškai arogancijai nulėgus galime klausiti: gal tik Kiborgas šiandieną pajėgus išvelgti „nefilosofinę nuostatą, pagal kurią *žmogus yra visų daiktų matas*“ (Mickūnas 2008; 61), informacijos amžiuje matomą, tačiau nepastebimą technokratinį mąstymą, mokslinį-techninį administravinį tapatinantį su visos sistemos logika ir įteisinantį pozityvistinį neabejotą – žinojimas yra jėga – principą, grindžiamą natūralistiniu pan-pozityvizmo išsišakojimu?

Jei tik pripažįstame senojo Comte'o, kaip pozityvizmo tėvo, teisę į originalumą, susiduriame su *dilema*. Feminizmas kooperuojasi su „antruoju“ originaliojo pozityvizmo elementu – „socializmu ir materializmu“, tačiau griežtai atmeta „pirmąjį“ elementą – stabilų

filosofinį subjektą. O pozityvizmo filosofija kooperuojasi su „socializmu ir materializmu“, tačiau griežtai atmeta „trečiąjį“ elementą, moterų sąjūdį, aršiai puolantį „visą pozityvizmą“.

Taigi. Trijų elementų *kooperacijos*, puoselėtos Auguste'o Comte'o, čia, reikia pripažinti, ne itin daug...

Pozityvizmas *grįžta* tinkamai primindamas apie *proto, racionalumo, pozityvaus mąstymo, negatyvaus mąstymo* ir panašių sąvokų santykiškumą ir problemišumą. Ši pozityvizmo pusė – verta dėmesio. Jei tinkamai atsižvelgsime į vidinę ir lanksčią pozityvizmo diferenciaciją, ypač kritišką jo atšaką, pozityvizmas (susidedantis iš *daugelio dėmenų*) gali būti naudingas analitiškai svarstant epistemologines ir konkrečiosios ontologijos problemas. Tačiau yra ir kita pusė: neatmestina prielaida, kad pozityvizmas grįžta laikydamasis Comte'o pasėto „arogantiško tono“ nepaisančio „neišmanėlių nuomonės“ (Nekrašas 2010; 133; 121). Grįžta laikydamasis operacionalaus Comte'o kategoriškumo, „nuoseklesnio nei Johno Stuardo Millio“ (ten pat; 125), kad individas „dėl visuomenės gėrio“ turi būti perauklėtas: „jis turi persiauklėti ar būti perauklėtas (čia, aišku, padėtų pozityvistai) taip, kad nuolat galvotų ne apie save, o apie visuomenę ir jos pažangą“ (ten pat; 126).

Pozityvizmas yra tik viena tarp daugelio kitų „tyrimo programų“. Tačiau, neadekvačiai pabrėždamas „vienintelio racionalumo“ ir „vieningo mokslo“ programą, jis turi polinkį, vadovaudamasis tik „pirmuoju“, instrumentiniu, Maxo Weberio veiksmo tipu, tapti atkaklia tradicionalistine *ad hoc gynyba*, bet ne šiuolaikiška analitinės mokslo filosofijos forma. Verta

prisiminti ypatingo santykio tarp XVIII a. ir XIX a. svarbą Comte'o projekte: *empirizmas ir išipareigojimas progresui* susiliejo *entuziastingoje modernistinėje* (Halfpenny 2001; 371) prognozavimo idėjoje. Šis entuziazmas, nesulaukdamas greito socialinio pritarimo, nekantriai *institucionalizavosi* sekuliarioje pozityvizmo bažnyčios formoje. Pozityvistinis entuziazmas veržėsi už savo ribų ir keletą XX a. dešimtmečių: ne tik perrenkant „epistemologines šiukšles“, bet ir karingai nešant *empirizmo, vieningo mokslo* ir *išipareigojimo progresui* trispalvę. Iki 1968–ųjų. Paskui ši kryptis vidujai diferencijuojasi sulaukdama dar aštresnės išorinės kritikos. XXI a. pradžia pozityvizmui kaip *epistemologijai* ir *metodologijai* – gana nepalanki. Tačiau ši pradžia nepakerta šaknų analogiškai abstrakčiojo empirizmo technologijai, kurios visa apimantį išsišakojimą prižiūri pozityvus protas, dabar politiškai subordinuojantis ir p. Falsifikaciją, aštrią kritiką.

Jei XVIII a. empirizmas ir XX a. loginis empirizmas yra *filosofinis-epistemologinis* (gana siauros apimties) sąjūdis, tai XXI a. – jau *taikomasis-socialinis* (plačios apimties), panašus į XIX a. Comte'o pasėtus ir socialiai išsišakojusius technokratinčius lūkesčius. Galingai plečiantis struktūrinėms globalizacijos įtakoms, pozityvizmas, nesitikėdamas intelektualinio pritarimo (dėl savo konformiško uždaro), rekonstruoja save remdamasis *nestebimu* – metateoriniu – pagrindu, piršdamas verifikacijos kriterijų ir išsišakojusią redukcinę empirinių tyrimų formą, vadinamą abstrakčiuoju empirizmu.

Epistemologinio ir socialinio aspektų suplakimas, o taip pat priešiška pozityvizmui

aplinka „postmodernizmo“ sąlygomis skatina brėžti gerokai platesnes istorinio ir politinio geografinio vienijimosi ribas ir natūraliai stiprinti tradicionalizmo požiūrį – apologinę šios krypties programą. Entuziazmas, tęstinis pozityvizmo paveldas, XXI a. ne silpnėja, bet stiprėja. Ir tai nėra nuostabu, nes pasaulyje stiprėja fundamentalistinės religijos ir sekuliarizuotos jų analogijos: galime vadinti jas, remdamiesi Martino Heideggerio pavyzdžiu, *ontotechnologijomis* (Šliogeris 2008; 508), arba, Carlo Schmitto pavyzdžiu, *politinėmis teologijomis* (Kazlauskas 2011).

Paskutinis E. Nekrašo knygos poskyris, ironiškai atkartojantis Comte'o gyvenimišką nuo *metateorijos* iki *religijos* trajektoriją, „*Pozityvus protas kasdieniame gyvenime. Pozityvizmas ir religija*“, liudija, kad epistemologiniai aspektai jau nėra svarbiausi. Šis „religinis“ E. Nekrašo knygos skyrius neatmeta galimybės, kad mūsų sekuliarizuotame pasaulyje *statistinio žmogaus* konformizmas pakeis *netikinčio žmogaus* religiją: „Statistinis žmogus dažniausiai elgiasi kaip pozityvus, praktiškai orientuotas individas. Mūsų sekuliarizuotame gyvenime pozityvi dvasia vyrauja“ (ten pat; 411).

Nerasime nė užuominos apie tai, kas šandienos pasaulyje itin kelia didžiausią nerimą. Kaip ir formalistinis termino prasmės tikslinimas išsiskvoja per visą tekstą, taip, analogiškai, instrumentinis mokslininko-pramonininko-bankininko aštuonkojis išsiskvoja per visą gyvenamąjį pasaulį postuliuodamas natūralią koreliaciją tarp keturių kintamųjų dydžių: *žmogiško kapitalo/žmogiško faktoriaus*, *finansinio kapitalo*, *infrastruktūrinio-instrumentinio kapitalo* ir (tesiši ramybėje) gamtinio kapitalo.

Ko gero, net Bruno Latouras nesiimtų detaliai įvertinti „žinojimas yra jėga“ principo išsiskojimų šiandienos kasdieniame gyvenime, kuri „ekologai, taigi mokslininkai“ (ten pat; 411) gausiai pripildė antgamtinių chimėrų. Nors šiandieną mokslo filosofai, ne tik socialinių mokslų filosofai, pripažįsta, kad *verifikacionizmas* (įskaitant didžiausius jo šalininkus) nesugebėjo įrodyti savo kaip mokslinės praktikos rekonstravimo privalumą, mums tebesiūlomas diskredituotas „gamtos mokslų metodas“, poruojamas su daiktiniais pozityviais žmonėmis (ten pat; 410). Štai kodėl pozityvizmas, deja, yra *ne vaikiškas* (laikinas ir naiviai gražus) mokslo kultas. Atsiribojęs nuo aštrios kritikos jis išsaugoja patriotinę apologiją: kosminių tyrimų vietą „užėmė kitos, molekulinės biologijos pasiekimais grindžiamos, tyrimų sritys, tokios kaip genų inžinerija ir klonavimas“ (ten pat; 415).

Knygoje, analizuojančioje trijų šimtų metų „proto“ raidą, nerasime net užuominų apie prievartos ir terorizmo formas, sistemingas karinių pramoninių pastangas pakinkyti pažinimo, ypač patriotinio, jėgas, imperinių imperatyvų stiprėjimą, ekologijos, biomedicininų technologijų, vartojimo kultūros, kritinio mąstymo sunykimą bei kitas pozityvaus proto nuotykių temas. Šios ir kitos „smulkios“ problemos praleidžiamos, kaip praleidžiamos ir originalios teorinės – feminizmo ir postkolonializmo – koncepcijos, analizuojančios *empirinius intelektualinio, socialinio, ekonominio, politinio, psichologinio, ideologinio, estetinio* – ir moteriško, ir nacionalinio – kolonijinio patyrimo pavidalus, bet nenaudojančios (tai lemiamą jų klaidą) pozityvistinio verifikacijos kriterijaus.

Šios originalios paradigmos *ad hoc* paskelbiamos *nesavarankiškomis*, – neįtraukiant *nė vieno* kritinės analizės pavyzdžio!

Kodėl *objektyvumo ištekliai*, įskaitant *kvantifikaciją*, – kelia hipotezę mokslo istorikas Theodore'as Porteris, – svarbūs toms visuomenėms, kuriose trūksta pasitikėjimo ir kuriose silpnos elito grupės, o diskursai čia kelia įtarimą (Porter 1995)? Jei socialinių mokslų filosofijai šiandieną ypač rūpi sociologinė *pasitikėjimo skaičiais* problema (*kaip formavosi socialinė kiekybinių metodų galia ir jų prestižas?*), E. Nekrašo knygoje, priešingai, statistinė analizė, arba kvantifikacija, laikoma originalia, savarankiška ir pozityvia, negana to, vienintele (žr. toliau) sociologijos mokslo šaka.

Nietzsche pagrįstai reiškė priekaištą „visai Anglijos ir Prancūzijos sociologijai“ (Spenceris bei Comte'as anuomet ir buvo *garsiausia pozityvistinė* sociologija): ji iš patirties žino visuomenės nuosmukio struktūras, o savo instinktus naiviai pateikia kaip sociologinio vertinimo *normą* (Nietzsche 2000; 120).¹¹ O visi *visuomeniniai instinktai*, kaip įspėjo ir Tocqueville'is, daro didelę įtaką įstatymų leidybai: minia lygių ir panašių vienas į kitą žmonių, kurie be atvangos sukasi vienoje vietoje trokšdami prasimanyti statistinių (*trokštamos lygybės*, tačiau *be laisvės*) malonumų, *jau nebeturi tėvynės*. Virš jų iškilusi pozityvi beribė globėjėiška valdžia siekia išvaduoti žmones nuo minčių: ji nepalaužia žmonių valios, bet atbu-

kina ją, ne tironizuoja, bet gniuždo (Tocqueville 1996; 772).

Pozityvizmas yra subordinacija entuziastingam įsitikinimui, kad socialiniai mokslai turi taikyti metateorinę verifikaciją kaip gamtos mokslų „metodą“, kuris, progresyviai plėtodamasis, natūraliai išsišakos į skaitlingą, empiriniais skaičiais ir jų statistine analize užpildytą, *geometrinį pilnumą*. Kas *tai?* Galime tik įsivaizduoti skaičiaus dauginimosi galią: net primityviausias babiloniečių *skaičius* turėjo ypatingas, magiškas galias (Nekrašas 2010; 87). Nors knygos autorius rašo apie *skaičiaus magiją*, tačiau vengia „aštrios išorinės skaičiaus kritikos“ – kompleksišių ryšių tarp *statistikos* ir *socialinės aplinkos* analizės.

Pasaulyje, pripildytame statistinių chimėrų, ko gero, lengviau įsivaizduoti pasaulio, negu pozityvizmo, pabaigą. Pozityvus protas ištobulina vartotojiškas sistemos atšakas, bet niekada nekvestionuoja pagrindinių šios sistemos prielaidų, įvairiais pozityviais vartojimo kultūros pavidalais atgaminančių *priklausomybės nuo hierarchijos* malonumo instinktą. „Šiandieną, rodos, lengviau įsivaizduoti visapusišką žemės ir gamtos nualinimą, negu vėlyvojo kapitalizmo pabaigą“ (Jameson 1994; xii). Rodos, lengviau įsivaizduoti netgi vėlyvojo kapitalizmo pabaigą, negu anonimiško subjekto, vadinamo daugiskaitiniu Daug Kas vardu, pabaigą:

„Skaitmeninė interaktyvi televizija, robototeknika ir nanotechnologijos taip pat daug kam daro nemenką įspūdį“ (Nekrašas 2010; 415).

¹¹ „Liberalios institucijos nustoja būti liberaliomis kaip tik tada, kai jos įgyvendinamos: po to niekas pikčiau ir labiau nekenkia laisvei, kaip liberalios institucijos“ (Nietzsche 2000; 121).

Jei XVII–XVIII amžiais empiristai visiškai atsidavė epistemologiniam *įspūdžių* diskursui, tai vėlyvojo kapitalizmo pabaigoje *įspūdžio epistemologiją* keičia *įspūdžių fenomenalizmas* ir *įspūdžių reprezentacija*. Locke'o ir Hume'o epistemologinę *įspūdžio* analizę ir Comte'o nuosaikią priklausomybės socialiniam jausmui nuostata, keičia *priklausomybės skaičiui fenomenalizmas*, sukabinantis verifikacijos procedūras į praktinių proto nuotykių, įskaitant įstatymų leidybos sritį, grandines. Štai kodėl, kaip rašo Pierre'as Bourdieu *Paskališkose meditacijose*, mokslinio proto kritiką reikia pastūmėti iki tokio lygmens, kuris apimtų natūralias *skholė* situacijas, kuriose filosofas (bendriniis vardas), nesiliauja kėlęs klausimų, kurie nėra esminiai socialinės srities mokslams, drauge vengdamas klausiti savęs paties apie šių klausimų priežastis – dažnai nelabai filosofines (Bourdieu 2000; 1).

„Stiprioji“ Comte'o metanaracijos dalis buvo ta: „valdyti turi technokratinis elitas“ (Nekrašas 2010; 100). Stipriąją Marxo teorijos dalį praktiškai įgyvendino išsivystęs socializmas, kurio stipri dalis buvo ne tik ir ne tiek marksizmo, kiek mokslinio pozityvizmo programa: *valdyti turi partinis-pozityvistinis-technokratinis elitas*. XXI a. pozityvizmas ir marksizmas irgi vaikšto ne pavieniui, bet drauge: „man pakanka konstatuoti, kad daugeliu svarbių klausimų pozityvistai ir marksistai sutaria“ (ten pat;

268). Jei dėl scientistinių technologijų diegimo į biurokratinę oligarchinę evoliuciją tarp savęs sutaria dvi technokratinės programos, turi sutarti ir „kvantifikuoti neišmanėliai“ – statistiniai žmonės.

Sociologai, kitaip nei pozityvizmo filosofai, šiandieną Comte'ą mini be didelio entuziazmo.¹² Ir ne tik todėl, kad jis, nepaisydamas „neišmanėlių“, o remdamasis tik „iškiliausiais protais“ (ten pat; 133), pseudo-religiją skelbė vienijančios idėjos epicentru. Ne tik todėl, kad sociologijos klasikai, tarkim, Karlas Marxas, Norbertas Elias, skirtingais laikotarpiais patarė vengti Comte'o idėjų, nes „labai tikėtina kad jis buvo šiek tiek pamišęs“ (Elias 1978; 33). Veikiau todėl, kad sociologinis pozityvizmas, priešingai nei filosofinis pozityvizmas, vengia technokratinės kalbos ir arogantiško tono, o todėl geba diskursyviai svarstyti vieną pagrindinių postempiristinės socialinių mokslų filosofijos ir sociologijos klausimų – *nebendramatiškumo problemą*.

Pozityvizmas* ir pozityvizmas

Pozityvizmą, t.y. dalyką, kuris nagrinėjamas čia recenzuojamoje Evaldo Nekrašo knygoje *Pozityvūs protas*, iš karto diferencijuosime, – kad būtų aiškesnė pagrindinė šios recenzijos mintis, plėtojama paskirose struktūrinėse dalyse. Skirsime *pozityvizmą**, siauresnės apimties filosofų, mokslininkų sąjūdį, recenzuojamoje

¹² 1998-aisiais Comte'o pozityvizmą tyrinėjantis britų sociologas Mike'as Ganė'as, Britanijoje aptikęs tik vieną sesiją, skirtą pozityvizmo pradininkui Sussex'o universitete, nukakęs į du tarptautinius koliokviumus, skirtus Comte'o dviejų šimtų metų gimimo paminėjimui Paryžiuje, viename iš jų išgirdo „vieną“, o kitame „du“ sociologinius Comte'ui skirtus pranešimus (numatyto Raymondo Boudono pranešimo niekas taip ir neišgirdo; žr. Gane 2006; 130). Lietuviška sesija, kaip įprasta, vėluojanti, tačiau ji – filosofinė ir pozityvi.

knygoje vadinamą *moderniuoju pozityvizmu* (*loginiu pozityvizmu*, *loginiu empirizmu*), ir *pozityvizmą*, labai plačią, kompleksišką pažiūrų visumą, per pastaruosius pusę šimto metų iš-tirpusią sunkiai atpažįstamos formose, kurias numanomai vieningai jungia „mokslinio proto“ idėja, šiandieną pakartotinai atpažįstama ne tik moksliniuose *švietėjų*, bet ir *pitagorininkų* ir *atomistų* protuose (Nekrašas 2010; 83).

Pozityvizmas* – griežtai formalizuota, specializuota *analitinės filosofijos* forma, jos šalininkų kartais vadinama *moksline filosofija*. *Pozityvizmo** epicentre – Moritzas Schlickas, Rudolfas Carnapas, Otto Neurathas ir Vienos grupė, vadinama dailiu Vienos „ratelio“ arba „protoratelio“ (ten pat; 170) vardu.¹³ Tiksliau, Moritzas Schlickas, Otto Neurathas, kaip pagrindiniai Vienos grupės atstovai, ir Rudolfas Carnapas, 1926-aisiais Schlicko pakviestas į Vienos universiteto Filosofijos katedrą. Taip pat paminėtini: Philippas Frankas (Prahos grupės atstovas), Hansas Reichenbachas, Carlos G. Hempelis (Berlyno grupės atstovai). Tačiau *moderniojo pozityvizmo* epicentras yra platesnis. Susitikimuose kartais dalyvaudavo ir Karlas Popperis, Kurtas Gödelis ir Ludwigas Wittgensteinas. Čia įrauktini ir Friedrichas Waismannas, Hansas Hahnas, Herbertas Feiglis, Karlas Mengeris (žinomo ekonomisto sūnus). Taip pat – geografiškai atitolę, bet idėjiškai artimi filosofai ir mokslininkai: Alfredas

J. Ayeris, Frankas Plumptonas Ramsey, Hansas Kelsenas, Nilsas Bohras, Jørgenas Jørgensenas, Georgas Henrikas von Wrightas ir jo mokiniai, Alfredas Tarskis, Eino Kaila (1926-aisiais apibrėžęs *loginio empirizmo* sąvoką). Besidomin-tys platesnį sąrašą ras aptariamoje knygoje. Paminėtinas ir Willardas Van Ormanas Quine'as, kuris, ketvirtajame dešimtmetyje aplankęs Vieną, pasėjo rimtas abejones kai kuriomis *loginio pozityvizmo* tezėmis.

O *pozityvizmo* epicentre – jungiančios Henri de Saint-Simono ir Auguste'o Comte'o figūros. *Pozityvizmas* pateikia save kaip mokslinę filosofiją ir normatyvinę planingos žmonijos raidos programą: *ir* mokslą, *ir* pasaulėžiūrą. Saint-Simonas pabrėžia žmonių brolybę kaip aukščiausią siektiną idealą (Nekrašas 2010; 73), o vėlyvasis Comte'as rūpinasi pozityviosios moralės nuostatų socialiniu įtvirtinimu, o ne mokslinio pagrindimo klausimais (ten pat; 98). Tiesa, čia reikėtų pridurti, kad Comte'as rūpinasi drauge ir vienu, ir kitu, nes tai – neperskiriama. Tai neperskiriama – dar iki Comte'o – *naiviosios indukcijos* programoje. Pavyzdžiui, „mokslinio metodo“, ir „moralės“, arba socialinės-instrumentinės pozityvizmo misijos, idėja visapusiškai atsiskleidžia jau Francis'o Bacono reformistiniame empirizme:

„Mokslinis žinojimas yra instrumentalus ir sėkmingai gali būti naudojamas kaip socialinio pasaulio tobulinimo įrankis. Teiginys, kad *žinojimas yra galia* – šią tezę dar iki pozityvizmo

¹³ 1922-aisiais fizikas ir filosofas Moritzas Schlickas pasikiriamas Vienos universiteto *indukcinio mokslo filosofijos* profesoriumi. Po trijų metų jis organizuoja filosofškai angažuotų matematikų ir kitų mokslininkų susitikimus (ketvirtadienį vakarais). Nors šios grupės narių sudėtis keičiasi, vienuolika metų reguliariai susitikinėjant artikuliuojama tai, kas vadinama *loginiu pozityvizmu*. Formuojantis šiai krypciai didelį poveikį darė trys filosofai – Ernstas Machas, Bertrandas Russelas, Ludwigas Wittgensteinas.

atsiradimo suformulavo Francis Baconas, – visada buvo orientyras pozityvistams, aiškiai suvokusiems savo socialinę misiją“ (ten pat; 19).

Šių dviejų elementų *jungties* požiūriu, Comte'as yra išradingas, galima netgi sakyti, genialus (dar prieš Karlą Marxą). Jis sugeba moksliskai pagrįsti, o kartu įteisinti pozityvizmą kaip *sistemą*, evoliucinę mokslų logiką. Vadinamasis *enciklopedinis mokslinės raidos dėsnis* – tai labai rišli ir struktūrinė *priklausomybių sistema*: matematika, astronomija, fizika, chemija, biologija ir sociologija. Šioje akivaizdžių priklausomybių sekoje natūraliai sukabinti visi rimtieji metodologiniai ir esencialistiniai pozityvizmo atradimai: objektyvumas, neutralumas, vieningas mokslas, vieningas metodas, vieninga mokslo filosofija.

Pozityvizmas ir *sociologija* randasi *vienu ir tuo pačiu metu* skleisdami kaip *vieninga mokslo filosofija, enciklopedinis mokslinės raidos dėsnis*, čiurlenantis iš vientisos ir sistemingos Saint-Simono, su kuriuo Comte'as bendradarbiavo 1817-1824-aisiais, socialistinės filosofijos. Tačiau būtent Comte'as 1922-aisiais, per keletą įtemptų dienų, išranda *dėsnį*, o kartu ir *pirmąją sociologiją*. Tai – *faktas*, kalbant pozityvistiškai. Na ir kas, kad šis atradimas paskelbtas *Pozityviosios filosofijos* pavadinimu 1839–1842-aisiais. Pirmoji sociologija ir trijų pakopų dėsnis publikuoti *gerokai anksčiau* paskirose *sociologinėse esė*. Nuo šiol ne filosofija, o *sociologija* yra *mokslinis pagrindas*, kuriuo remiantis galima filosofiskai ir politiškai reflektuoti.

Šiuo požiūriu, prieštaringa kalbėti apie tai, kad *pozityvizmo filosofija* (pavyzdžiui, pačiam Hume'ui, matyt, netikėtas „Hume'o pozityviz-

mas“; Nekrašas 2010; 37–55) padarė įtaką *pozityvizmo sociologijai* arba kitiems socialiniams mokslams (žr. 6.1). *Pozityvizmas* ir *sociologija* randasi *vienu ir tuo pačiu metu*. Kuris ar kuri iš jų „padarė įtaką“? Jei „Hume'o filosofija“ padarė įtaką „Comte'o sociologijai“, tai ir „Montesquieu sociologija“, arba „De Maistre'o kontr-švietėjiška politikos sociologija“ padarė poveikį „Comte'o filosofijai“. Detalizuodamas savo koncepcijos genealogiją Comte'as įvardija Montesquieu, Hume'ą, Smithą, Fergusoną, Kantą, Herderį, o *ypač de Maistre'ą*, kaip savo pirmtakus (žr.: Gane 2006; 47). De Maistre'o ir Montesquieu sociologija, kartu su Herderio, Fergusonso socialine filosofija, galėjo padaryti ne mažesnę poveikį Comte'o pozityvizmui.

Žymiai palankesnė (paties Comte'o palikimui) yra Comte'o kaip *sociologo* interpretacija, skirianti didesnę dėmesį jo *sociologinei teorijai* ir *analitikai* (šitaip traktuoja Comte'o palikimą nuoseklus *sociologas pozityvistas* Jonathanas Turneris, *ne pozityvistas* Georgas Ritzeris, *mokslo sociologas* Stevas Fulleris). Vienaip ar kitaip, šiandieną Comte'ą reikia apversti: nuo filosofinės-ideologinės galvos vėl pastatyti ant sociologinių kojų. Šis vienalaikiškumo aspektas – *vienalaikis* sociologijos ir mokslų filosofijos sukibimas Comte'o mokslo filosofijoje – E. Nekrašo knygoje yra „praleidžiamas“. Dalykas, rodos, tas, kad tiek knygos autoriui, tiek ir „kitiems pozityvistams filosofams“, rodos, visiškai nepriimtina „paskutinioji“ kibaus ratelio grandis. Todėl sociologija – kol kas tik nominaliai – eliminuojama:

„Pamatinę mokslų tvarką Comte'as nustatė iš esmės teisingai: matematika, fizika, chemija ir biologija. *Tai turbūt svarbiausia, ką jis mums*

paliko. Jis visiškai pagrįstai pabrėžė fizikos reikšmę chemijai ir jų abiejų – biologijai. Šiandien šių trijų mokslų ryšį suprantame nepalyginti geriau nei prieš Comte'ą. Neabejojame ir matematikos reikšme visiems kitiems mokslams, nors apie tai kalbėjo dar Kantas. Daugiausia kritikos, taip pat ir iš kitų pozityvistų, sulaukė Comte'o klasifikacijos paskutinioji dalis“ (Nekrašas 2010; 85; kursyvas autoriaus).

Iš esmės teisinga sekos tvarka kvestionuoja, tiksliau, *paneigia*, tiek *Comte'o sociologiją*, tiek *sociologiją kaip mokslą*. „Paskutinioji dalis“ – tai *sociologija*. Nors vienu ir tuo pačiu metu išrandami du – ir pozityvizmo, ir sociologijos – vardai, atsirenkamas tik vienas iš jų, pirmasis. *Sociologijos* vardas – neminimas. Autobiografiniu pozityvistinės filosofijos požiūriu, viskas suprantama: jei į Comte'o *sistemą* neįtraukta *pirmoji filosofija*, tai kodėl reikia palikti *antrąją sociologiją*? „Mąstytojas, pats ne kartą save įvardijęs kaip filosofą“ neįtraukia ... filosofijos (ten pat). Tačiau aiškėja, kad sociologijos neįtraukimas – veikiau noras ištirpdyti filosofiją mokslo sistemoje, negu konkurencija tarp sociologijos ir filosofijos: *pozityvi filosofija* yra tolygi *pozityviam mąstymui*, o pastarasis yra *pozityvią raidos stadiją pasiekę mokslai* (ten pat).

Šis iš pažiūros smulkus pakeitimas Comte'o *enciklopedinį mokslinės raidos dėsni* apverčia aukštyrą kojomis. Dalykas tas, kad Comte'as, radikaliai kritikuodamas filosofijos metodologinį individualizmą (*subjekto filosofiją*), tikrovę ragino aiškinti remiantis *holizmo* metodologija, visumos ir dalies santykio ekspliciacija. Sociologinį holizmą *priklausomybių sistemoje* supponuoja *holistinis biologijos mokslas*. Taisyklės perimamos iš *holistinės biologijos*.

Tvarka ir pažanga Comte'o sistemoje yra sociologinės, holistinės, sąvokos. Priešingai, *subjekto filosofijos* anonimiškumas ir antlaikiškumas, šiuo sociologiniu požiūriu, yra metafizinės sąvokos. „Paskutinioji dalis“, sociologija, yra konkretus, laikinis ir kontekstinis *sekos tvarkos*, o ne belaiskis dydis. Todėl sociologija, kiek ji sistemingai tęsia socialinės statikos ir dinamikos tyrimus, gali būti *normatyvinio* pobūdžio mokslas, tikimybiškai numatantis būsimų dalykų padėtį. Dar labiau aiškėja, kodėl pozityvizmo filosofai keistai svyruoja dėl sociologijos: kartais ją mini kaip reikšmingą socialinį mokslą, kartais tiesiog „praleidžia“. Keistas jų svyravimas nėra atsitiktinis. Pati pozityvistinė filosofija – iš esmės prieštaringas dalykas:

„Aišku, Comte'as tikėjosi išplėtoti visa apimančią *filosofiją*, kaip rodo jo pagrindinio darbo pavadinimas; bet nesunkiai galima įžvelgti, kad pozityvizmo kontekste filosofija reiškia kažkokį dalyką, kuris visiškai skiriasi nuo to, ką ji reiškė anksčiau, ir skiriasi tokiu mastu, kuris atmeta autentišką filosofijos turinį. „Philosophie positive“, jei analizuosime nuosekliai, yra *contradictio in adjecto*. Kalbama apie viso empirinio pažinimo, sutvarkyto į harmoningos pažangos sistemą, išsirutuliojančią tiesiaiege kryptimi, sintezę.“ (Marcuse 1954; 341)

Pozityvistinė filosofija, atmesdama „aštrią išorinę kritiką“, savo natūralizuotuose prielaidose giliai paslepia *prieštaravimą*, atsirandantį, anot Quine'o, įtartinais intersubjektyviomis aplinkybėmis, kuris ją skaido vidujai. Pozityvizmas, laikydamasis potencialiai redukcinių verifikacinių prioritetų, pasiekia kraštutinumą – naivųjį empirizmą, fenomenalizmą. O bėgdamas atgalios – nuo fenomenalistinio vilko grįždamas prie teorinių principų (kad ir

kontišku, t.y. „priimdamas Comte'o požiūrį pozityvaus proto klausimu“¹⁴) – užšoka ant meškos, t.y. konvencionalizmo. Todėl pozityvistams* nuo pradžios rūpi *pozityvizmo ir realizmo santykio* problema (kuri ne mažiau svarbi ir šiandieną):

„Schlickui labai rūpėjo pabrėžti pozityvizmo ir berkliškojo idealizmo skirtumus. Jis rašė, kad pirmieji pozityvistai „tikrai siekė kažko kito nei idealizmo atnaujinimo [ir] ši interpretacija turi būti atmesta kaip prieštaraujanti pozityvizmo antimetafiziškumui. Idealizmas yra nesutaikomas su pozityvizmu“ (Nekrašas 2010; 194–5).“ (ten pat; 194).

Lozungas „idealizmas yra nesutaikomas su pozityvizmu“ rodos, visai nerūpi M. Schlickui: „Tačiau aš svarstau šiuos klausimus neturėdamas istorinio tikslo formuluoti, sakykim, griežtą pozityvizmo kaip istorinės manifestacijos sąvoką, bet veikiausiai ištraukti svarstant dabartinę kontroversiją dėl tam tikrų principų, kurie artikuliuojami kaip pozityvizmo aksiomos“ (Schlick 1991; 37). Išnagrinėti taip aiškiai, kiek galima, kaip priduria Schlickas: ar žmonės, po patikslinimo, norės tai vadinti „pozityvizmu“, yra antraeilės reikšmės klausimas (ten pat). O kadangi kontroversijų centre yra „tikrovės“ (kabutėse) klausimas, „duotybė“ – taip pat kontraversiška (ten pat; 38).

Taigi: vienas dalykas yra kalbėti apie metafiziką kaip negatyvų brėžiamos dvinarės priešpriešos – „pozityvizmui būdinga radika-

liai antimetafizinė nuostata“ – komponentą, tikėtinau prisidėsiantį prie galutinės pozityvizmo pergalės, o kitas dalykas yra ištraukti į *epistemologines* diskusijas dėl „metafizikos“: netgi Berkeley's, kaip pabrėžia Moritzas Schlickas, „jokiu būdu neneigė fizinio pasaulio tikrovės, o tik siekė paaiškinti, ką reiškia, kai mes aiškiname jo tikrovę“ (ten pat; 47–8). Schlicko pozityvizmas* – epistemologinis, o todėl diferencijuojantis ir skeptiškas. Nekrašo pozityvizmas – abstraktus empiristinis, todėl vengiantis aštrios epistemologinės kritikos.

Epistemologinė *realizmo* problema redukuojama į siauresnę metodologinę, dar daugiau, metodinę (empiristinio kriterijaus). Ne tik kad nėra svarstomos kritinė *mokslinio realizmo* bei kitos šiuolaikiškos koncepcijos, rodančios netiesioginį ryšį tarp pozityvizmo* ir neopozityvizmo formų, bet ir pati realizmo problema net nediferencijuojama, siaurinant epistemologinį žvilgsnį iki minimumo – nepakankami eksplikuojamų sakinių (tarkim, Schlicko): „Kiekvieno teiginio prasmę galų gale lemia duotybės, ir niekas daugiau“ (Nekrašas 2010; 195).

Kaip pažymi Larry Laudanas, terminas „realizmas“, kaip ir kiti filosofiniai *-izmai*, apima „daug nuodėmių“. Vadinasi, reikia aiškiai apibrėžti žodžių vartojimo prasmę (šito reikalauja ne tik pozityvizmas, kaip teigiama E. Nekrašo knygoje, bet ir daugiaparadigminė socialinių mokslų filosofija). Tarkim, Laudanas, patiks-

¹⁴ „Comte'as jokiu būdu neneigia pagrindinio empirizmo principo, kad mokslinės teorijos turi būti pagrįstos faktais. Kita vertus, pabrėždamas teorinio pobūdžio vaizdinių vaidmenį renkant ir klasifikuojant faktus, Comte'as įveikia Bacono, o iš esmės ir Hume'o empirizmui būdingą požiūrį, kad teorinės nuostatos neturi jokios įtakos pažintiniui požiūriui svarbių faktų atrankai. Vėliau svarbiausi pozityvizmo atstovai perėmė būtent Comte'o poziciją šiuo klausimu, todėl pozityvizmo kaltinimas naiviu empirizmu neturi virtesnio pagrindo.“ (Nekrašas 2010; 81)

lindamas nagrinėjimą dalyką, pažymi, kad jo tekste nebus analizuojamas nei bendrasis *semantinio realizmo* klausimas, nei *intencionalaus realizmo* klausimas. Dėmesys sutelkiamas į *epistemologinio realizmo* klausimus, nes problema yra ta (kaip nurodo ir Hilary Putnamas): nors *realizmas* darosi vis labiau madingas, mažai kalbama apie tai, kas tai *yra* (Laudan 2002; 211). Mažai kalbama ir apie „duotybes“ – ne savaime suprantamas kokybes, o *teorinę* jų interpretaciją: „Mokslinis realizmas teigia, kad realybės, būsenos ir procesai, *aprašyti adekvačių teorijų*, iš tikrųjų realiai egzistuoja“ (Hacking 1983; 21; kursyvas mano – A. V.).

Visais šiais atžvilgiais *radikalčiai antimetafizinė* pozityvizmo nuostata apima parankinį draudimą: „pasak Carnapo“, ginčas tarp fenomenalizmo ir realizmo yra „tuščias“ (ten pat; 210). O juk epistemologiškai lukštenant šį ginčą galima rasti naudingų dalykų: sakykim, kad Berkeley's, analizuojantis analogiškas problemas, yra potencialus (nuo „truputį“ iki „labai“) pozityvistas: jis, anot Schlicko, „jokiu būdu neneigė fizinio pasaulio tikrovės, o tik siekė paaiškinti, ką reiškia, kai mes aiškiname jo tikrovę“.

Dvinarė perskyra: *tikroji filosofija ir ne filosofija*

Septynios *ginamos* tezės nėra naujos. Netgi priešingai: paskiri jų deriniai taip dažnai karto-

jami įvairiose metodikose ir vadovėliuose, kad kadaise „teismo priimtas sprendimas“ (Kuhn 2003; 38) galiausiai išnyksta iš akiračio nusėdamas kasdienybėje – jos „natūraliųjų nuostatų“ sluoksniuose.

Krenta į akis bendras šių tezių pobūdis ir nuogas (stingant *antitezė*) jų pavidalas. Antitezės pateikiamos ir išplėtojamos paskesniuose aprašymuose, tačiau pabrėžtinai akcentuojant visa apimančio istorinio sumanymo – „atkakliai ginti“ (ten pat; 21) „visą pozityvizmą“ (ten pat; 12) nesunkiai prijaukinant pozityvizmo glėbyje „visą filosofiją“, išskyrus nebent aštriabriaunį serą Popperį.

16–19 psl. keliami užduotis „plačiau aptarti ir paanalizuoti“ (ten pat; 15) minėtus principus. Pirmosios tezės – *šiai filosofijai būdinga radikalčiai antimetafizinė nuostata* – pavyzdys rodo, kad operacionalizuojant *metafizikos* sąvoką pasitelkiamas ne analitinis, o *socialinis emocinis* kriterijus: „Kiek paradoksalu, bet *pozityvistus* labiausiai vienijo *negatyvi* nuostata. Tačiau geriau pagalvojus tai neatrodo itin keista, nes priešiškus kažkam – tiek politikoje, tiek ir kitose sferose – paprastai žmones vienija labiau nei pozityvios programos“ (ten pat; 15–6).¹⁵ Priešiškumo kriterijus „storina“ ribą tarp analizės ir kritikos, o ką jau kalbėti apie postuluojamą „vertybinį neutralumą“ (žr. šeštąją ir septintąją tezes). Vertybinio neutralumo principas *natūralizuojamas* įtraukus jį į *kontekstinę*

¹⁵ Dabartinius pozityvizmo krypties šalininkus vienija žymiai stipresnė „kovos su negatyviuoju mąstymu“ idėja, čia recenzuojamoje knygoje perteikiama remiantis „priešiškumo kažkam“ postulatu. Norint „suvienyti“ reikia ieškoti ne tik sąjungininkų. Jei Comte'as, komponavęs *altruizmo* („gyvenk dėl kitų“) terminą, siūlė vienytis dėl pozityvios žmonijos vienybės, tai šiuolaikinis filosofinis pozityvizmas remiasi priešinga praktinio sociologinio protavimo idėja: „<...> nes priešiškus kažkam – tiek politikoje, tiek ir kitose sferose – paprastai žmones vienija labiau nei pozityvios programos“.

loginio pozityvizmo istoriją: „Ankstyvasis loginis pozityvizmas (nuo Vienos ratelio veiklos pradžios iki ketvirtąjo dešimtmečio vidurio) buvo labai karinga filosofija, siekusi visiškai sunaikinti metafiziką“ (ten pat; 227).

Pozityvizmo* požiūriu, kriterijų operacionalumo, diskursyvaus patikslinimo reikalavimai turėtų būti didžiausias rūpestis. Suskliaudus *abejonės* principą (nepateikiant ir neplėtojant antitezių diskurso), o natūralią pozityvizmo kaip *beveik mokslo* nuostatą tapatinant su teorine nuostata sunyksta analitinės perskyros ir alternacijos, išskyrus gana abstrakčius pasakymus: „Pozityvistai turėjo galvoje visų pirma transcendentinę metafiziką, aiškinančią, kas yra *už*, *virš* ar *anapus* patyrimo. Tipiškai metafiziniais pozityvistai laikė klausimus apie daiktų esmę, būties prigimtį, pirmąsias (pradines) ar galutines (tikslines) priežastis“ (ten pat; 16).

Ironiška tai, kad *tipiškumą* paneigia patys – antrosios kartos – pozityvistai. Pozityvizmui diferencijuojantis, randantis neopozityvizmui-biheviorizmui, labai siauro pobūdžio koreliacijų mokslui, žlunga pozityvizmo tėvo autoritetas: Comte'as eliminuojamas kaip metafizikas, vartojantis pernelyg abstrakčias sąvokas, kurių prasmės negalima patikrinti „tiksliai“. Taigi: nors Comte'as, suskliaudęs *filosofinės nuostabos* principus, sėja mokslinę simetriją, tačiau išauga asimetrija – ne mokslinės šaknys. Kaip pasakytų Bruno Latouras, *tipiškumas* visada žengia drauge su *netipiškumu*, *simetrija* – kartu su *asimetrija*, *pozityvi prasmė* – kartu su *pozityviu beprasmiškumu*, *žmonės* – kartu su *daiktais* bei *gyvūnais*, *žmogiškumas* – drauge su *nežmogiškumu* (Latour 2004; 19).

„Septynių“ E. Nekrašo knygoje pateikiamų pozityvizmo kriterijų *gynimas* reikalauja gero kai detalesnės ir, dar svarbiau, *diskursyvesnės* argumentacijos. Sakykim, Ianas Hackingas, įvardydamas *šešis pozityvizmo požymius*, yra gerokai konkretnesnis: 1) *verifikacijos* arba kurio nors jos varianto, tarkim, *falsifikacijos*, akcentavimas; 2) *patvirtinantis stebėjimas*; ką mes galime matyti, jausti, liesti ir pan., teikia geriausią pagrindą, arba turinį, visam kitam mūsų ne matematiniam pažinimui; 3) *anti-priežastingumas*; 4) *aiškinimo svarbos apribojimas*, – aiškinimas nepateikia jokio gilesnio atsakymo į „kodėl?“ klausimus, išskyrus teigimą, kad reiškiniai reguliariai pasikartoja vienokiu ar kitokiu būdu; 5) *anti-teorinis požiūris į tikrovę*; pozityvistai ne tik apriboja tikrovę stebimais fenomenais, bet ir abejoja aiškinimu bei priežastingumu; 6) pozityvizmas susumuoja *pirmąjį* ir *penktąjį* punktus *atmesdami metafiziką*; nepatikrinami teiginiai, negalimi stebėti tikrovės reiškiniai, priežastys, gilus aiškinimas – visa tai sudaro metafizikos pagrindą, nuo kurio reikia atsireboti. (Hacking 1983; 41–2)

Šie konkretizuoti požymiai, pirma, leidžia įtraukti pozityvizmą į šiuolaikinės mokslo filosofijos ir mokslo sociologijos diskusijas, antra, panaudoti operacionalizacijos dėmenis tęstinei argumentacijai (sakykim, Popperis, Hackingo požiūriu, nevadintinas *pozityvistu*, nes nepakankamai atitinka pirmąjį ir šeštąjį požymius; ten pat; 43), trečia, išsaugoti filosofinį *abejonės* principą, kurio stingant (kaip ir antitezių atveju) pozityvizmas tampa pozityvizmu, o ne filosofija.

E. Nekrašo knygos varomoji jėga – istoriškai plečiantis „judesys“, į visa apimančių pozity-

vaus proto vėrinį sukabinantis „visą pozityvizmą“ – jau nuo Hume'o. Turint galvoje istoriškai imlią skalę, ko gero, nereikėtų stebėtis dažnais *radikaliais* ir *antiradikaliais* knygos intarpais. Juk svarstomas *chaoso* ir *tvarkos, postmodernios anarchijos* ir *pozityvios filosofijos* santykis: „Dėl savo santykinio šiuolaikiškumo ir įtakingumo pozityvizmas tapo mėgstamiausiu postmodernistų išpuolių objektu“ (ten pat; 338). Kodėl šitaip yra, arba kas dėl šito kaltas?

Pirma, pozityvizmas dar neatskleidė visų savo koncepcinių privalumų; šie privalumai nepakankamai vertinami, „daugumos tyrinėtojų žinios apie loginį pozityvizmą gana paviršutiniškos“ (ten pat; 331). Antra, revoliuciniai pokyčiai mokslo filosofijoje, kurių farvateryje – Thomas Kuhnas ir istorinė mokykla (tik paminimas dar vienas jos atstovas – Imre Lakatos; ten pat; 325), „nėra jau tokie revoliuciniai“:

„Beje, tų pokyčių mastas šiandien nebeatrodo toks didelis, kaip manyta aštuntąjį ar devintąjį XX amžiaus dešimtmetį. Pakartosiu, jog nemanau, kad juos būtų galima laikyti revoliuciniais: nors pozityvizmo pozicijos ir susilpnėjo, bet istorinė mokykla netapo besąlygiškai dominuojanti“ (ten pat; 331).

Trečia, *minties perteikimo būdo*, o konkrečiau, rašymo stiliaus, problema. Carnapas „buvo pernelyg techniškas“, o Kuhnas „buvo tikrai geras pasakotojas“, Carnapas nustatė mokslinių tyrimų įgyvendinimo taisykles, o Kuhnas – „tik aprašė“ (ten pat; 326).¹⁶ Kabant

taupiai, pamažu ryškėja dvinarė – a) *tikrų filosofų* ir b) *ne filosofų, o rašytojų* – perskyra, grindžiama rašymo *formalizacijos laipsnio* kriterijumi. Tie, kurie formalizuoja (ir juo *sausiau*, tuo geriau; ten pat; 326), tampa filosofais, o kiti (geriausiu atveju) – metafizikais arba (blogiausiu atveju) literatais/kritikais.

Ši perskyra aptariamoje knygoje – itin svarbi. Formalizacija, kaip pasakytų fenomenologai, *natūralizuojama*, padaroma *savaime, savaime suprantama*, bet ne filosofine: „Nei natūraliai, nei teorinei nuostatai nerūpi pamatiniai filosofiniai klausimai“ (Mickūnas ir Stewart 1994; 45). Sunykstant pamatiniams filosofiniams, prielaidų srities, klausimams, formalios procedūros skelbiamos *tikrosios filosofijos* kriterijumi – „juo sausiau, tuo geriau“. Konkreti vieta ir laikas – filosofiniai klausimai – tampa beprasmybiškais klausimais. Filosofija lieka be filosofijos tapdama tik liekamąja sąvoka. Pozityviai filosofinei nuostatai pamatiniai filosofiniai klausimai nerūpi. Todėl eliminuojamas negi *laikas*: loginius pozityvistus domino *belaikė* mokslo žinių analizė, jiems rūpėjo žinių *struktūra* (Nekrašas 2010; 325; kursyvas autoriaus). Idėjos, pozityvaus proto požiūriu, yra *belaikės*. Jos privalo, loginiu požiūriu, būti atskirtos nuo gyvenamojo pasaulio – vietos ir laiko. Formalizacija filosofines prielaidas paslepia procedūrose.

Specifinė XIX a. „pozityvizmo“ idėja, viena vertus, leidžia išplėtoti sistemine, o drauge

¹⁶ Į šį labai dažnai pasikartojantį kritinį priekaištą leisime atsakyti pačiam Kuhniui: „Kai kurie kritikai sako, kad aš painioju aprašymą su nurodymu ir pažeidžiu laiko patikrintą filosofinę teoremą: „yra“ negali reikšti „turi būti“. Praktiškai ši teorema tapo nuvalkiota fraze, ir jos jau ne visur paisoma. Daugelis šiuolaikinių filosofų parodė, kad esama svarbių kontekstų, kuriuose normatyviniai ir aprašomieji elementai yra neatskiriami sumišę. „Yra“ ir „turi būti“ anaipol ne visuomet yra taip atskirta, kaip atrodė.“ (Kuhn 2003; 241).

modernistinę/reformistinę analitinę filosofijos formą, kita vertus, ji formalizuojama iki kraštutinio scientizmo. „Mokslinės pasaulio koncepcijos“ manifestas visapusiškai sutampa su vadinamąja teorine-natūralia nuostata: dedukcine *hipotezės-metodo-verifikacijos* logika. Mokslo teorija įtraukia į save *mokslinę praktiką*. Teorija apglėbia pačią save: tiria pačią save, o ne gyvenamojo pasaulio praktiką:

„Loginiai pozityvistai matematiką ir logiką traktavo kaip analitinius *a priori* teiginius, būtinai teisingus arba klaidingus tik dėl juos sudarančių funkcinių apibrėžimų, nepriklausomai nuo jų faktinio turinio. Pavyzdžiui, $4 + 3 = 7$ yra teisinga, o $4 - 3 = 7$ yra klaidinga, nepriklausomai nuo to, ar nurodoma į žmones, arkliaus ar šepčius.“ (Halfpenny 2001; 373)

Kai Thomas Kuhnas priminė apie esminę paralelę tarp *mokslo* ir *socialinės politinės raidos*, pozityvistinės mokslo filosofijos „populiarumas itin krito“ (Nekrašas 2010; 324). Štai, rodos, kodėl viena pagrindinių Kuhno idėjų – paralelė tarp *mokslo* ir *politinių revoliucijų* (Kuhn 2003; žr. 3-ią skyrių) – Nekrašo knygoje eliminuojama. Šią idėją keičia kita – „mokslinėje bendruomenėje vykstančių filosofinių idėjų kaita“ (ten pat; 325). Kitaip sakant, mokslinė-filosofinė ekspertizė yra pati save reguliuojanti sistema, nepriklausoma nuo socialinių politinių pokyčių. Todėl klausimas apie pozityvų protą ir jį grindžiančias prielaidas yra „metafizinis“, už analizės ribų. Tai „grynai vidinis“ pozityvaus proto klausimas. Ką reiškia šis *pakeitimas*?

Šis pakeitimas įteisina redukciją. Eliminuojama paralelė tarp *mokslo* ir *politinių revoliucijų*. Pozityvus protas tampa lemiamu vi-

suomeninės raidos, tapatinamos su *idėjų* raida, kūrėju. *Ad hoc* atmetamas kaltinimas pozityvistinei socialinei teorijai: kad ji savireferentiškai užsidaro pati savyje (Seidman 1991; Seidman 1994; plačiau apie Seidmano *postpozityvistines tezes* žr.: Valantiejus 2010). Šis klausimas net nesvarstomas: juk kertinė neempirinė mokslo pokyčių priežastis yra „mokslinėje bendruomenėje vyraujančių filosofinių idėjų kaita“. Nuo šiol pats klausimas – „metafizinis“: tiek dialektika, tiek kritika pozityvizmui iš principo nepriimtina. Štai kodėl Herbertas Marcuse veikale *Protas ir revoliucija* (1954) įrodinėjo, kad nuo Comte'o suviskam pakerpami sparnai *dialektikai*.

Skleidžiasi ir dvinarės perskyros – *filosofai* ir *ne filosofai* – implikacijos. Pavyzdžiui, dvi radikaliai skirtingos tezės „žinojimas yra galia“ interpretacijos. Viena iš jų yra Bacono, o kita – Foucault. Teisinga interpretacija – Bacono, todėl ji „visada buvo orientyras pozityvistams“ (ten pat; 19). Neteisinga tos pačios tezės interpretacija – Foucault, nes jis, kaip ir Lyotardas (abu – prancūzai), stebi ne logiką-ir-galia, bet jos poveikį gyvenimo-pasauliui, kuris – visiškai svetimas pozityvistui. „Todėl, jų galva, intelektinė prievarta yra pats baisiausias priespaudos būdas“ (ten pat; 336). O kuris filosofas, protaujantis *savo galva*, nukreiptų kaltinimą prievarta prieš *savo galvą*? Nebent „prancūzų postmodernistas“ – niekaip neapsisprendžiantis artistas:

„Postmodernistų reliatyvistinė epistemologija ir jų nuostata, kad intelektinis rigorizmas, t.y. reikalavimas griežtai laikytis mokslinio pažinimo taisyklių, yra baisiausia priespaudos forma, kaip tik ir yra universalus jų praktikuojamos socialinės kritikos teorinis pagrindas. Netekęs tokio vieni-

jančio pagrindo, postmodernizmas taptų filosofui visiškai neįdomus – jis virstų menkai artikuluota nedarnaus seksualinių mažumų, anarchistų, antiglobalistų, benamių bei nepripažintų artistų socialinio protesto išraiška“ (ten pat; 340).

Taip ir atsitinka. Kadangi nedarni mažumų ir rašytojų pasirinkta kryptis nereikalauja „sistemingų ir varginančių logikos studijų“ (ten pat; 326), jie – Derrida, Lyotardas, Baudrillardas, Foucault, Rorty ir K^o (ten pat; 333) – tenkinasi lengva literatūros/kultūros kritiko duona. Lengvas – nesilaikantis griežtų verifikacijos taisyklių – gyvenimas šiems prancūzams visai neapkarsta. Derrida, gana neblogai pradėjęs ankstyvą savo kelią (nuodugnėmis Husserlio *Geometrijos kilmės* studijomis), galiausiai suviskam suskysta: kaip ir jo draugžiai, šeliojantys kairiojoje Senos pusėje, imasi ginti beraščių, gėjų, imigrantų ir valkatų (be kabučių) teises:

„Kaip jau minėta, nemažai postmodernistų, ypač prancūzų, yra tiesiog apsėsti kovos su tariamai Vakarų demokratijose klestinčia priespauda idėjos. Kovoje už beraščių, gėjų, imigrantų, valkatų ir apskritai bet kokių mažumų teises jie seka Milliu (sic), Marxu, Linkolnu, Freudu ir tęsia mūsų už žmonių teises, už kurias nuo neatmenamų laikų kovojo modernistai“ (ten pat; 341).

Ne visos stigmatizuotos grupės atitinka verifikacijos kriterijų. Dėl „trijų“ – beraščių, gėjų, valkatų – viskas aišku: jos liūdnam garsėjo dar Condorcet laikotarpiu. Joms skiriama amžina socialinė tremtis panaudojant išmoningą ginklą, aprašytą kai kuriuose karo istorijos vadovėliuose: sukaupus pakankamai reikiamų išteklių priešas būdavo atakuojamas specializuotomis „natūralios kilmės medžiagomis“. Bet kodėl čia įtraukiami imigrantai: juk anglosak-

sai, taikydami instrumentinę pragmatiką, ne draudė, o, priešingai, skatino imigraciją (bent jau iki šių dienų)? Atsakymas – prielaidose: aštri pozityvizmo kritika, kitaip tariant, svetimų krypčių prielaidų imigracija, yra kategoriškai draudžiama, įskaitant „kultūros kritikų“ ir „literatūros kritikų“ veržimąsi į loginę pan-pozityvizmo teritoriją.

Michaelas Polanyi savo veikale *Mokslas, tikėjimas ir visuomenė* natūralią nuostatą apibrėžė kaip prielaidų, pagrindžiančių mūsų tikėjimą mokslu, pertyrimo sąlygas. Šios prielaidos, pasak jo, daug labiau išsiskojusios, negu įprasta manyti, ir skverbiasi į pačias žmogaus socialinio egzistavimo šaknis. Todėl mūsų tikėjimas mokslu turi būti laikomas daug platesnių įsitikinimų ženklų (Polanyi 1946; 7).

Natūralioji nuostata giliai išsisknijusi dvina-rėse pozityvaus proto priešpriešose. *Iš-laisvinti žmogų iš baimės ir nerimo, iš-vaduoti iš prietarų, iš-lavinti neišmanėlių, nu-statyti taisykles, iš-ves-ti faktą, nu-statyti koreliaciją ...* Hierarchiškai kapojantys brūkšnelių akcentai – natūralūs. Natūrali ir *radikaliai antimetafizinė* nuostata: už brūkšnelio slepiasi priešai – metafizikai. Iš pažiūros intriguojantis prieveiksmis „radikaliai“ lyg ir nereikalingas: ar gali būti kas nors radikalesnio, negu priešdėlis „anti“? Kalbant formaliai, negali, o natūraliai – gali: naujas akcentas susiejamas, kad ir netiesiogiai, su angažuotu vertybiniu „priešiško kažkam“ kriterijumi, *leidžiančiu gerokai išplėsti pozityvizmo diskursą už gana siaurų jo istorinių ribų.*

Per-laužti negatyviojo mąstymo galią

Atsivertę Herberto Marcuse's knygos *Protas ir revoliucija* pirmąjį „Ižangos“ puslapį

skaitome: „Ši knyga parašyta tikintis, kad tai bus nedidelis įnašas atgaivinant ne tiek Hegelį, kiek proto gebėjimą, kuriam iškilo sunykimo pavojus, – negatyviojo mąstymo galią“ (Marcuse 1954; vii). Pozityviojo proto oponentas – *negatyvus/skeptiškas protas*, arba *kritinis mąstymas*, kuriam iškilo pavojus sunykti, yra istorinė Marcuse's tezė, rašyta dar prieš metodologiškai revoliucinę *ribą*, kurią nubrėžė *postpozityvistinė* mokslo filosofija.

Nors Herbertas Marcuse nuo pirmųjų savo knygos puslapių siekia puoselėti Hegelio *dialektiką, proto gebėjimą*, kuriam iškilo sunykimo pavojus, – *negatyviojo mąstymo galią*, šis proto gebėjimas nejučia praleidžiamas (įtraukiant priešingą, *pozityvaus proto*, akcentą):

„Svarbiausias Frankfurto mokyklos pirmosios kartos atstovų tekstas, kuriame siekiama įvertinti klasikinių pozityvizmą, yra Herberto Marcuse's knyga *Protas ir revoliucija*, pasirodžiusi 1941 metais. Vienas iš jos tikslų – atskleisti pozityvistinės žinojimo sampratos ir pozityvistinės sociologijos ryšį“ (Nekrašas 2010; 275).

Nors Marcuse diferencijuoja pozityviąją filosofiją, skirdamas Comte'o ir kitas svarbias formas, kurios atskleidžia potencialią *pozityviųjų filosofijų* konkurenciją „pozityvizmo“ krypties viduje, visi kiti *besiformuojančio pozityvaus proto* (juk knyga – *apie tai!*) konkurentai praleidžiami užsimenant tik apie gana abstraktų „klasikinį racionalizmą“ (ten pat). Sakykim, kaip primena Marcuse, nuo 1841-ųjų kursą *positive Philosophie* (pavadintą taip pat, kaip ir Comte'o *Kursas*) skaitė ir Shellingas:

„Žinoma, Shellingo pozityvioji filosofija esminiais aspektais labai skiriasi nuo Comte'o. „Pozityvai“, Comte'o požiūriu, yra dalykai, susiję su stebėjimo faktu, o Shellingas pabrėžia, kad „patyrimas“ nėra apribotas išorinių ir vidinių jutimų faktais“ (Marcuse 1954; 324).

Be abejo, kalbamos knygos autoriui, siekiančiam empiriškai užpildyti nestandartinį trijų šimtų metų evoliucinį požiūrį, pirmiausia rūpi „atskleisti pozityvistinės žinojimo sampratos ir pozityvistinės sociologijos ryšius“. Tačiau ar tai yra – netgi pozityvistiniu prasmės tikslinimo požiūriu – pagrindinis *kritinės teorijos* uždavinys? 1937-aisiais egzilyje Niujorke Maxas Horkheimeris ir jo asistentas Herbertas Marcuse šitaip glaustai formulavo *konceptualius* kritinės teorijos uždavinius: *dialektinė politinė ekonomijos kritika*.

Visi trys – dialektika, politinė ekonomika ir kritika – akcentai pozityvistinės interpretacijos formoje sunyksta. „Praleidžiama“ ir *instrumentinio proto kritika*, reikalaujanti *tardalykinio kritinio metodo*. Sunaikinama pati *proto krizės, proto nuosmukio* tema,¹⁷ kuri aiškiai atpažįstama netgi neminimų Adorno, Horkheimerio, Marcuse's ir daugelio kitų knygų pavadinimuose. Tiesą sakant, ši tema *nejučia* praleidžiama gerokai anksčiau, net neužsimenant apie Edmundo Husserlio nuodugnią Europos/Vakarų proto krizę. O juk pozityvistiniu, *prasmės tikslinimo*, požiūriu, daugelis nepaminėtų kertinių autorių, analizavusių protą ir proto krizę, *privalo* būti įtraukti į naują ir nestandartinę knygą apie trijų šimtmečių proto nuotykius.

¹⁷ Kad ir Schopenhauerio tema, *vyraujanti* Horkheimerio interpretacinė tema, tiek ankstyvuojų, tiek vėlyvuojų periodais (Honneth 1987; 358).

Įdomus ir pasirinktų oponentų traktavimas praleidžiant pagrindinius probleminius dalykus ir nejučia sudedant parankinius akcentus:

„Analizuodamas Comte'o socialinę teoriją Marcuse pabrėžia, kad daugelis jos bruožų tiesiogiai susiję su pozityvistams būdingu pirmenybės teikimu faktams, o ne iliuzijoms, naudingam žinojimui, o ne abstrakčioms spekuliacijoms, tikrumui, o ne abejojnei, organizacijai, o ne kritikai“ (Nekrašas 2010; 275).

Pozityvistinės naracijos (perpasakojimo, nesilaikančio terminų prasmų tikslinimo, citavimo, užduočių) ka-pojantis tonas (*iš-lavinanti neišmanėli, nu-statyti taisykles, iš-vesti faktą, nu-statyti koreliaciją*) nustato ir akivaizdžias taisykles: *pirmenybė* faktams, *antrenybė* iliuzijoms, *pirmenybė* tiesai, *antrenybė* klaidai ... Sausai – pagal verifikacines taisykles – perrašytoje tūlo Marcuse's gyvenimo istorijoje randasi du Marcuse's. Pirmasis – tikrasis: tokį jį mato skaitytojas, pirmąkart susiduriantis su šiuo kritišku sociologu ir neturintis po ranka Marcuse's tekstų. Čia jį apkerpa hierarchiškai aukštesnis *pirmasis*, turintis įgimtą polinkį *faktams*, o ne iliuzijoms, *naudingam žinojimui*, o ne (kad jį kur devynios!) spekuliacijoms. Antrasis Marcuse – šiek tiek svirdinėjantis į šalis (lyg po gerų vaisių postmodernistų vynuogienoje). Prancūziškas Marcuse tureszga keletą sakinių: pirma, pozityvistinė sociologija remiasi egzistuojančios tvarkos faktais; antra, tokia sociologija yra apologetiška, nes teisinga esamą tvarką.

Įdėmiai pažvelgus į *prancūzo* akis lyg ir galima įžvelgti, kad jis kritikuoja pozityvizmo *natūralią nuostatą* ir *status quo* tvarkos gynimą,

tačiau ši kritika – aštri pozityvizmo kritika – lengvai prijaukinama. Kritinės teorijos *sudedamųjų dalių* analizė ir kritika (epistemologinė ir ontologinė argumentacija) netikėtai perkeliamą į *politinių-ideologinių įsitikinimų* sritį remiantis privačios nuosavybės „parėmimo“ arba „neparėmimo“ kriterijumi:

„Tas faktas, kad Comte'as buvo privačios nuosavybės šalininkas, nedarą jo esamos tvarkos rėmėju“ (ten pat; 276).

Pirma, lengvai sunyksta *kompleksiška* patvirtinančiosios kultūros kritika, susidedanti iš daugianarių teiginių, argumentų, išvadų. Antra, brėžiama griežta *revoliucinės kairės* ir *reformistinės dešinės* priešprieša. Šis „nepastebimas“ judesys gerokai praretina kritinės teorijos narių skaičių (tiek ankstyvųjų, tiek dabartinių). Dalykas tas, kad išbraukiami asmenys, kurie kritikuoja privačios nuosavybės instituciją nereikalaudami *revoliucinio perversmo*. Kritiniai teoretikai, kurie neatmetė ir neatmeta privačios nuosavybės instituto, darosi „lyg ir“ esamos tvarkos rėmėjais – „kaip ir“ pozityvistais. Lieka mažuma, (ne)mėgstamas socialinis dydis – *revoliuciniai kairieji*, kurie yra nepakantūs radikalai (žr. *nuosaikiojo postmodernizmo* ir *radikaliojo postmodernizmo* perskyra; ten pat; 337). Marcuse's *patvirtinančiosios pozityvizmo metodologijos* kritika redukuojama ne į sąvokų lygmens analitiką (būdingą loginiam pozityvizmui), o į *ideologinį* argumentą. (*Ideologiniai argumentai* yra aptariamąs knygos *liekamosios* – matomos, tačiau nepastebimos – *sąvokos*.)

Analitinius *negatyvaus mąstymo, modernybės prieštaravimų, modernybės dialektikos,*

klaidinančios ideologijos, kritikos ir mokslo santykio, tarpdalykinės programos, instrumentinio proto kritikos argumentus (paskutinis reikšmingas Horkheimerio veikalas *The Eclipse of Reason*, analizuojantis kitokius *to parties* proto nuotykius, savaime suprantama, *net nepaminimas*) keičia pozityvistinis praktinio sociologinio protavimo žodynas, grindžiamas redukcinio psychologizmo – „giria“, „peikia“, „kaltina“, „užsipuola“ ir pan. – argumentais. Kritinė prielaidų ir sąvokų analizė redukuojama į juslinį „tai primena“ fenomenalizmą: „Marcuse’s kritika neįtikins to, kas vertina marksizmą kritiškai. Jos aiškiai šališkas pobūdis primena Lenino kaltinimus Machui“ (ten pat; 276).

Nors *instrumentinio* mokslinio žinojimo kritikos gyslė užkabinama pasakojant apie Habermasą (ten pat; 279), besąlygiškas noras rasti *pozityvizmo* ir *marksizmo* „panašumų“, užgožia analitinės argumentacijos kryptį. „Habermasui Marxo epistemologinių ir metodologinių nuostatų artumas pozityvistinėms *nekelia nė mažiausių abejonių*“ (ten pat; kursyvas autoriaus). Marxas, kuris ne tik kritikavo, bet ir įžvelgė kultūros, įskaitant buržuazinį mokslą, antstato esminę priklausomybę nuo privačios nuosavybės instituto, daromas „artimu“ (šįkart naudojantis tariamai Habermaso argumentu) patvirtinančiai *pozityvistų-pramoninkų-bankininkų* kultūrai! Marxas, kurio pagrindinis istorijos veikėjas, naikinantis nuosavybės institutą ir pozityvistinį antstatą, yra *revoliucijos kurtis*, „be mažiausių abejonių“ tapatinamas su bankininkystės pagalbiniu darbininku: „Ir kai revoliucija baigs šią antrąją savo parengiamojo darbo pusę, tuomet

Europa pašoks iš savo vietos ir džiūgaudama sušuks: „Tu puikiai knisi, senasis kurtis!“ (Marxas 1947; 98).

Kai Habermasas nurodo pagrindines pozityvizmo dilemas – pseudomokslinę, instrumentinę priemonių-tikslų monopolio propagandą ir mokslinio tyrimo rezultatų objektyvumo problemą (ten pat), iš aštraus kritinio diskurso išslystama labai paprastai – remiantis pozityvistine intersubjektyvumo „kaip teigė Machas...“ logika, staiga išnyrančia iš nestebimų empirizmo slėnių:

„Čia Habermasu galima ir reikia suabejoti. Pozityvistams rūpėjo ne mokslo rezultatų objektyvumo, o intersubjektyvumo problema. Tuo tarpu, Habermaso nuomone, Machas sprendžia ne antrąją, o pirmąją. Taip interpretuojant Macho tikslus, Habermasui belieka konstatuoti, kad jo pastangos pagrįsti mokslo žinių objektyvumą remiantis juslinės patirties faktais buvo nesėkmingos, nes faktai, duoti mums asmeniame patyrimo, yra subjektyvūs, o ne intersubjektyvūs“ (ten pat; 279–80).

Kaip įprasta, įtraukiama kita griežta skirtis tarp 1) „objektyvumo“ ir 2) „intersubjektyvumo“ problemų, nors tai yra viena ir ta pati problema. Habermas, vengiantis monologinių formų ir sprendžiantis *komunikacijos* ir *sociálninių sąlygų* klausimus, kritikuoja vieną ir tą pačią – techninę instrumentinę *intersubjektyvaus monologizmo* formą. Habermas skiria keturias – teleologinio, normatyvinio, dramaturginio, komunikacinio – veiksmo formas diferencijuodamas *racionalumo* sampratą, siejamą su atitinkamais *teoriniais, praktiniais, išlaisvinimo* interesais. O pozityvistai verifikacijos kriterijaus matavimų rezultatus susiaurina į „intersubjektyvų susitarimą“, kompleksiską Haber-

maso aiškinimą redukuodami į vienmatišką teleologinę priemonių-tikslų schemą.¹⁸

Kadangi *intersubjektyvumo* samprata yra vienintelė, pozityvistinė, į pagalbą pasitelkiamas, kaip įprasta, Machas (cikliškas ratas dabar sukasi, žinoma, ne pagal Habermaso, o Macho taisyklės). Netrukus (tik atvertę kitą lapą) turime rezultatą: „Baigdami nagrinėti pozityvizmo ir marksizmo santykių problemą, turime konstatuoti, kad šias filosofijos kryptis daug kas sieja“ (ten pat; 281). Praleidžiama Habermaso analitika – tarp *skirtingų veiksmo tipų* ir *pažinimo interesų*, konfliktas tarp *socialinės sistemos* ir *gyvenimo-pasaulio*, Marso darbo sampratos kritika ir – tai jau kelia nuostabą – *kitokio proto*, arba *komunikacinio racionalumo* samprata. Šūkį „jokios aršios pozityvizmo kritikos“ papildė kitas šūkis – „tolyn nuo filosofijos“, arba „galbūt ir nėra skirtumo tarp mokslo ir filosofijos“: pozityvų protą „daug kas būtų linkęs tapatinti su moksliniu“ (Nekrašas 2010; 9).

Pozityvus/instrumentinis protas. Istorija, ypač XX amžiaus, verifikavo kai kuriuos totalitarinius jo parametrus. Pozityvizmas nuo Come'o – tai *radikalčiai antimetafizinė filosofija plius politika*. Ar tik ne apie šį reiškinių, „kultūrinę pažangą pavertusį atžangą“ (Horkheimer, Adorno 2006; 9), rašė filosofai ir sociologai Maxas Horkheimeris ir Theodoras Adorno?

Ar tik ne pozityvus protas šiandieną tikisi surišti Gordijaus mazgą ir peržengti prarają, skiriančią *tiksliusius mokslus* ir *valdymą* (Latour 2004; 9), peržengti prarają labai skubėdamas: tuomet, kai iš maišo lenda yla – „genetinės politinės ir mokslo raidos paralelės“ (Kuhn 2003; 115)? Kai vėl kyla įtarimas dėl „abstraktaus racionalizuotų gyvenamųjų pasaulių aprašymo“, kurį tikėtinai padeda įgyvendinti ir pozityvusis protas, paraleliai paremdamas „įnoringą kapitalo savirealizacijos logiką“ (Habermas 2002; 390).

Ar *pozityvusis protas* yra tas pats *instrumentinis protas*? Deja, šios numanomos lygybės *diskursyvūs patikslinimai* praleidžiami, išskyrus labai retus atvejus – atsakant į marksizmo ir kritinės teorijos „užgaules“ (Nekrašas 2010; 268); pavyzdžiui, komentuojant Horkheimerio „nuomonę“ (analitinė perskyra tarp *nuomonės* ir *argumento* išblukinama), kad pozityvizmas tarnauja veikiau dabartinės dalykų padėties, *status quo*, įtvirtinimui. Nors pozityvistai kalba apie laikę – taikomą *universaliai* (ir geografiškai, ir istoriškai) – teorijos sampratą, atsakydami į kritiką universalumo tezės jau nepaiso ir teoriją kontekstualizuoja pagal savo reikmes (pagrindinis Horkheimerio ir Adorno proto nuotykių ekskursas – „Odisėjas, arba Mitas ir Apšvieta“ – tiesiog praleidžiamas):

„Rašydamas šiuos žodžius, Horkheimeris turėjo galvoje pirmiausia totalitarinę Vokietiją – būtent

¹⁸ Tiek gyvenamojo pasaulio, tiek socialinio veiksmo problemos pozityvizmui yra svetimos. Todėl nenuostabu, kad Edmundas Husserlis, be kurio įnašo svarstyti *griežto objektyvumo* dilemas yra mažų mažiausia nepadoru (metodologiniu požiūriu), taip pat praleidžiamas. Aptardamas XIX a. antrosios pusės ir XX a. pirmosios laikotarpį E. Nekrašas nurodo „du“ pozityvizmo kritikus – „Pozityvizmas ir du jo kritikai: Nietzsche ir Heideggeris“ (253–263). „Trečias“ (nors „trečių“ būta nemažai) – praleidžiamas. Vargu ar kartą paminėtas Husserlis – „Machas Husserliui padaręs netiesioginę įtaką“ (ten pat; 139) – gali būti laikomas „trečiuoju“. Nes nuosekliausias pozityvizmo kritiko, Edmundo Husserlio, kritika, filosofiškai įvertinanti *griežto objektyvumo* krizę ir žengianti patyrimo, intencionalumo kryptimi, visiškai nesvarstoma, net neužkabinama.

joje egzistuojanti dalykų padėtis jam buvo labiau- siai nepriimtina“ (ten pat; 274).

Kad sukritikuoti (veikiau „sunaikinti“) kritinę teoriją, pasitelkiamas radikaliai antime- tafizinis fenomenalizmas: „jų“ argumentai yra akivaizdžiai klaidingi. Kitaip tariant, jei nebūtų „akivaizdžiai klaidingi“, tai reikėtų imtis diskur- syvaus argumentavimo. Čia ir randasi dilema: juk aštri pozityvizmo kritika – nepriimtina:

„Dalis Horkheimerio argumentų prieš pozity- vizmą yra silpnoki ar netgi akivaizdžiai klaidingi“, „Dialektikos pranašumo prieš formaliąją logiką jam taip ir nepavyko įrodyti“ (ten pat; 273). „Marcuse akivaizdžiai klysta tvirtindamas, kad pozityvizmo galutinis tikslas buvo įtvirtinti esamą socialinę tvarką. Comte’as formuluoja įspūdingą (nors ne itin patrauklią ir ne itin realistišką) socialinių ir politinių reformų programą“ (ten pat; 276).

Verta darskart prisiminti Marcuse’s akcentą, kuris išryškėja Marcuse’s veikalo *Protas ir revo- liucija* (Marcuse 1954) iškalbingoje potemėje „Hegelis ir socialinės teorijos raida“. Hegelio eksplikuojama modernybės prieštaravimų dia- lektika pozityvistų naikinama kartu su hēge- lišku „protu“, *proto gebėjimui, negatyviojo mąs- tymo galiai, iškyla sunykimo pavojus*. Jau vien prisiminus Hegelio *Dvasios fenomenologiją* (Hegel 1997), svarbu klausti, ar ir kaip kon- kretizuojamas santykis tarp *pozityvaus* proto ir *hēgeliško proto*?

Hegelis E. Nekrašo knygoje pateikiamas kaip *spekuliatyvus deterministas, ad hoc metafizikas*: „<...> įsitikinęs, kad istorinės pažangos dėsnių egzistavimas daro kruopštų ir sunkų

istoriko darbą nebe tokį svarbų“ (Nekrašas 2010; 66). Ir priešingai, Comte’o spekuliaty- tyvus trejybės dėsnis *vadinamas* teorine em- pirika: „Hegelis (ypač *Logikoje*) savo išvadas grindė apriorinėmis spekuliacijomis, tuo tarpu Comte’o pateikta istorinė analizė turi daug empirinių elementų“ (ten pat; 79). Hegelis, jo dialektinės sąvokos, *prieštaravimų įtampa* (apie šį nykstantį elementą savo knygoje rašė Marcuse) pertvarkomos į tuščiavidurio determinizmo liniją. Gyvas istorijos medis paverčiamas negy- va logine empirika. Randamos paralelės tarp Comte’o „trijų istorinių proto raidos pakopų“ ir Hegelio „trijų loginių proto raidos fazių“.

Hegelis yra *pirmas*, kaip tvirtina Habermas, kuriam modernybė tapo *problema* (Habermas 2002; 55). O tai reiškia, kad *aktualybės nuverti- nimas*, žengiantis koja kojon su *kritikos atbuki- nimu*, nuo kurių nusigręžia „filosofijos tarnai“ (ten pat), darosi pagrindinė *konkreiti* istorinės raidos problema. Charles’as Tayloras šitaip nu- sako Hegelio „protą“: „Protas (*Geist*) Hegeliui yra visapusiška veikla (*Tätigkeit*)“ (Taylor 1985; 77). Hegelio „problema“ praleidžiama įprastu būdu – *bukinant kritinę kritiką. Tezės, antite- zės, sintezės* dialektika, puoselėjanti negatyviojo mąstymo galią, pozityvistiškai „ištiesinama“ ir palyginama su „linijine“ Comte’o spekuliaci- ja, kurios trečioji, pozityvioji, „linija“, laikiniu požiūriu, pradedama ne kieno kito, bet ... jo, Comte’o, „keleto įtempimų parų“ išradimu, kurį šiandieną iš esmės koreguoja naujas ir nestan- dartinis – *nuo Hume’o* – išradimas.¹⁹

¹⁹ Lietuvos sociologijoje – irgi ne visuomet standartai. Didžiuodamiesi galime pranešti, kad Petras Leonas, gerokai anksčiau, negu kalbamos knygos autorius, mąstė naujai ir nestandartiškai, – minėdamas Hume’ą kaip pozityvistą (Leonas 1939).

Vienpusiška istorija, be abejo, virsta istorine: dialektiniam santykiui tarp negatyviojo proto ir pozityviojo proto uždedamas pozityvus proto nuotykių apynasris. Pozityvizuojama ir dvasios fenomenologija: bendrąją gamtos dėsnių nekintamumo dogmą Comte'as pavadina tikrąją pozityvizmo dvasia“ (ten pat; 344). Tai „statistinis žmogus“, kuris dažniausiai (sic) elgiasi kaip pozityvus“ (ten pat; 411).

Metateorinis kriterijus – vykdyčiau empirinius tyrimus

Ilgai ieškoję vis dėlto surandame knygos autoriaus „Įvade“ žadėtą konkretų, fiksuotą pozityvizmo kriterijų: *kadaise pats vykdyčiau sociologinius tyrimus*, – rašo knygos autorius (Nekrašas 2010; 357). *Pozityvizmo* kriterijus išsišakoja (klasikinis pozityvizmas, neopozityvizmas, pozityvizmas*, postpozityvizmas), o *panpozityvizmo* kriterijus – labai konkretus. *Vykdyčiau empirinius tyrimus*.

Vėl – papildomai – tenka skirti *pozityvizmą*, kuris apima daug teorinių ir empiristinių programų, ir *panpozityvizmą* kaip *naiviają empiristinę* socialinių mokslų tendenciją. Antrąjį, *panpozityvizmą*, šiandieną kritikuoja tie, kurie tikisi jei ne atgaivinti pozityvizmą, tai bent pasisemti iš jo naudingų pavyzdžių, – jų turi kiekviena nuodugnai plėtota tradicija.

Jonathanas Turneris, vienas paskutiniųjų didžiųjų pozityvizmo mohikanų sociologijoje, kritikuoja plačiai paplitusį *naivųjį empirizmą* drauge su Comte'u darydamas išvadą: empirizmas yra klaidinantis kelias, nes visada yra tam tikra teorija, implicitinė arba eksplicitinė, suponuojanti *tai, ką* kažkas išvelgia. Bet dar svarbiau yra tai, kad „vien tik empirinis tyrimas stingdo tikrą pozityvų mokslą“ (Turner 2001; 33).

Pozityvizmo istorija yra kompleksiška. Greta įvairių „pozityvizmų“, kaip ir kitais panašiais atvejais, egzistuoja *naiviojo pozityvizmo* tendencija, socialiniu požiūriu, *plačiausias* pozityvizmo padalinys. Aptariamoje knygoje ši tendencija neminima. Jos skiriamasis žymuo yra išbukęs. Neaišku, ar „empirinių tyrimų vykdymo“ kriterijus – vienintelis ir pakankamas, nepriklausomai nuo kitų kriterijų, sakykim, „akademinų rezultatų“. ²⁰ Tikėtina, kad ši masinė tendencija įtraukiama į minėtą *anoniminį* E. Nekrašo knygos subjektą *Daug Kas* (pozityvų protą „daug kas būtų linkęs tapatinti su moksliniu...“; Nekrašas 2010; 9), nes panpozityvizmo priemonių-tikslų racionalumui svarbu ne tik mokslo kultas, bet ir socialinė įtaka.

Jei varžymasis dėl socialinės įtakos idealiai sukimba su „minios mokslo taisykle“, tai, priešingai, panpozityvizmo, arba *naiviojo pozityvizmo*, kritika skatino ir gali skatinti vidinę, pozityvią pozityvizmo krypties diferenciacinę

²⁰ *Akademinų rezultatų ir skaitmeninių rezultatų* („tyrimo kaip duomenų rinkimo“ proceso, įgyvendinamo remiantis naiviojo empirizmo principais) sampratas reikia skirti. Tai – sociologinė bendrojo proceso, kurį Paulas Feyerabendas vadino „anything goes“, o Imre Lakatos – „mob rule in science“, dalis. „Šitaip“ vykstantieji sociologinius tyrimus jaučia esminę diskurso stoką, šią stoką kompensuodami „intersubjektyvia“ panpozityvizmo idėjos, nusėdusios organizacinės veiklos pagrinduose, legitimacija.

raidą. Kritika visada žengė diferencijuodama. Jei *ankstesniuose* kritiniuose diskursuose kalbama apie *neopozityvistus* (Popperį, Kuhną, Austiną, Polanyi ir t.t.), tai paskui *tie patys neopozityvistai* dažniau apibūdinami *postpozityvistų* vardu. O tai rodo, kad intersubjektyviai brėžiamas ribas reikia diferencijuoti. Jau vien todėl, kad konvencinė *klasikinė tradicija* nuolatos pertiriama. Hume'as į pozityvizmo istoriją įtraukiamas toli gražu ne iš karto. Kaip ir Berkeley's (čia recenzuojamoje knygoje, kaip minėta, Berkeley's, remiantis Schlicko perskyromis, ekskomunikuojamas kaip „idealistas“). Ir Hume'as ir Berkeley's neopozityvizmo „istorijoje“ atsiranda jau vėliau, kritiškai peržiūrint liekamąsias pozityvizmo sąvokas.²¹ Pozityvizmą, ypač šiandieną, būtina kruopščiai diferencijuoti jau vien todėl, kad paskiros pozityvizmo formos *jau tapo* istorija. Todėl nediferencijuotas „pozityvizmas apskritai“ tampa naiviojo empirizmo legitimacija, kuriai, žinoma, reikalinga ideologija. Juk *pozityvizmą iš esmės sudaro filosofija ir politika*.

E. Nekrašo knygoje pabrėžtinai taikoma antidiferenciacinė (kaip ir antimetafizinė) nuostata. Ne tik pozityvizmas, bet ir *postpozityvizmas* pateikiamas plačiąja prasme – kaip „kritinė teorija ir postmodernizmas“ (ten pat; 365). Šitaip sunyksta, pirma, konkreti *istorinė* riba. Kai atsirado *postpozityvizmas*, postmodernizmas anuomet dar buvo kūdikis ir vartėsi vystykluose. Be to, kritinė teorija (formaliai 1923-iejį yra Frankfurto instituto steigties

metai, o ir pati kritinė teorija turi būti diferencijuojama) ir postmodernizmas turi ne tik panašumų, bet ir *esminių* skirtumų. Antra, sunyksta *analitinė* riba tarp *epistemologijos* ir *metodologijos*, o šiųdviejų dalykų suplakimas verčia epistemologinius klausimus lengva ranka perkelti į metafizikos sritį paskelbiant juos „tuščiais“ klausimais. Štai tuomet, kai lieka tik grynoji metodologija/formalioji logika, pozityvizmą reprezentuoja *atrankinė* požymių, kurie „panašūs į pozityvizmą“, konvergencija.

6.2 skyriuje ištrinama *labai aiški istorinė* XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos ir septintojo dešimtmečio pradžios *riba* tarp pozityvizmo ir postpozityvizmo. Todėl sunyksta istoriniai *mokslo filosofijos* bei *mokslo sociologijos* diskursai. Kaip minėta, šie diskursai „praleidžiami“, Apie postpozityvizmo mokslo filosofiją glaustai jau užsiminta. Tačiau būtent sociologai pradeda tirti socialinius ir procedūrinius mokslinių apibrėžimų bei konkrečios mokslinės veiklos bruožus. Nuo septintojo dešimtmečio pabaigos padėtis kokybiškai pasikeičia: atgyja neigtyviojo mąstymo galia, ypač Europoje. Iš esmės keičiasi ir JAV akademinis socialinių mokslų kontekstas, kuris iki nurodyto laikotarpio labiau susijęs su empiriškai orientuota – *pozityvizmo* ir *struktūrinio funkcionalizmo prielaidų* kontekstuose – praktika (šią perskyrą mokslo sociologijoje vienas pirmųjų fiksavo Robertas Mertonas, paskui Ralfas Dahrendorf, Bryanas Turneris ir kiti sociologai).

²¹ Laplaso universalus determinizmas – klasikinis naivaus pozityvistų tikėjimo židiny – yra visiškai priešingas Berkeley'o antimaterializui ir Hume'o skepticizmui. XVIII a. ir XIX a. britų pozityvizmo filosofai Hume'ą ir Berkeley'į ignoravo. Berkeley's ir Hume'as jų pačių tėvynėje reabilituojami tik XX a., sukuriant sofistikuotą pragmatinę pozityvizmo versiją (Brown 1977; 240).

Tarp negatyviojo mąstymo krypčių išsiskiria turbūt nepalankiausias pozityvizmo konkurentas – mokslo sociologija, kuri tiria korporacinę²² (Quine 2002; 355) mokslinių procedūrų aplinką, įskaitant chemijos, astronomijos ir kitas mokslinių atradimų laboratorijas. E. Nekrašo knygoje apie mokslo sociologiją neužsimenama. Nerasime šiuolaikinių žinojimo sociologijos, etnografinių laiko tyrimų autorių (Barry Barnes, Davido Blooro, Bruno Latouro, Steve'o Woolgaro), kurių darbai plačiai aptariami, nes yra susiję su šiuolaikinėmis socialinių mokslų filosofijos, mokslo filosofijos, mokslo sociologijos problemomis. Savaimė suprantama, aptariamoje knygoje praleidžiamos *nebendramatiškumo, reliatyvizmo, reliacionizmo, realizmo* (ypač šių dienų realizmo koncepcijų) problemos; nerasiame ir etnometodologų, šnekos analitikų (Jeffo Coulterio, Michaelo Mulky'aus, Nigelio Gilberto, Aarono Cicourelio), dirbančių mokslo sociologijos srityse, o taip pat jų reliacionistinio antipozityvizmo problematikos.

Kadangi minėtos nebedramatiškos (pozityvizmo atžvilgiu) kryptys į diskursą neįtraukiamos, *intersubjektyvumas* E. Nekrašo knygoje traktuojamas *tik vienaip* – pozityvistškai. Diferenciacijos stoka vėl kelia painiavą. Yra bent trys skirtingos *intersubjektyvumo* formos: *pozityvizmo, postpozityvizmo* ir *fenomenologinė*. Jei *antroji* ir *trečioji* istoriškai ir konceptualiai susijusios, tai *pirmoji* – radikalai nuo jų skiriasi,

nes pripažįsta vienintelę redukcinę (vengiančią tirti savo prielaidas) socialinės teorijos formą: „Žinojimas yra vertas to vardo tik tada, kai jis yra galimas patikrinti, intersubjektyvus, t.y. bendras, visiems suprantamas, o ne paremtas neva tai giliomis, bet kitiems nepasiekiamomis įžvalgomis“ (Nekrašas 2010; 17).

Ir *socialinės teorijos* samprata traktuojama *tik vienaip*: kad dedukciškai susiję teiginiai, sudarantys *tam tikrą geometrinę figūrą*, turi būti procedūriškai (indukciškai) pripildomi empirinių duomenų. Tačiau *loginė dedukcinė teiginių sistema*, formalizuojama į hipotezių, sąvokų, operacionalizacijos, verifikacijos procedūras, yra *tik viena*, bet ne vienintelė, *pozityvistinė*, socialinės teorijos forma, kurios vienmatišką kilmę liudija siūlymas tikrinti teiginius remiantis ... tos pačios teorinės schemos prielaidomis. „Aštri“ prielaidų kritika, kaip matėme, draudžiama. Rezultatas yra vadinamasis intersubjektyvumas, tiksliau, konvencionalizmas, normaliojo pozityvistinio mokslo „susitarimas“ dėl empirinių rezultatų, gautų indukcijos – tiek nuoseklios, tiek nenuoseklios – būdu.

Neopozityvizmas, tarkim, Popperio kritinis racionalizmas, pasiūlo *deduktyvizmą, falsifikacionizmą* ir *negatyvizmą* (ten pat; 297), o *postpozityvizmas*, apmąstydamas tinkamą Popperio siūlymą, žengia dar toliau įtraukdamas *diskursyvią argumentaciją*, grindžiamą bendriausių teorinių ir ideologinių *prielaidų tarpusavio kritika*. Postpozityvizmas nesitenkina redukcinėmis pastangomis tik „spręsti mokslines pro-

²² Nekrašo knygoje terminas *corporative* verčiamas vartojant lietuvišką žodį *kolektyviai* (Nekrašas 2010; 313). Tačiau žodis korporacinis, t.y. organizaciškai, intersubjektyviai objektyvuojamas fenomenas, – žymiai geriau atskleidžia Quine'o įvardytą holistinę problemą, kurios, laikydamiesi dviejų pozityvizmo dogmų kaip „reprezentacijų ideologijos“ (mokslo sociologų vartojamas terminas), nenori pripažinti pozityvistai.

blemas“ (tai ir yra pagrindinė priežastis, kodėl Adorno netgi Popperį vadino „pozityvistu“).

Čia išryškėja, akademinu požiūriu, pavojingas (ypač turint galvoje stiprią naiviojo empirizmo tendenciją) *redukcionizmas*, E. Nekrašo siūlomas socialinių mokslų sritims. Ši pasiūlymą galima apibūdinti labai trumpai (sustiprinant slepjamus požymius). Pirmą, *jokios aštrios pozityvizmo kritikos*. Antra, ne filosofuoti, o *tirti, ir tik tirti*.²³ Drauge randasi dvinarė *sociologų* ir *ne sociologų* perskyra. Randasi atitinkamos etiketės ir stigmatizacijos. Pirmieji – sociologai, „vykdantys empirinius tyrimus“, o antrieji – „filosofuoti linkę sociologai“ (ten pat; 360), kurie „niekaip nesugeba apsispręsti“ (ten pat). Todėl mažytę jų dalelę (*daugumos* jų pozityvistai, žinoma, nelaikytų sociologais) metateoriniu barometru išmatuoja anonimiškasis Daug Kas:

„Daugumos jų pozityvistai, žinoma, nelaikytų sociologais, bet šie teoretikai su tokia nuomone paprastai nesutinka“ (ten pat; 358).

„Tokius požiūrius, – kaip pažymi Williamas Outhwaite’as, – randame tarp tų pozityvistų, kurie socialinių mokslų mokslinį statusą traktuoja kaip didžiąją dalimi neproblemišką“ (Outhwaite 1997; 83). Jei „standartinis“ mokslo filosofijos požiūris XX a. penktame dešimtmetyje, kaip priduria Outhwaite’as, – *modifikuotas loginis empirizmas*, tai nuo septintojo dešimtmečio pabaigos „standartinis“ požiūris praranda savo žavesį tarp daugelio socialinės srities mokslininkų ir kai kurių mokslo filoso-

fų, stiprėjant marksizmui, neokantizmui, nyčezizmui ir t.t. Šiuolaikinėse angliškai kalbančių šalių socialinių mokslų filosofijos diskusijose (beje, *priešingai*, negu teigiama Nekrašo knygoje) Maxas Weberis žymiai geriau jaustūsi esąs namuose, negu 1953-aisiais, tais metais, kai mirė jo brolis Alfredas (ten pat; 84).

Ironiška, kad šios pakraipos pozityvistai, trimis nurodytais žodžiais – „pozityvistai jų nelaiko“ – išbraukę Vytauto Kavolio, Jeffrey Alexanderio, Zygmanto Baumano (pakanka šių trijų) *sociologinę tradiciją*, stigmatizuoja jų pačių nestebimą fenomeną, tą, kuris jiems realiai neegzistuoja. Stigmatizacijos paskirtis yra kita: apsaugoti pozityvizmą nuo reflektavimo apie dabartinę *pluralistinę* padėtį mokslo ir socialinių mokslų filosofijose. Apsaugoti nuo *aštrių klausimų*. Išsaugomi organizaciniai interesų srities imperatyvai – *intersubjektyvi pozityvistinė sutartis* ir *hipotezės-metodo-verifikacijos* konvencionalizmas. Dabar belieka nurodyti vienintelę moksliskai teisingą ir vertybiškai neutralią stilistiką: konvencionalizmą, fenomenalizmą, solipsizmą – *juo sausiau, tuo geriau*.

Intersubjektyvumas – viena pagrindinių problemų, kurias palieka pozityvizmas, neišsprendęs esminių krypties prieštaravimų, per tiriamas neopragmatistų, fenomenologų, egzistencinių fenomenologų, hermeneutų, kritinių teoretikų, reflektiviųjų sociologų, mokslo sociologų, etnometodologų, kultūros sociologų, postmoderniųjų antropologų, retorinės kryp-

²³ T. y. „tirti“ remiantis naiviojo pozityvizmo principais, reikalaujančiais „mūsų miglotą kalbą“ redukuoti į metodiškai fiksuojamą patyrimą, kurio implicitinė arba eksplicitinė forma – geometrizuotos pozityvistinės *ad hoc* abstrakcijos, operacionalizuojamos žingsnis po žingsnio iki „betarpiško-akivaizdaus“ empirinio pagrindo.

ties ekonomistų, konstruktyvistų psichologų ir t.t., yra viena pagrindinių šių dienų temų. Ši problema – „praleidžiama“ apytikriai tapatinant *postpozityvizmą* ir *postmodernizmo/kritinę teoriją*. Istoriskai praleidžiama, intelektualiniu požiūriu, bene svarbiausia XX a. *riba* – šeštojo dešimtmečio pabaiga ir septintojo dešimtmečio pradžia. Šios ribos pradininkai bei tęsėjai – Paulas Feyerabendas, Stephenas Toulminas, Russellas Hansonas, Mary Hesse, – brėžę „revoliucinę“ ribą tarp pozityvizmo ir postpozityvizmo, knygoje net neminimi, išskyrus vieną – Thomas Kuhną (jei neminėtume šiuo aspektu ginčytinų Karlo Popperio, Quine'o atvejų ir kituose kontekstuose įtraukiamo Peterio Wincho).

Mokslo filosofijos *alternatyvos* arba prijaunamos, arba praleidžiamos. Gal ir galima suprasti, kodėl nepaminimi prancūzų mokslo filosofų, rašiusių *mokslinio proto formavimosi* temomis, veikalai. Kad ir Gastono Bachelardo knyga *Mokslinio proto formavimasis*. Prancūzai yra prancūzai: netgi „d'Alamberto filosofija ne tokia gili kaip Hume'o, ji labiau

prancūziška savo dvasia“ (ten pat; 63).²⁴ Tačiau netgi vyraujantis „anglosaksų mokslas“ nediferencijuojamas, o užpildomas vien pozityvizmo medžiaga – iki magiškos pilnatvės. Lyginamoji filosofinė analizė taikoma tik pozityvistams. „Aštri pozityvizmo kritika“ yra draudžiama.

Juo labiau, kad *šiuolaikinė* (atskaitos pradžia, kaip minėta, septintojo dešimtmečio pradžia) mokslo filosofija atmeta iš principo visą pozityvistinę mokslo filosofijos programą: „Pozityvizmas šiandieną priklauso mokslo filosofijos istorijai“ (Suppe 1977; 632). „Svano daina pozityvizmui“ (Suppe 1977), – priduria Frederickas Suppe, – jau sudainuota. Jau toli gražu ne vienas dešimtmetis intriguojančių ir vaisingų tarpdalykinių konvergencijų šaltinis yra Williama Outhwaite'o minėti ryškūs socialinių mokslo filosofijos, o ką jau kalbėti apie mokslo sociologiją, antropologiją, istoriją ir pan., pasikeitimai *būtent angliškai kalbančių šalių pasaulyje*.

„Praleiskime aštrią pozityvizmo kritiką“ būdu neutralizuojamas ir Quine'o tekstas

²⁴ Žinoma, reikia pridurti, kad tarp prancūzų yra prancūzų. Jei remsimės „lyginamąja filosofija“ (ten pat; 12), Pierre'ui Duhemui nėra lygių: „Jį drąsiai galima laikyti garsiausiu visų laikų mokslo istoriku“ (ten pat; 154). Lyginamasis metodas „drąsiai“ parodo, kad net nepaminint „visų kitų“ prancūzų – George'o Canguilhemo, Gastono Bachelardo, Emile'io Meyersono..., – Duhemą drąsiai galima laikyti garsiausiu visų laikų mokslo istoriku, nes jis yra pozityvistas.

²⁵ Tiksliau, recenzuojamoje knygoje Quine'o nurodyta holistinė – abejojimo *izoliuotų* teiginių prasmės tikrinimo paskirtimi – dilema yra išblukinama: „Savo holistinę poziciją Quine'as apibūdina tik kaip kontrpasiūlymą“ (Nekrašas 2010; 313). „Bet kaip yra iš tikrųjų?“ (ten pat). Kadangi „iš tikrųjų“ žino Carnapas, toliau pateikiama istorija apie tai, kad „Carnapas turėjo ką atsakyti Quine'ui“ (ten pat; 314), bet pavėlavo atsakyti, o filosofų bendruomenė Quine'o argumentus ilgą laiką priėmė taip, tarsi Carnapas nežinotų, kaip juos atremti. Šįkart diskursyvos argumentacijos žanrą keičia mokslo istorijos žanras. Nušaujami du kiškiai: „įrodomas“ holizmo problemos nepagrįstumas (nes Carnapas yra teisus) ir nebereikia veltis į kritinį diskursą („aštri pozityvizmo kritika“ yra draudžiama). Metodškai „praleidžiamos“ ir kitos metodologinės abejonės, remiantis ne analitine argumentacija, o empiristinio fenomenalizmo būdu: „<...> Quine'as kiek netikėtai man pasakė, kad „Dviejų empirizmo dogmų“ reikšmę filosofai per-

„Dvi empirizmo dogmos“.²⁵ Praleidžiamas ir Jeffrey Alexanderio, vieno iš vyraujančių postpozityvistų anglosaksų sociologijoje, veikalas *Teorinė logika sociologijoje*. Ir vienas, ir kitas iš jų užkabina *pozityvistinio tikėjimo* klausimus – dogmas:

„Moderniajam empirizmui didžiąja dalimi padarė įtaką dvi dogmos. Viena iš jų yra tikėjimas pamatine perskyra tarp tiesų, kurios yra *analitinės*, arba pagrįstos remiantis prasmėmis nepriklausomai nuo faktinių dalykų, ir tiesų, kurios yra sintetinės, arba pagrįstos remiantis faktais. Kita dogma yra *redukcionizmas*: tikėjimas, kad kiekvienas prasmingas teiginys yra ekvivalentiškas tam tikram loginiam terminui, kurie nurodo į betarpišką patyrimą, konstravimui. Abi dogmos, kaip aš įrodinėju, yra netinkamai pagrįstos“ (Quine 2002; 340)

Alexanderio *Teorinėje logikoje* dar griežčiau, sociologiniu aspektu, formuluojama *pozityvistinių įsitikinimų* kritika. Pirmą, pozityvistai tiki radikalia epistemologine perskyra tarp empirinių stebėjimų ir neempirinių teiginių, antra, bendresnio ir abstraktesnio pobūdžio problemos – filosofinės, metafizinės – neturi esminės reikšmės empiriškai orientuotos disciplinos praktikai. Trečia, teorinės kilmės klausimai gali būti įvertinami *tik* remiantis santykiu su empiriniais stebėjimais, o teorija gali būti formuluojama tik *teiginių forma*. Ketvirta, kadangi pirmieji trys postulatai nepateikia jokio pagrindo struktūriniais moksliniams nesutarimams, mokslinė raida yra „progresyvi“, t.y.

linijinė ir kaupiamoji (Alexander 1982; 5–15). Panašiai rašo ir vienas prancūzas (absoliučiai nugalėtas Duhemo):

„Mokslinis protas yra išvelgiamas aiškiai ir neprieštarinai tada, kai pateikiama geometrinė reprezentacija, t.y. kai nubrėžiamas fenomenas ir tvarkinga seka pateikiami reikšmingi patyrimo įvykiai. Būtent šitaip mes gauname figūrinę kokybę, pusiauکلę tarp konkretaus ir abstraktaus tarpiniame ruože, kuriame protas trokšta sutaikyti matematiką ir patyrimą, dėsnius ir faktus. Tačiau nors dažnai atrodo, kad tokia geometrization jau pasiekiamą, vadovaujantis karteizianizmo, Newtono mechanikos arba Fresnelio optikos sėkme, galiausiai visada parodoma, kad tam tikrais atžvilgiais ji ydinga.“ (Bachelard 2002; 27).

Pan-pozityvizmo figūrinę kokybę sudaro *mokslų kumuliacijos*, arba *pilnumo*, dinamika: ištrinti kvestionuojančias pozityvizmą ribas, užglaistyti vidinius kumuliacijos prieštaravimus, atmesti „tuščius“ filosofinius klausimus, praleisti netinkamus, nepatogius klausimus, formalizuoti reikiamas koreliacijas. „Praleidimai“ tampa pagrindiniu tikrovės (ne)tyrimo metodu, perkeliama į socialinės srities mokslus: „Jie niekada mums nepasako, ką reiškia „objektyvus patikrinimas“, arba „kažkieno patvirtinimas“ antropologo, istoriko arba simbolinio interakcionisto sritims“ (Brown 1977; 5).

Knygoje taikomą „praleiskime“ metodą iš dalies paaiškina *priešiško kriterijaus* tai-

vertina (Nekrašas 2010; 319; kursyvas autoriaus). Kad Quine'as, nekintančio pozityvizmo požiūriu, yra kontraversiška, figūra, knygoje, tiesą sakant, pripažįstama: „Daugelis jį laiko pozityvizmo priešinininku“ (ten pat; 310). Vis tik – mažoka: Quine'o *pozityvistinio verifikacionizmo, konvencionalizmo ir esencializmo* kritika turi būti svarstoma diskursyviai analitiškai (kaip tai, beje, labai skirtingais būdais, daro feministės; žr.: Nelson and Neslon 2003), o ne fenomenalistiškai.

kymas, – kadangi pozityvizmas nuo pradžios konstruojamas kaip filosofija ir politika. Trys „nesutaikomi pozityvizmo priešai“ – Nietzsche, Heideggeris, Thomas Kuhnas – gana lengvai paverčiami sąjungininkais, pasiūlant intriguojančią idėją, kad „postmodernizmas“ tik baigia „dirbti pozityvizmo pradėtą darbą“ (žr. 5-ąjį knygos skyrių).

„Taigi, bent jau kaip tradicinės metafizikos kritikas, Nietzsche, regis, galėtų būti laikomas ne tiek pozityvizmo priešu, kiek jo sąjungininku. Maža to, jo sarkazmas ir ironija turbūt yra efektyvesnis ginklas kovoje su ja nei empirinis prasmės kriterijus“ (ten pat; 255).

Kai kalbama apie „juo sausesnę, tuo geresnę“ Carnapo logiką, *sarkazmas ir ironija* yra tipiški *ne mokslo* elementai. Tačiau šie „ne mokslo“ elementai itin parankūs moksliskai kovojant su kitatikiais, kurie aršiai puolą „visą pozityvizmą“. Kadangi parankūs, tai ir paverčiami veiksmingais sąjungininkais. O jei neparankūs, reikalai keičiasi: postmodernizmas turi pozityvizmui neparankią – tą pačią – ironiją ir sarkazmą. Todėl paranku ne filosofinę literatūros/kultūros kritiką tiesiog išstremti:

„Anglakalbėse šalyse, ypač JAV ir Jungtinėje Karalystėje, postmodernistai laikomi veikiau kultūros ar literatūros kritikais, o ne „tikrais“ filosofais. Filosofijos, kuriai didelę įtaką padarė analitinė tradicija, fone postmodernistai iš tikrųjų atrodo svetimi, autsaideriai, marginaliai“ (ten pat; 333).

Anglosaksų kraštuose, kaip priduria autorius, Lyotardo, Baudrillardo, Derrida „filosofais nelaiko“: jų knygų „neradau filosofijos lentynose“ (ten pat). Tačiau tik susidorojus su postmodernizmu kaip „marginalia literatūros

kritika“, tuoj pat panaudojamas parankinis metodas teigiant kad *daugelis* (!) postmodernizmo principų *sutampa* su pozityvizmo kaip tikrosios analitinės filosofijos principais:

„Tačiau labiau išgilinę į epistemologinius (nuosaikiojo) postmodernizmo principus, pamatysime, kad daugelis jų sutampa su pozityvizmo principais ar bent yra į juos ganėtinai panašūs“ (ten pat; 339).

Jei su postmodernizmu susitvarkoma gero-kai lengviau (marginalai – asimiliuojami), tai susidoroti su Karlu Popperiu yra nelengva. Pirma, galima daryti prielaidą, kad Popperis filosofinių knygų „lentynose buvo“. Vadinasi jis – „labiau filosofas“, kitaip negu „ne filosofai“. Antra, jis geriau, negu daugelis, pažįsta pozityvizmo virtuvę. O vidiniai atskilėliai „visada ieško negatyvių faktų“ ir „siekia kuo greičiau falsifikuoti“ (žr. pateikiamą citatą). Žymiausias atskilėlis, Karlas Popperis, nors ir buvo „labai artimas loginiam pozityvizmui“ (ten pat; 303), – tai tikras, nesutaikomas pozityvizmo priešas (ten pat; 295):

„Tuo tarpu Popperį domino kas kita. Reikalaudamas, kad mokslininkai būtų itin griežti ir kritiški, visada ieškotų negatyvių faktų ir siektų kuo greičiau falsifikuoti ne tik kitų, bet ir savo pačių teorijas, jis užėmė poziciją, labiau būdingą prokurorui“ (ten pat; 307).

„Ne tik kitų“, bet „ir savo“! Tai – prokurorui visai nebūdinga pozicija. Prokurorui būdinga pozicija, kurią Michelis Foucault apibūdino kaip senąją gerąją „disciplinuoti ir bausti“ logiką, kurios socialinis politinis sąjungininkas – *grėsmingai plintanti meta-epistemologinė panpozityvizmo populiarizacija*.

Praaktinė sociologijos pažintis su pozityviu protu: atsitiktinė ar dėsninga?

Pažintis su praktiniais sveiko proto pagrindais yra natūrali. Kitaip sakant, (ne)matoma. Ir nenumatoma. Nei tu jų matai, nei jie mato tave. Vienintelis būdas juos pastebėti – nejučia užminti ant trumpos jų uodegos, *opozicijos*. Kad išryškėtų magiškos jų pozicijos.

Šią žiemą kolega sociologas pasufleravo (nukąsdamas pradžia): „Skaitei gerai sukaltą knygą apie pozityvizmą?“

Nė nekrustelėjau – žiemą kelias iki knygyno ilgas. Be to, esu abejingas pedantiškoms, tačiau bergždžioms žodžių bažnyčioms – pozityvizmo, progresyvizmo, tautos pažangos...

Kitąkart suklausau atidžiau. Kažkurį vakarą tingus vėlyvo pavasario vėjas atnešė gyvą žinią. Už nuopelnus vertinant laisvą požiūrį į gyvenimą, buvau pakviestas – kieno kito, jei ne Algio Mickūno! – į Pilies gatvės intelektualinę puotą.

Čia vienas fenomenologas apie tą pačią knygą dėstė tą patį: „Gerai sudarytas klasifikacinis temų aprašas“.

Kilstelėjo antakius ir nuraudo: „Na, pačios knygos dar neskaičiau.“

Ir aš vienu ir tuo pačiu metu – ką reiškia fenomenologinis intencionalumas! – nuraudau.

Raudo ir aplinka siūlydama laisvą fenomenologijos, sociologijos ir gyvenimo pašnekesio žanrą.

Tą patį pavasarį, vėjams aprimus, knygą nusipirkau.

„Turinio“ aprašą perskaičiau vienu įkvėpimu, kaip ir „Pratarmę“ – prasmę tikslinantį žodį. Prasmės įtakai plečiantis perskaičiau brangiausią knygos intarpą „Pozityvizmo įtaka

sociologijai“ (353–5 psl.), išvelgdamas, kad net pusantro lapo sociologijai skirtos vietos okupavo „Pozityviosios ekonomikos“ traktatas. Paskui natūraliai išplėčiau skaitomų intarpų sąrašą...

Įprastas žanras: „tas“ patiko, o „anas“ nepatiko

Knyga ir žavėjo, *patiko*, ir liūdino, *nepatiko*.

Patiko daug kas: ir rimti, ir linksmi dalykai. Patiko visa apimantis sumanymas ir noras užpildyti šį sumanymą filosofijos istorija. Kur kitur, jei ne filosofijos istorijoje, galima rasti filosofiją, sociologijos istorijoje – sociologiją? Todėl labiau patiko pirmosios dalies skyriai – autentiškos pozityvizmo istorijos pavyzdžiai (Johno Stuardo Millio, Rudolfo Carnapo, Ernsto Macho koncepcijų analizė). Maloniai nustebino Millis: ne tik draugiškas jo požiūris į moteris, bet ir skeptiškas atsargumas:

„Labiausiai Millį neramino viena Comte'o idėja, kurią jis vadino vėlyvojo Comte'o „filosofijos iškrypimo“ požymiu. „Iškrypusia“ Millis visų pirma laikė Comte'o ateities visuomenės viziją – tikslą sukurti visišką individo ir visuomenės harmoniją, visišką asmeninio ir socialinio gyvenimo vienvė“ (ten pat; 104).

Patiko noras – kad ir neparemtas alternacijomis – derinti dedukcinę ir indukcinę mokslinio tyrimo puses. Nenuvylė pastanga puoselėti Vienos loginio pozityvizmo mokyklą, nes, be šios mokyklos įnašo, sunku suprasti ribas, skiriančias pozityvizmą, neopozityvizmą, postpozityvizmą, postmodernizmą ir t.t. Patiko, reikia pripažinti, ir linksmesni dalykai.

Žavėjo drąsa ir nuoseklus nesiblaškyimas, palyginti su moteriška gyvenimo puse – literatūra, literatūros ir kultūros kritika. Nors visos trys su pozityviuoju protu dar mokyklos suole susipažino, logikos mokslų taip ir neįkabino. Todėl blaškėsi iki gyvenimo galo lėbaudamos su postmodernistais prie prancūziškos kilmės stalo.

Žavėjo sausas, austrijokiškas, kalnų oras: „Verifikacijos kriterijus irgi yra metateorinio pobūdžio teiginys“ (Nekrašas 2010; 332). Šiuo teiginiu ir matuota intelekto koncentracijos diferencijuotoje aplinkoje vertė.

Kai kam – aukštas, kai kam žemas vertinimas pagal nuopelnus atiteko. Stipriai kliuvo „gėjams“. „Valkatom“ – irgi teko.

O likusiems, kurie juos palaiko, – „pozityvistai jų nelaiko...“.

Taikliai bakstelėta feministėms: Nencei ir Lindai. Užuominų čia neliko: didžiųjų pasakotojų kritikų prasmę gana tiksliai perduoda „at-rodo, šie autoriai <...>“ (ten pat; 340). Iš tikro: niekada negali žinoti. Juk ir *feminizmas* – vyriškos kilmės žodis. O jei vyriškos, tai, kaip ir didžiųjų pasakojimų, – „nemanau, kad turėtų to gėdytis“ (ten pat).²⁶

Šis tas nepatiko. Baugino karingas *prasmės* naikinimas – tiek epistemologiniame (mąstymo), tiek ontologiniame (gyvenimo) lygmenyse. Subjektyvios prasmės, jų interpretacijos, supratimas, gyvenamasis pasaulis, kaip teigiama, yra *pozityvistui svetima* (ten pat; 359) prasių metafizika.

Nepatiko ir išblyškusi sociologijos veido spalva

Nuotaikinga, bet pavojinga *pozityvaus proto* ir *sociologijos* kelionė per progresuojančios istorijos kalnus ir slėnius baigiasi dvejopai. Pirmasis grįžta į namus sauso kalnų oro užgrūdinta asketiška dvasia. Aukštųjų statikos ir dinamikos dievų apdovanotas magiška skaičiaus galia. Negana to, per petį permetęs maišą su aukštikalnėse slėgtu ožkų pieno sūrio gabalu, – jei žemumose sutriktų inkstų funkcijos, perpildytos sūrios satyrų kritikos. Laimingai grįžęs į neatpažįstamai pasikeitusią tėvynę jis parneša mums dvi geras žinias. *Laimė yra progresas. Progresas yra statistinė analizė.*

Jo bendrakeleivė Sociologija grįžta, praėjus kone dviem šimtams metų, visai suvytusi. Iš gražios barokinio sudėjimo moters lieka vieni kaulai ir išbalęs veidas, – tik darbščios rankos ir miklios indukcinės kojos. Neliuka autentiško jos balso, neliuka ir jos istorijos.

Induccionės sociologijos pradžia prasideda „nejučia“. Knygos autoriaus E. Nekrašo pertvarkytoje *Comte'o mokslų klasifikacijos schemoje* sociologijos vardas pakeičiamas įtartinai vyrišku Paskutiniojo vardu. Nes Comte'as savo rekomendacija – kad sociologijoje turi būti naudojama matematika – nesinaudojo (Nekrašas 2010; 356).

Paskutinysis kitiems rekomenduoja, bet pats – nesinaudoja. Asketiškoje schemoje nerandame schemas *pradžios!*²⁷ Kad ir kiek

²⁶ Stigdamas nesiblaškyimo ir drąsos (koks laikas!) paantrinti galiu tik išnašoje. Kalbant atvirai, nepatinka „jos“ ir man. Rodai širdį ar tiesų kelią, suka į klaidų skersgatvį ar šoninį kelią. Šneki apie indukcijos naudą, nusisukusios varnas gauda (striksi, kvyksi ir akimis šauda). Tikslinti žodžio prasmę, o ji – vis tiek lieka beprasmė. Siūlai empirinį testą, rodo tau nesuprantamą gestą ...

paženklintoje vietoje ieškotume, tačiau jos nerandame. Randame tik *pabaigą*. Ironiška, kad pozityvistas Comte'as *atmetė netgi statistiką* (Turner and Roth 2003; 13), dalyką, kurį kalbamos knygos autorius E. Nekrašas įrašo į būtinųjų pozityvizmo bruožų sąrašą. Dar daugiau: pozityvistas Comte'as nepadaro nė vieno empirinio tyrimo! Štai kur nuveda lengvas prancūzo požiūris į mokslinį gyvenimą (jau nuo *Descartes'o* prancūzai, užuot darę empirinius tyrimus, tuščiai praūlioja jaunas dieneles).

Susvyruoja ne tik nykstančios Sociologijos, bet ir Comte'o, neatsargiai atsidavusio jos globai, pozicijos. Tačiau iš aukštikalnių grįžta progresas, grįžta ir pozicijos. Comte'as, nors ir prancūzas, bet ne svetimas. Būtent jam lemta *pažymėti vietą* aršių išpuolių prieš pozityvizmą laikais. Senolis išranda ne tik *sociologijos*, bet ir *pozityvizmo* vardus:

„Pozityvizmo įtaka sociologijos raidai verta didesnio dėmesio jau vien todėl, kad Comte'as ją laikė svarbiausiu mokslu“ (ten pat; 355).

Comte'as savo klaidą (po mirties) ištaiso. Todėl neopozityvistų siūlomos naujos įstatymo pataisos – net neregistruojamos. *Empirinių tyrimų nedarantiems* nuolaidų nedaroma – *falsifikacijos* bausmė nešvelninama. Į aukščiausius teismo rūmus iškviečiama Sociologijos Istorija – labiausiai nusikaltęs asmuo. „Daugelis filosofuoti linkusių sociologų“, pavyzdžiui, Alfredas Schutzas (dar paauglystėje slapstėsis

nuo verifikacinio įstatymo), – galutinį nuosprendį skelbia aukštikalnių teisėjai, – „niekaip nesugebėtų apsispręsti“ (Nekrašas 2010; 360). Apeliacijai nelieka laiko. Todėl „pozityvistai jo nelaiko...“.

Paskesni tyrimai parodo, kad paklydimo priežastis yra įgimta, medicininė, o ne įgyta: vystančiame sociologijos kūne diagnozuojama nuo mažens negydyta proto liga. Senolis pats to nenorėdamas išpranašauja tragišką sociologų likimą. Filosofuojantys sociologai šoka į Kretos ugnikalnį. O ką jiems lieka daryti? Nuo Montesquieu, Tocqueville'io, Spencerio, Marxo, Simmelio, Pareto, Meado, Mannheimo iki Kavolio-Alexanderio-Baumano. Nuo pirmojo iki paskutiniojo „Įtakos sociologijai“ puslapių – dingusių be žinios asmenų grandinė, kurią kruopščiai registruoja automatinės įstatymleidybos – *intelektinio rigorizmo* (ten pat; 340) – ir statistinė klientų aptarnavimo sistema. Mieste lieka tik persiauklėję ir prievarta perauklėjami asmenys. Mylintys pozityvizmą ir dar statistinę analizę.

„Empiriniais tyrimais užsiimantiems sociologams“, kaip tvirtinama E. Nekrašo knygoje, teoriniai *diskursai* ir *diskusijos*, turi „labai mažai ką bendro su jų atliekamais tyrimais“ (ten pat; 359). Jei pasinaudosime lyginamosios filosofijos privalumais, kitoje to paties sakinio pusėje rasime esminių panašumų: „empiriniais tyrimais užsiimantys sociologai“ turi daug bendro su pozityvizmo apologetika,

²⁷ Kai aukšti ir garbingi ponai, – rašė Rabelais, – žvėries neranda paženklintoje vietoje arba kad sakalas pradeda kvaituliu suktis ir pražiopso grobį, tada jie ima minėti negirdėtus neregėtus Gargantua žygius, ir nuo to jiems pasidaro smagiau, ir sielvartas nebekremta (Rabelais 1987; 136).

kuri, atitinkamai, turi mažai ką bendro su teorinėmis diskusijomis.

Atidėję lyginamosios filosofijos metodą kitam kartui, dabar samprotaukime labai paprastai. *Draudžiamoji* pozityvistinės filosofijos didaktika a) atskiria mechaninę sociologijos „daryk empirinius tyrimus“ dalį nuo konceptualių sociologinių diskursų, b) atriboja inertiškai besisukančią dalį nuo mokslo filosofijos, įskaitant ir pozityvizmą kaip analitinę filosofiją. Atlikusi du akademiškai reikšmingus darbus, didaktika užsnūsta giliu žiemos miegu. Kas lieka iš turtingos, keleto šimtų metų, sociologijos, išskyrus įkyrius statistinės biršos antspaudus – „vykdė sociologinius tyrimus“? *Kas stovi už šios dirbtinės perskyros?*

Už šios dirbtinės perskyros stovi Kai Kas – jo strategija ir taktika. Netekęs naiviųjų empiristų armijų, pozityvizmas turėtų, dabar jau nesislėpdamas, glaustis prie šeimininkės – *Patvirtinančiosios Kultūros*, kurios skiriamuosius bruožus prisiminti tikrai verta: *lengvatikystė, antipatija abejonei, atsakymų skubotumas, gyrimasis išsimokslinimu, prieštaravimo baimė, savanaudiškumas bei aplaidumas savo tyrinėjimų srityje, žodinis fetišizmas, pasitenkinimas tik dalinėmis žiniomis* (Horkheimer, Adorno 2006; 21).

Antipatija abejonei į dienos šviesą iškelia neutralią verifikacinę atskirtį: atskirti – „kiek įmanoma“ (Nekrašas 2010; 357) – *empirinių sociologinių tyrimų praktiką ir socialinę teoriją/ socialinę filosofiją*, kartotina vadinamą „spekuliatyviomis konstrukcijomis“ (ten pat). Nors lauko darbininkams, atskirtiems nuo kritikos pagundų, pozityvistinė *gerai temperuoto klavyro* (Hume'o-Newtono-Comte'o-Macho-Schlicko)

filosofija yra tik grynoji metafizika, o sociologijos teorija yra panaudojamas ir dažnai reflektuojamas dalykas, tačiau „-izmas“ (pozityvizmas) reikalingesnis socialiai, nes jis atlieka nematomos bažnyčios varpininko vaidmenį: „Laikas eiti į empirinius lauko darbus“.

Tai ir yra garsioji pozityvizmo ironija: kai sociologija senolio schemeje tampa *Paskutiniu*, pozityvizmas – *Pirmuoju!*

Sociologija be sociologijos

Mokslas gimsta iš klasikų. Tačiau nieku būdu ne skausmingai, o pozityviai. Todėl klasikų yra trys: Durkheimas-Lazarsfeldas-Weberis. Be to, tai tik pusė tiesos. Klasikas nelygu klasikui: jei klasikas darė empirinius tyrimus, jo laukia verifikacijos skaistykla Žemėje, o jei nedarė – falsifikacijos pragaras Nežinia Kur.

Klasikus pagirdo tas pats senolis Comte'as – aistringas vynuogininkas ir vyndarys. *Pirma*, Durkheimui padaro įtaką Comte'as. Durkheimas, sėkmingai pergyvenęs tėvynainio įtaką, išsižada visų spekuliatyvių ikimokslinių savo darbų. Ir nuo šiol atlieka ypatingą, statistinės įtakos požiūriu, darbą: jį labiau domina matematinio pobūdžio taikymo metodika (ten pat; 356).

Antra, Paulas Lazarsfeldas „įtvirtina sociologiją kaip akademinę discipliną JAV, taigi atlieka panašų vaidmenį kaip ir Durkheimas Prancūzijoje“ (ten pat). O paskui viskas klostosi nejučia. Jei randame panašumų tarp dviejų laisvai pasirinktų ir lyginamų dydžių, tai, remiantis tikimybių teorijos logika, juos galima laikyti giminiškais. Tikimybių teorijos

šaknys – „aštuoniolikto amžiaus kortų ir kaukliukų žaidimuose“ (Halfpenny 2001; 376).

Išaiškėjus Durkheimio, Lazarsfeldo ir nuoseklosios indukcijos kriterijaus giminytės ryšiams, verifikuojama pati sociologijos istorija. Tikimybių teorija poruojama su nuosekliąja indukcija: „Visa vėlesnė sociologija šiuo atžvilgiu sekė Durkheimio pėdomis“ (Nekrašas 2010; 356). Durkheimas ištaiso ne tik senolio, bet ir visos spekuliatyvos sociologijos klaidą.

Nors *trys* pozityvistai klasikai yra kilę iš trijų skirtingų didžiųjų šalių, viena tarp jų – yra tokia šalis: ją pozityvus protas pavyzdžiai stebi iš šalies. Paulas Lazarsfeldas „svarbiausiame pasaulyje sociologinių tyrimų centre“ suburia „daug garsių pozityvistinių pažiūrų“ sociologų (ten pat), ne tik „pats save laiko pozityvistu“.

Nors „visa vėlesnė sociologija“ paiso tik Durkheimio giminytės ryšių, nebūna namų be dūmų. Trečiasis, Maxas Weberis, žengia savarankiškai. Ir net nemėtydamas pėdų! Dėl jo, vokiečio (išorinio kritiko), kiek paabejojama: „Jis kritikavo ir atmetė daugelį Comte'o ir jo sekėjų idėjų.

Tačiau Weberio pėdomis atsekė Machas: Weberiui „tiesioginės įtakos turėjo Machas“ (ten pat; 357). Machas, pozityvaus geležinkelio iešmininkas, darskart stumtelė bėgius reikiama kryptimi, ir dabar jau „visa vėlesnė

sociologija žengia nuoseklosios indukcijos pėdomis“.

Pozityvistas Paulas Lazarsfeldas ne tik „įtvirtina sociologiją kaip akademinę discipliną JAV“. Dar daugiau. Jis išranda pozityvizmo ironiją! Instrumentinėje proto nuotykių tiesėje miršta ne tik klasikinės *ne pozityvizmo* kryptys, bet ir gera dalis *sociologinės pozityvistinės* tradicijos: metodologiniai pozityvistai Franklinas Giddingsas (tikėjęs, kad sociologijos mokslas yra statistinė tiksliai pamatuojamų socialinių faktų analizė), Edwardas Rossas, gryniausias pozityvistas, netgi lamarkistas (!), Lesteris Wardas (Hinkle 1980; 209), Williamas Sumneris, Fredas Kelleris, Howardas W. Odumas, Williams Fieldingas Ogburnas.

Nors filosofai pragmatistai apibūdinami kaip „panašūs į pozityvistus“, išnyksta ir sociologai pragmatistai, JAV ir pasaulyje pripažinti klasikai, – Charlesas Cooley, Georges Herbertas Meadas. O jie – autentiški JAV sociologai, dar iki atvykstant austrui Paului Felixui Lazarsfeldui. Šioje „praleistų pozityvistų“ grandinėje – ne tik kvestionuotinas Robertas Parkas („būtų klaida laikyti jį sociologu, turinčiu antikiekybinę nuostatą“; Bulmer 1984; 153), bet ir ... *visa Čikagos mokykla*, kuri buvo labai įvairi – turėjo pozityvistų, ne pozityvistų ir antipozityvistų.²⁸

O jei pridursime du esminius – Herberto Spencerio ir Talcotto Parsonso (padariusio

²⁸ Gal ir galima nurašyti į nebūtį „visą Čikagos mokyklą“, bet neištraukti į sąrašą Lietuvos sociologų pirmtako, sociologo pozityvisto (toks jau tas laikotarpis) Petro Leono, jaunystėje dariusio socialinės ekonominės analizės tyrimus, Lietuvos pozityvistų požiūriu, *nedovanotina*. (Žr. lietuvių „pozityvistų“ sąrašą; Nekrašas 2010; 395.)

gana prieštarinę, bet labai įtakingą poveikį milžiniškam skaičiui pozityvistinių, empirinių, empiristinių tyrimų, grindžiamų sociobiologinėmis struktūrinio funkcionalizmo prielaidomis) – „praleidimus“, kils klausimas, ar ir kam reikalinga iš esmės „praleista“, kalbant be užuolankų, numarinta sociologijos istorija (išskyrus nebent numanomą socialinę įtaką, kurią daro knygos „Turinio“ aprašas)?

Nors teigiama, kad *Weberiu* tiesioginės įtakos turėjo Machas, šį klaidinančių teiginį reikėtų bent jau pozityvistškai verifikuoti: „Vis dėlto Weberis padarė labai svarų įnašą gindamas ir įtvirtindamas sociologijoje vieną iš svarbiausių pozityvizmo nuostatų: socialinis mokslas turi būti vertybiškai neutralus. Weberiu apsispręsti šiuo klausimu tiesioginės įtakos turėjo Machas“ (Nekrašas 2010; 357). Nerandame nė menkiausios išnašos, kurioje būtų biografiškai ar konceptualiai tikslinama žodžių „turėjo įtakos apsispręsti šiuo klausimu“ prasmė. Užuot tikslinus vartojamų terminų prasmę, veikiau ieškoma „panašiai skambančių“ frazių. Weberio sociologijos tyrėjų išvada, deja, yra visiškai nepalanki aptariamoms knygos autoriaus nuomoni. Vienas jų, Bryanas Turneris, pažymi:

„Gana dažnas, bet tragiškas ir klaidinantis yra Weberio socialinių mokslų filosofijos perskaitymas, kad vertybinis neutralumas reiškia, jog socialinis teoretikas neturi politinių įsipareigojimų. Weberio vertybinio neutralumo samprata yra pirmiausia įspėjimas prieš piktnaudžiavimą administravimu ir privilegijomis. Tai buvo universitetų profesorių kritika, – jie neturi pamokslauti auditorijose, kad jų politinės nuomonės yra neutralūs faktai apie tikrovę.“ (Turner 1997;12)

Jei dėl Durkheimio tariamo ar realaus pozityvizmo sociologai vis dažniau diskutuoja,

nes paprastai skiriami a) „*ankstyvasis pozityvistas* Durkheimas“, ir b) „*vėlyvasis ne pozityvistas* Durkheimas (ši dvinarį Durkheimą sujungia į vieną ne pozityvistinį Durkheimą etnometodologai; žr. Rawls 1996), tai dėl Weberio „pozityvizmo“, be labai retų išimčių, analitikų išvados didžiąja dalimi sutampa: „Jei Durkheimas buvo susijęs su pozityvizmo tradicija, kuri prasideda dar gerokai prieš Comte'ą, vokiečių socialinės minties tradicijoje nebuvo jokios panašios tradicijos“ (Giddens 1971; 133). Alvinas Gouldneris parašytą „provokacinį“ tekstą Johnas Rexas apibūdino labai griežtai:

„Na, aš manau, kad vienas iš tikro absurdiškiausių tekstų, kuriuos kažkada esu matęs, yra Alvinas Gouldneris esė „Anti-Minotaurus [1963], kurioje jis apibūdino Weberį kaip asmenį, išradusį pozityvizmą. Man itin sunku suprasti, kaip tokios aukštos kultūros ir erudicijos žmogus, kaip Gouldneris, galėjo parašyti tokią trivialią ir klaidinančią esė“ (Rex 1987; 25).

Vienas dalykas yra analitiškai artikuluoti ryšius tarp Maxo Weberio socialinio veiksmo tipų ir racionalaus pasirinkimo teorijų (Norkus 2003), visiškai kitas – *ad hoc* traktuoti Weberį kaip „pozityvistą“. Visi knygoje pateikiami kriterijai rodo, kad pozityvistams Weberio nagrinėjama tematika ir problematika yra *svetima*. Prasmės ieškojimas racionalizuotame ir intelektualizuotame gyvenime (pagrindinė Weberio kultūros tyrimų problema), pozityvistiniu požiūriu, yra „metafizinė“:

„Durkheimio ir Weberio mokyklos dominavo teorinėje sociologijoje didžiąją dvidešimtojo amžiaus dalį. Tačiau paskutiniiais dešimtmečiais pozityvizmo įtaka joje sumažėjo. Dabartinėse diskusijose *socialinėje teorijoje* dominuoja pozityviam protui tolimos temos. Socialiniai teoretikai

nūnai svarsto tokius jam svetimus dalykus, kaip „subjektyvios reikšmės interpretacija“, „tiesioginis supratimas“, ar „gyvenamasis pasaulis. Empiriniai tyrimais užsiimantiems sociologams tokios diskusijos ir tokios sąvokos atrodo veikiau filosofinės ir turinčios labai mažai ką bendro su jų atliekamais tyrimais“ (Nekrašas 2010; 359).

Skaitytojo dėmesį atkreipsime į du pirmus pateiktos citatos sakinius, tarp kurių – gili klaidinanti duobė, kurią sukonstruoja „nejučia“ metodas. Pirmasis sakinytis, sociologijos istorijos požiūriu, pateikiamas korektiškai. Tačiau antrasis sakinytis pradedamas „nejučia“ šuoliu. Staigus minties šuoras, kurį kaip viesulas neša žodelis „tačiau“ („tačiau pozityvizmo įtaka ... sumažėjo“), sukuria *reprezentacinį išpūdį*, kad abidvi klasikinės mokyklos yra pozityvistinės.

Taip, iš tiesų: Durkheimio ir Weberio įtaka sociologijai ir socialinei teorijai – milžiniška. Tačiau šį įtaką yra *ne pozityvistinė*, jei ne *anti-pozityvistinė*. E. Nekrašo knygoje viskas apverčiama aukštyn kojomis: Durkheimas, Weberis dominuoja, bet „dominuoja“ apversti aukštyn kojomis: subordinuoti „trečiajam asmeniui“, kurio vardas yra Pozityvizmo įtaka.

Pirma. „Įtaką“, remiantis pozityvistiniu prasmės tikslinimo kriterijumi, reikia diferencijuoti. Didžiausia iš nurodytų šalių, JAV, priešingai nei teigia knygos autorius, labai ilgai „sirgo“ reflektyviosios sociologijos – ypač Karlo Marxo ir Maxo Weberio – amnezija (Mills 1959; 48). *Antra.* Pagrindinė – „subjektyvios reikšmės interpretacija“ – Weberio metodologijos ir konkrečios ontologijos problema, E. Nekrašo knygoje traktuojama kaip „filosofinė“, t.y. „pozityviam protui tolimesnė tema“

(ten pat).²⁹ Rudolfas Carnapas, kaip matėme, sustojo prie „beprasmiškumo“ slenkščio: supratęs, kad, žengdamas nuosekliai tolyn, būtina turės suskliausti pozityvizmo prielaidas ir diskursyviai svarstyti konstruktyvistinę ne-bendramatiškumo problemą. Maxas Weberis šią „beprasmiškumo“ problemą svarsto aiškiai diferencijuodamas du lygmenis – mokslą ir individualią sąžinę (galutinį nusistatymą *gyvenimo atžvilgiu*):

„Kiekviename moksliniame darbe kaip prielaida yra priimamos logikos ir metodikos taisyklių, šių bendrųjų mūsų orientavimosi pasaulyje pagrindų galiojimas. Na, bet šios prielaidos, bent turint galvoje mūsų specifiską klausimą, yra mažiausiai abejotinos. Be to, yra priimama prielaida, kad tai, kas pasiekama mokslinio darbo eigoje, yra svarbu ta prasme, kad tai „verta žinoti“. Ir, matyt, čia glūdi visos mūsų problemos. Nes šią prielaidą neįmanoma įrodyti mokslo priemonėmis. Ją galima tik interpretuoti, ieškant jos galutinės prasmės, kurią paskui tenka atmesti arba priimti, priklausomai nuo savo galutinio nusistatymo gyvenimo atžvilgiu“ (Weber 1990; 73).

Weberio *vertybinis neutralumas* – tai euristinis būdas atsiriboti nuo vyraujančių ideologinių politinių debatų (labai intensyvių Weberio gyvenamuoju laikotarpiu). Todėl mokslinis lygmuo aiškiai skiriamas nuo politinio lygmens. Tačiau aukštesniame, kompleksiskame lygmenyje pasirinkimas tarp šių dviejų lygmenų susijęs su *etinio lygmens implikacijomis*. Be to, beveik šimtmetis, praėjęs nuo Maxo Weberio inauguracinio pranešimo studentams, liudija esminius pasikeitimus: tie, kurie finansiskai ir globėjiskai turi didžiausius „vertybinio neutralumo“ išteklius, surūšiuoja mokslinę produk-

²⁹ Griežtai kalbant, pozityvizmas neturi savo ontologijos (ten pat; 369).

cija, o individualią sąžinę privatizuoja remdamiesi Newtono traukos dėsniumi.

Pamatinė Weberio sociologijos tema yra *racionalizacija*: jei struktūrinė funkcionalistinė Comte'o, Spencerio, Durkheimio, Pareto tradicija pabrėžė visuomeninį socialinių pokyčių pagrindą, tai Weberis – *kultūrinį* (Delanty 1999; 18). Weberio tema – *prasmės* ieškojimas racionalizuotame ir intelektualizuotame (pozityvaus proto) gyvenime. Jei Weberis „protą“ diferencijuoja tirdamas jo sąveikas su išsiskiriančiomis religijos, ekonomikos, teisės, biurokratijos sritimis, tai Nekrašas „protą“ tiesiog redukuoja į paviršinį instrumentinį jo pavidalą.

Maxo Weberio racionalizacijos analizė kraštutinai susiaurinama į priemonių-tikslų lygmenį: „tikrai brandus protas yra pozityvus protas“.³⁰ Lengvai atmetus pozityvistams svetimas Weberio-Schutzto temas, dar lengviau atmetama kritinė kritinės teorijos analitika.³¹ *Konkreči empirinė Weberio problema (kaip patys socialinės sąveikos dalyviai priskiria savo veiksams prasmes)* traktuojama kaip „interpretacinė“, „filosofinė“, „metafizinė“. Weberio-Schutzto problematiką atribojus nuo

konkrečiosios ontologijos, išnyra ir dvi Quine'o nurodytos pozityvizmo dogmos. Suskliaudęs keturių-penkių dešimtmečių mokslo filosofijos ir sociologijos diskusijas E. Nekrašas siūlo grįžti prie dogmų: perskaitę „nedidelį ir nesudėtingą“ (sic) Bergerio ir Luckmanno tekstą (ten pat; 383), o paskui perskaitę keleto pastraipų apimties šio teksto interpretaciją, sužinome išvadą:

„Mat apsiskelbti konstruktyvistu šiandien gana madinga“ (ten pat).

Bergerio ir Luckmanno analizė, subtiliai, *žingsnis po žingsnio* artėjanti prie gyvenamojo pasaulio ir *epistemologijos-konkrečiosios ontologijos* perskyros, redukuojama į dvi trivialias sveiko proto nuostatas: „pirma, socialinė tikrovė yra konstruojama ir, antra, ją galima pažinti įprastine to žodžio prasme“ (ten pat). Lyg ir viskas. Nebent reikėtų patikrinti žodžių „socialinis konstravimas“ prasmę. Pozityvus atsakymas yra akivaizdus: „iškelti hipotezę ir ją patikrinti“ (ten pat; 382). *Pakanka* paskirus teiginius atplėšti nuo konteksto ir patikrinti izoliuotų teiginių prasmes.

„Pakanka gebėti nustatyti, kokie mūsų teiginiai yra prasmingi ir kurie iš jų yra teisingi“ (ten pat; 373).

³⁰ Kaip tik todėl Johnas Rexas siūlo savo autobiografinį kelią: kaip artėti prie Weberio sociologijos. Perskaitęs George'o Lundbergo *Sociologijos pagrindus*, buvau „paauglys pozityvistas“, – komentuoja Rexas. Paskui Karlas Manheimas sužadino galias abejones socialinio mokslo galimybėmis. Ir tik tada į mano autobiografiją pasibeldė Maxas Weberis (Rex 1987; 12).

³¹ Kad įrodyti, jog pozityvistai, priešingai nei teigia Horkheimeris-Adorno, yra ne tik kritiški, bet dar ir darbo žmonių sąjungininkai, prikeliamas „vienas“ marksisto-pozityvisto Neuratho pavyzdys (ten pat; 271). Kritinė analitinė Horkheimerio-Adorno tezė, reikalaujanti conceptualaus diskurso politinės teologijos lygmenyje (nuo Homero iki šiuolaikinės *kultūros industrijos*), atremiama smulkiu, pavieniu, autobiografiniu mokslo istorijos faktu. Kad pozityvizmas yra aktyvus „patvirtinančiosios kultūros“ sąjungininkas, liudija patys pozityvistai: „Empiriniai tyrimais užsiimantiems sociologams tokios diskusijos ir tokios sąvokos atrodo veikiausiai filosofinės ir turinčios labai mažai ką bendro su jų atliekamais tyrimais“ (žr. priešpaskutinę išskirtą citatą).

Weberio intersubjektyvios prasmės refleksyvumą (prasmė atpažįstama *tik sąveikoje*), kuri kritiškai išplėtoja Schutzas, Luckmannas, Bergeris, keičia kategorinį subjekto psichologiją, kaip liudija ši „neutrali“ naiviojo empirizmo tezė:

„Sunku būtų tiksliai nustatyti, kiek sociologų šiuo metu laikosi požiūrio, kad jų tyrimai turi būti vertybiškai neutralūs. Tačiau kadaise pats vykdęs sociologinius tyrimus, galiu drąsiai teigti, kad empirinių tyrimų srityje jis aiškiai vyrauja“ (ten pat; 357).

Refleksiją ir savirefleksiją keičia subjektyvūs kriterijai. Intersubjektyvumo kriterijus reikalauja suskliausti natūralią nuostatą: tam, kad teiginiai būtų „inter“ (tiek kitų tyrėjų, tiek socialinės tikrovės konteksto atžvilgiais). Užuot gynus tezė, kuri tapo pagrindine knygos kliše (Carnapas klausimą apie idėjų ar daiktų realumą *laikė beprasmiau...*; ten pat; 366), daug konstruktyviau būtų kritiškai, diskursyviai ginti analitinę Bertrando Russello ir Rudolfo Carnapo *tikrovės loginio konstravimo* sampratą, o dar geriau – žengti į *šiuolaikines*, aktualias konstrukcionizmo ir jo kritikų diskusijas apie *socialinio technologijos konstravimo* problemas ir jų analizę, įskaitant *mokslinio žinojimo sociologiją* (SSK), Bruno Latouro *socialinio mokslinių faktų konstravimo* laboratorinius tyrimus, Michaelo Callono ir Johno Law *veikėjo-tinklo* teoriją.

Pozityvistinė „vertybinio neutralumo“ tezė – tai pastanga savo rankose išlaikyti griežtą skiriamąją ribą tarp filosofijos (savaime suprantama, pozityvistinės) ir sociologijos/socialinių mokslų (be abejo, empiristinių). Šis griežtas atskyrimas *nejučia* a) naikina sociologijos savarankiškumą (jos empirinės „rankos“ atskiria-

mos nuo teorinės „galvos“), b) keičia *filosofiją pozityvistine filosofija*, c) kvestionuoja kritinę/negatyviają mąstymo galią, d) pozityvizmui teikia vertinamuosius prioritetus („pozityvistai jų nelaiko...“), e) atskiriant – kiek įmanoma – vieną dalį nuo kitos, pozityvizmas virsta didžiuoju pasakojimu, arba metafizika.

Pozityvizmą*, *kritiškai* išsirutuliojusį į Popperio-Adorno diskusiją, o paskui – kitas neopozityvizmo formas, *nejučia* pakeičia metafizinis panpozityvizmas, arba „trečiasis žmogus“, kaip minėtoje diskusijoje buvo įspėjęs Ralfas Dahrendorfas. „Trečiasis žmogus“, kurio skiriamasis bruožas – „daryti socialinius tyrimus“, pakeičia reflektivią diskusiją. „Trečiojo žmogaus“, ištakose – pseudo-religinė kontiško *progreso* logika. Kad istorija jau nubrėžė „naują“ ribą tarp *negatyvaus laikotarpio*, kai socialiniai mokslai dar buvo spekuliatyvūs, metafiziniai, filosofiniai, ir *pozityvaus laikotarpio*, kai jie tapo moksliniai, „panašūs“ į gamtos mokslus. Ši perskyra yra esminė pozityvizmo didžiojo pasakojimo dalis: praktiniu organizaciniu požiūriu, ji legitimavo ir pozityvizmą* loginius tyrimus, ir pan-pozityvizmo mitą.

Pozityvizmas, redukavęs sociologijos istoriją į *trijų kuopelę*, „praleidžia“ netgi Spencerį (daugiau nei keista, nes būtent jis galėjo puikiai paremti pozityvizmą). Praleidžia ir Durkheimą. Durkheimio tezė „socialinius faktus reikia tirti kaip daiktus“ interpretuojama toli gražu ne vienaip, t.y. pozityvistškai, o *įvairiai* (kabutes šįkart nejučia paslėpsime, – kas gi nenorėtų, kad ir pozityvistai skaitytų sociologinius tekstus?). Ypač šiuolaikinėse mokslo sociologijos diskusijose. Jei anksčiau neretai skiriami „du Durkheimai“, ankstyvasis, pozi-

tyvistinis, ir vėlyvasis, ne pozityvistinis (pastarąjį pozityvistai „nutyli“), tai dabartinėse diskusijose Durkheimio „daiktų“ koncepcija (plg. su Husserlio „grįžimo atgal prie daiktų“ teze) interpretuojama empiriškai, bet ne „logiškai-empiriškai“.

Durkheimas E. Nekrašo loginėje-empirinėje schemoje saistomas su progresyviaja Comte'o schemos puse: jis *perimaš* empirizmą, natūralizmą, scientizmą, *taikąs* matematiką ... „Iš tiesų Comte'o įtaką Durkheimui sunku perdėti“ (ten pat; 356). *Praleidžiama* tai, kad Durkheimas atsisako to, kas Comte'ui yra brangiausia: vieningo mokslo – vienas eina paskui kitą – vorelės. *Socialiniai faktai turi būti aiškinami remiantis kitais socialiniais faktais*. Šis Durkheimio principas, leidžia sukurti tai, ką ir turime, sociologiją: socialiniai faktai *nebendramatiški* lyginant su biologijos arba psichologijos mokslais.

Dar daugiau: Durkheimą domina ne tik ir ne tiek pirmoji, kiek antroji sociologinio klausimo „Kaip galima visuomenė?“ pusė. Tiksliau, „Kaip galima visuomenė *esant modernioms sąlygoms*?“ Durkheimio atsakymas iš esmės kvestionuoja E. Nekrašo knygoje vienpusiškai perteikiamo „pozityvaus proto“ sampratą. Racionalistinė sutartis, Durkheimio teigimu, turi kompleksiską sociologinį – (ne)sutartinį, (ne)racionalų, moralinio įsipareigojimo – pagrindą. Pozityvistinis variantas: Durkheimio socialiniai faktai, remiantis tyrėjo, tarkim, E. Nekrašo, operacionalizacija matuojami turint savo metodinėse rankose *racionalistinį* formaliosios analizės – pozityvaus proto – modelį. Matuojama pozityvistinė *sąvoka*, o ne tikrovė. Diurheimiškas modelis tiria ne pozityvų pozityvisto protą, tiksliau, sąvoką, o *prasmingų* ir

realių (objektyvuojamų pačių sąveikos dalyvių, o ne sąvokas operacionalizuojančio pozityvistito) socialinių santykių, normatyvinių lūkesčių visumą. Pozityvizmui šios temos, įskaitant kompleksiską *neracionalaus/liracionalaus* ir *racionalaus* socialinio veiksmo ryšius, – svetimos: „Socialiniai teoretikai nūnai svarsto tokius jam svetimus dalykus, kaip „subjektyvios reikšmės interpretacija“, „tiesioginis supratimas“, ar „gyvenamasis pasaulis“ (ten pat; 359).

Šie Durkheimio ištekliai – normatyviniai ir solidarumo klausimai – padeda formuotis plačiai išsiskojančioms *ne pozityvistinėms* kryptims: struktūrinei antropologijai, mokslo sociologijai, kultūros sociologijai, tiriančiai, be kita ko, pilietinės religijos, t.y. *gyvenamojo pasaulio*, fenomenus. O taip pat ir etnometodologijos kryptčiai, kuri yra radikali ne tik pozityvizmo, bet ir apskritai formaliosios analizės, alternacija.

Taigi įdomus klausimas: kam prireikė kompleksiško Durkheimio, užuot pasirėmus tiesiog idealia Spencerio – visas pozityvaus mokslo idėjas sugėrusio Londono gatvėse – figūra? Durkheimio socialinės teorijos ir statistikos derinys Prancūzijoje po jo mirties laipsniškai sunyko, o Spencerio individualistinis panašaus derinio pavidalas prigijo, ypač JAV (Halpfenny 2001; 376). Atsakymas, rodos, slypi čia: trumpas pasakojimas apie Durkheimą užbaigiamas *statistine matematikos taikymo* priegaide.

„Visa vėlesnė sociologija šiuo atžvilgiu sekė Durkheimio pėdomis. Loginiai pozityvistai, akcentuodami matematinę santykių tarp socialinių reiškinių analizę, tik dar labiau sustiprino statistinę empirinės sociologijos orientaciją. Ji iš esmės vadovaujasi pozityvistų gairėmis“ (ten pat; 356).

„Visa vėlesnė sociologija“ redukuojama į primityvią tiesę. Čia „visi“ sociologai sliūkina vienas paskui kitą Comte'o pramintu taku. (Ne)rasdami žodžio *visi* prasmės patikslinimo, šioje citatoje pagaliau randame žodžių „radikaliai antimetafizinis“ patikslinimą, redukcinių lygybės ženklą: *visa vėlesnė sociologija* – beveik lygu *statistinei empirinės sociologijos orientacijai*. Keletas parankinių suporavimų – *Durkheimas* plius *loginis pozityvizmas* ir *empirinė sociologija* plius *pozityvizmas* – stipriais diržais suveržia „viso pozityvizmo“ vorelę. „Filosofuojanti“ ir „niekaip neapsisprendžianti“ Kavolio-Alexanderio-Baumano tradicija išvejama iš miesto. „Pozityvistai jų nelaiko...“.

Pozityvistai „nelaiko...“ ne tik sociologų. Pavyzdžiui, analizuojant kontršvietimo idėjas, įtraukiami tik „du“ pozityvizmo kritikai, net nepaminint konservatorių (kai kurie jų darė didelę įtaką „tėvui Comte'ui“) Josepho de Maistre'o, Louiso de Bonaldo, Edmundo Burke'o, istorinės jurisprudencijos mokyklos, vokiečių romantikų Friedricho Schillerio, Friedricho von Schellingo, brolių Schlegelių, Johano Gottliebo Fichte's, Friedricho Schleiermacherio...

Trijų šimtmečių filosofijos raidos kontūrų perspektyvoje „praleidžiamos“ ir aktualios šių dienų – ekologijos, skurdo, biomedicinos, biurokratijos dominavimo, globalizacijos, technokratinio mąstymo ... – problemos. Šie bei kiti minėti dalykai liudija, kad pozityvizmas *užsideda savoje*. Negana to, pozityvizmas formuoja visuomeninę nuomonę garsiai skelbdamas vertybinio neutralumo postulata, tapdamas technokratinium realių ir potencialių administracijų instrumentu, skelbiančiu filosofijos „skaldyk,

ir valdyk“ *vardą*, bet jau *be konkrečios filosofijos*.

Štai kodėl šių dienų „pozityvizmo“ problema turi būti nagrinėjama *pirmiausia* politinės filosofijos lygmenyje (šiuo požiūriu, tiek recenzuojama knyga, tiek šios knygos recenzija yra vienpusiškos). Ši problema turi būti nagrinėjama kaip utilitarizmo ir liberalizmo (utilitarizmo ideologinio palydovo) *naudos principo* (*pozityvaus proto*) ir *šiuolaikinės žmogiškos būklės* santykio problema. Kaip tai daro, sakykim, norvegų filosofas Arne Naessas, gebėjęs kritiškai įvertinti anksčiau artikuliuotas „vieningos mokslo filosofijos“ idėjas, o dabar plėtojantis reflektivią *giliosios ekologijos* koncepciją.

Jei Kavolio-Alexanderio-Baumano *analitines sąvokas* atskirtume nuo *to paties* empirinio sociologinio kamieno, „kažkas“ sunyktų, bet „kažkas“ liktų. Visiškai sunyktų kritinė analitika. Likėtų empirizmas, kuris, trūkstant materialaus, kritinio požiūrio į prieštarinę tikrovę, taptų idealistiniu patvirtinančiosios kultūros priedėliu. Likėtų, žinoma, ir ekonominiai-politiniai pozityvizmo interesai – patvirtinančiosios kultūros legitimacija (nuo Comte'o, o paskui – nuo Hume'o). Šie interesai išrutulioja kategorinį imperatyvą – *viską žinau, vadinas, privalau*.

Šis imperatyvas reikalauja nuolat sukeisti interpretacinius akcentus. Kad ir šiuo konkrečiu atveju. Vienintelis plačiau cituojamas „Pozityvizmo įtakos sociologijai“ intarpo sociologas – Anthony Giddensas. Pateikiamos trys Giddenso apibrėžtos pozityvizmo „nuostatos“ (plačiau žr.: 358–9 psl.): pirmoje akcentuojamas „stebėjimas“, antroje – „dėsnis“, trečioje – „techninis pobūdis“ ir „grynai instrumentinės“

žinios. Vienu ir tuo pačiu metu – tarsi nejučia – įterpiamas *pozityvus akcentas*. E. Nekrašas priduria: „Ne kiekvienas sociologas pritartų visoms šioms nuostatoms“ (ten pat; 359).

„Praleidžiamas“ svarbiausias dalykas: tai, kad Giddensas šiame įvadiniame tekste pateikia tezes *ne kaip postulatus*, o kaip *problemas*. Giddenso požiūris į šias tezes kaip postulatus yra *negatyvus/kritinis*. Giddenso sociologija, įskaitant jo metodologinius veikalus, yra postpozityvistinė. Dabar leiskime patikslinti pačiam Giddensui:

„Socialinių mokslų srities programa, kuri formuluoja kurios nors rūšies analitinių dėsnių aibę, yra paprasčiausiai bergždžia programa ... ir potencialiai susvetimėjusi, nes ji vėl siūlo socialinės aplinkos analizę, kuri yra klaidinanti, pateikdama ją kaip nuodugnią ir pagrįstą, nors iš tikro tokia nėra“ (Giddens 1987; 103).

„Pozityvizmo ironija“ darkart atsigręžia prieš save pačią. Giddensas yra vienas iš nedaugelio kritikų, kurie detalai tyrė ir įvertino etnometodologijos – radikaliuos pozityvizmo alternacijos – įnašą į *empirinę* (!) sociologijos raidą, kviesdami plėtoti *radikalios empirinės* formaliosios analizės alternacijas. Ironiška yra tai, kad tikrasis pozityvizmo „priešininkas“ yra socialinis patyrimas (empirika) ir empiriškai orientuoti sociologai, kurie empiriką supranta *kitaip*, nei pozityvistai supranta empiriką. Empiriskai orientuoti sociologai, kitaip nei pozityvistai logikai, nutuokia, kad tinkamas kelias artėti prie *gyvenimo-pasaulio* – pertirti termino *empirinis* prasmę. Pozityvizmo ironija, taikoma savo priešininkams, galiausiai baigiasi tuo, kad vis daugiau „Bacono darbščiųjų bičių“ supranta, kad pozityvizmo analitinių dėsnių aibė

yra bergždžia, klaidinanti ir dažnai ideologiškai patarnaujanti programa.

Empirinės sociologijos kryptys, įskaitant fenomenologinę, simbolinio interakcionizmo, etnometodologinę, empirinę postmodernizmo ir kitas metodologines kokybinių tyrimų tradicijas, artėja prie *gyvenamojo pasaulio*. Priešingai nei kalbamos knygos autorius, skyręs tik vieną sakinį Peterio Wincho padarytai *įtakai* socialiniams mokslams, taigi ir sociologijai (*kad socialiniai teoretikai visiškai pritartų, jog socialinių reiškinių prigimtis pati priklauso filosofijai*; Nekrašas 2010; 359), sociologai rimtai įvertino interpretacinę ir empirinę Wincho kritiką: kad *socialinio veiksmo* samprata remiasi klaidinančia empirinės veiksmo kilmės idėja, nes pozityvistiniai socialiniai mokslai nesugeba atsizvelgti į pagrindinį veiksmo požymį – prasmingą socialinės sąveikos, vykstančios čia ir dabar, pobūdį. Nekrašo požiūriu, filosofija (perteikiama stigmatizuojančiu akcentu – kaip „polinkis filosofuoti“) turi būti atribota nuo sociologijos/socialinių mokslų, nes „tikrai subrandusi“ disciplina turi būti panaši į pozityvizmą – *Daug Kas Sako Mokslą*. „Praleiskime“ metodas leidžia praleisti ir reikšmingą empirinį Wincho patarimą sociologijai (priešingai negu pozityvistai, Winchas neslepia termino „empirinis“ savo natūraliose prielaidose):

„Dabar dažnai teigiama, kad naujai besiformuojančios disciplinos, kurios neturi nusistovėjusių teorinių principų, ypač linkusios rėsti filosofinius galvosūkius; tačiau tai esanti laikina būseną, kurią reikia iškęsti ir kuo greičiau jos atsikratyti. Vis dėlto, mano nuomone, būtų klaidinga šitaip galvoti apie sociologiją, nes čia kylantys filosofiniai klausimai nėra įkryūs svetimkūniai, kuriuos reikia pašalinti prieš pradendant moksliskai plėtoti

sociologiją. Priešingai, esminė sociologijos problema, kuri apskritai formuoja požiūrį į socialinių reiškinių kilmę, pati priklauso filosofijai.“ (Winch 1990; 43)

Jei pozityvistas Nekrašas filosofiją egoistiškai privatizuoja, tai postpozityvistas Winchas draugiškai rodo sociologams (kaip Diotima Sokratui) kelią. Filosofija nėra nei privati, nei kolektyvinė nuosavybė. Wincho pasakymas „socialinių reiškinių kilmė pati priklauso filosofijai“ (tai – 1958–ieji, dar iki 1968–ųjų studentų revoliucijos) pakvietė sociologus pakartotinai pertirti *empiriškumo* matavimo kriterijus, įskaitant liūdnei pagarsėjusią „verifikaciją“, kuri Nekrašo knygoje pateikiama kaip natūrali sveiko proto nuostata – tiesiog „daryti sociologinius tyrimus“.

Winchas pasiūlė sociologams jungti dvi viena nuo kitos atplėštas puses – teoriją (pozityvų protą) ir praktiką: ne tik kalba (logika), bet ir veikla iššaknijusi socialinėse praktikose, todėl *sąveikų prasmės* nustatymas turi nuodugniai atsižvelgti į *lokalias* (Garfinkelis vartoja *indeksiškumo* terminą) taisykles. Pozityvizmo kriterijų kritika subrandino naują *mokslinę realistinę pozityvizmo kritiką*, kuri perėmė pozityvizmo natūralizmą, bet atsiribojo nuo pozityvistinio empirizmo ir dedukcinių nomologinių aiškinimo modelių. Ši *Bhaskaro ir Harré mokslo filosofijos kryptis* E. Nekrašo knygoje visai neminima, galbūt todėl, kad, kaip rašo Halpfenny,

susilaukė didesnio dėmesio, nes ji geriau, negu pozityvistai, formulavo problemas ir analitinį žodyną (Halpfenny 2001; 379).

Feminizmas – rimčiausias šiandienos pozityvizmo kritikas – Nekrašo knygoje „laikomas“ nesavarankiška kryptimi (jei Nencė ir Linda skaitytų lietuviškai, tikrai pakoreguotų šį požiūrį). Todėl eliminuojama ir feminizmo kritika. Pozityvizmo ironija darskart atsigręžia prie save: vargu ar tinkamai neatsakius į feminizmo filosofijos ir socialinių mokslų filosofijos kritiką, šiandieną apskritai galima kalbėti apie mokslą (pozityvistinį, postpozityvistinį, postmodernistinį ...) socialinių mokslų srityse.

Pozityvaus proto apgyvendinimo tikrovėje problema

Jei *Dvasios fenomenologija* yra laikiška, tai *Pozityvizmo fenomenalizmas* – belaikis. Bet ir jis neatsispiria juslinei erdvės pagundai: sklendo aplink *begalinį* savo kūną. Kai belaikė pozityvizmo dvasia ir erdvinis jos kūnas sklendo atskirai, tai pasaulyje – viskas gerai. Vyrauja taika, pažanga ir statistinė analizė. Tačiau kai dvasia įsmunka į savo kūną, jai pasipriešina natūrali erdvės riba. Šitai randasi *belaikiškumo begalybėje* problema. Įsikūnijusi dvasia netelpa į istorinį gyvenamojo pasaulio namą. O čia dar ir triviali problema: istorija kalba ne loginio pozityvizmo, bet kasdienybės, arba sociologo Pantagriuelio, kalba.³²

³² Štai ką Pantagriuelis pasakė vienam Renesanso studentui, tiesiog iš aukštikalnių išbėrusiam verifikacinę loginio empirizmo formulę:

– Dievaži, – tarė Pantagriuelis, – aš tave pamokysiu kalbėti; bet pirma sakyk man: iš kur esi?
– Į tai studentas atsakė šitai:

– *Signor missere*, mano genijus nėra taip aptus natus į tai, ką sako šis flagioziškas nebulonas, – lupti kurtikulą mūsų gališkajai vernakulai, bet viceversiškai aš operuoju ir enituoju per vėles ir remus, kad ji būtų lokupletuota ir padaryta latinikomiška“ (Rabelais 2000; 153).

Pozityvizmo dvasia išsišakoja plačiai. Tikslindama savo prasmę ji tampa politinės ekonomijos geografija įsikurdama Vakarų, beveik anglosaksų, pasaulio erdvėje: „nuo Vienos iki Harvardo“.

Sumanus Odisėjas, savo valtį pripildęs beveik anglosaksų, kreipia per Ramųjį vandenyną – taikos, ramybės ir statistinės analizės link, šįkart neužmiršdamas ir „palyginti atsilikusių šalių“. Prasideda neutralus Trečiojo Švietimo kryžiaus žygis. Prireikia vėliavos, taip pat Tvarkos ir pažangos ženklai: jūrininkai intymiausiose kūno vietose ištatuiruoja slaptą pitagorininkų ženklą – *šventoji aušra* (Horkheimer, Adorno 2006; 70). Ji slaptai brėkšta ir pakraščiuose – nuo Lietuvos iki Brazilijos:

„Pozityvistų mintys apie visuomenės pertvarką, mokslo ir švietimo plėtotę bei būtinybę keisti valdantį elitą susilaukė plataus atgarsio palyginti atsilikusiose šalyse, nes skatino jų modernizaciją. Tai paaiškina, kodėl Comte'o pozityvizmo credo „Tvarka ir pažanga“ yra įrašytas Brazilijos vėliavoje“ (Nekrašas 2010; 395).

Vienoje *tvarkos ir pažangos* pusėje – globalizacijos elitai, kurie, sutraukę erdvę, drauge su pozityviu protu valdo laiką, todėl jų rankose – politinės geografijos pabaiga. Kitoje, išvirkščioje, *tvarkos ir pažangos* pusėje – imigrantai, kurių „laikas yra tuščias, jų laike niekas niekada nevyksta“ (Bauman 2002; 136).

Šios dvi gyvenamojo audinio pusės reikalauja skirti pozityvaus proto nuotykių ir analizės lygmenis.

Pirma. Pozityvizmą – ne kaip postulata, o kaip *klausimą* – galima ir reikia nagrinėti bent

keliuose lygmenyse. Svarbiausias – *pirmasis, politinės filosofijos lygmuo*. Pozityvizmas yra *politinė teologija*,³³ todėl turi būti nagrinėjamas gerokai kompleksiškesniame lyginamajame lygmenyje. E. Nekrašo knygoje randame tik *entuziastingą* nuorodą (atliepiančią Halpfenny įvardytą pozityvizmo požymį) į liberalizmo entuziastą *Nr. 1* – Francisą Fukuyama'ą. Ši pavardė *analizėje* praleidžiama, nors į bibliografiją (422 psl.) ir įtraukta. Tarp kitų *Nr. 1* praleidimo priežasčių gali būti ir ta: iškėlus į dienos šviesą Fukuyama'ą, būtų sunku išvengti Samuelio Huntingtono, neduodie – ir Carlo Schmitto, o pastarieji, žinoma, numuštų entuziastingą ūpą.

Antra. Analizuojant pozityvizmą, turi būti istoriškai tiksliai diferencijuojamos ribos ir koncepcinės priešpriešos. Ribų identifikavimas skaitytą klaidina:

„Ginčas tarp pozityvizmo ir postpozityvizmo (kuriam atstovauja pirmiausia kritinė teorija ir postmodernizmas) įsiplieskia rimčiau tik XX a. dešimtamtajame dešimtmetyje ir postpozityvizmo perspektyvos laimėti tą ginčą yra labai abejotinos“ (ten pat; 360–1).

XX a. *septintojo dešimtmečio* riba perkeliamą į *paskutinį dešimtmetį*, užglaistant koncepcines *postpozityvizmo* (jau minėta, kad nėra nei Feyerabendo-Hesse's-Laudano idėjų analizės, net jų pavardžių), *poststruktūralizmo* (1964-iejai), *postmodernizmo* (1979-iejai) ribas. *Koncepcinės priešpriešos* – didžioji dalimi *šiuolaikinės* koncepcinės priešpriešos – taip pat „praleidžiamos“.

³³ Skaitytą siūlytume šiame žurnalo numeryje publikuojamą Raimondo Kazlauskio esė „Carlas Schmittas ir politinės teologijos problema“ („neturintiems laiko“ arba „empiriškai tyrinėjantiems TV ekraną“ rekomenduotume bent jau šeštąjį skyrių „Centro sfera“).

Netgi formalūs knygos požymiai rodo priešpriešų konteksto ir analizės stygių. Pozityvizmo veikalų bibliografija pateikiama ne knygos pradžioje (kaip turėtų būti norint šiuos veikalus nagrinėti analitiškai), bet „beveik pabaigoje“, įtraukiant ir tas knygas (beje, čia cituojama knyga – *ne Giddenso*, jis – *tik redaktorius*), kurios ne postuluoja, bet, priešingai, *kvestionuoja* pozityvizmą. Čia vartojamas terminas *aiškiai* – ne verifikuojamas, o deklaruojamas:

„Susidomėjimas pozityvizmo įtaka įvairiems mokslams aiškiai auga. Tai liudija šia tema išleistų veikalų gausa. Parašyta daug knygų, pavadintų „*Pozityvizmas ir X*“, kur X gali būti keičiamas beveik bet kokios, ypač socialinių mokslų, disciplinos pavadinimu. Paminėsiu tik kelis: *Pozityvizmas ir sociologija* (Giddens 1975) <...>“ (ten pat; 344).

344-ame knygos puslapyje išrikiuota pakankamai daug knygų, nagrinėjančių pozityvizmą. Visos jos nėra laikomos pakankamai išsamomis, apimančiomis tuos klausimus, kuriuos kelia ir analizuoja aptariamoms knygos autorius:

„Koks yra šios knygos santykis su kitais pozityvizmo raidą nagrinėjančiais tekstais? Darbų, kuriuose keliami *visi* anksčiau minėti tyrimo klausimai, pasaulinėje literatūroje (bent jau pagrindinėmis kalbomis) man nepavyko aptikti“ (ten pat; 12).

Chronologinės aprėpties kriterijų atitinka (palyginti su E. Nekrašo knyga), kaip teigiama, dvi knygos: „palyginti nedidelė Leszeko Kołakowskio studija *Pozityvistinė filosofija*“ ir „mažesnės apimties Reinharto Kamitzo *Pozityvizmas*“ (ten pat). Abiejų autorių konceptualūs analitiniai argumentai knygoje nėra nagrinėjami: Kołakowskis paminimas tik du kartus, o Kamitzas – vieną. I-oje Nekrašo knygos dalyje – analizuojamos loginio pozityvizmo idėjos, tačiau skaitytojas, kaip buvo įspėtas knygos autoriaus „Įvade“, tikisi ir kito – gerokai svarbesnio – žingsnio: kaip loginio pozityvizmo idėjos analitiškai išplėtojamos būtent *postpozityvizmo* (o ne abstraktaus postmodernizmo) kontekste. Tam tikra *antrojo lygmens* dalis yra įtraukiama (Thomas Kuhnas, Quine'as). Tačiau pateikiami *konkretūs* intarpai – nuo pagrindinių problemų (sakykim, holizmo) ir sąvokų (tarkim, neben-dramatiškumo) yra gerokai nutolę; pavyzdžiui, Bergerio ir Luckmanno (382–3 psl.), analitiniu požiūriu, yra pernelyg siauros apimties. Be to, intarpai – ypač II-oje knygos dalyje, kitaip negu I-oje, – ne analitiniai argumentaciniai, o polemniai apologiniai (trūkstant prielaidų, principų ir sąvokų analizės).³⁴

Todėl susidaro įspūdis, kad neretai painiojami mokslo istorijos, lyginamosios analizės,

³⁴ Sakykim, poststruktūralizmo pradininkas Jacques Derrida paminimas tris kartus: 1) kaip tas, kurį „daug kas filosofu nelaiko“ (ten pat; 333); 2) kaip tas, kurio dekonstrukcionizmas „pavojingai artimas“ (ten pat; 339) radikaliai postmodernizmui; 3) trečią kartą „eksplikuojamas“ *dekonstrukcijos* terminas remiantis ne Derrida tekstų analize, o miglotai „maždaug taip“ (ten pat; 377) perpasakojama nuomone (pozityvistiniu prasmių tikslinimo požiūriu, tai sunkoka suprasti, nes, sakykim, išverstame į lietuvių kalbą Derrida veikale *Apie gramatologiją* yra įdomus „Apie gramatologiją kaip pozityvų mokslą“ skyrius; be to, galima susipažinti su Audronės Žukauskaitės analize knygoje *Anapus signifikanto principo: psichoanalizė, dekonstrukcija, ideologijos kritika*). Richardas Rorty (drauge su Lyotardu, nepriklausomai vienas nuo kito, 1979-aisias apibrėžę „postmodernizmą“) minimas keturis kartus: 1) „Rorty, tiesa, filosofu laikomas“ (ten pat; 333); 2) „Rorty nėra radikalaus postmodernizmo šalininkas“ (ten pat; 338); 3) pateikiama vienintelė citata (*Atsitiktinumas, ironija ir solidarumas*), įterpiant vertybiškai neutralų prieraišą – „kurią kai kurie postmoder-

didaktikos („Vilniaus universitete pradėjęs studentams skaityti pozityvistinės filosofijos kursą, nesugebėjau rasti knygos, kurią galėčiau ramia sąžine jiems rekomenduoti <...>“; ten pat; 10) žanrai.

Trečia. Jau minėta asimetrija tarp I-osios ir II-osios knygos dalių. Terminu *pozityvizmas* prasmės tikslinimas (epistemologinis uždavinys) praranda analitinio skalpelio aštrumą visa apimančioje „viso pozityvizmo“ apologetikoje. Pagrindinis tikslinimo (gana siauros specializuotos apimties) klausimas suporuojamas su itin plačios apimties – „pozityviam protui kilusių iššūkių ir raidos dramatiškumo“ – užduotimi. „Mano tikslas buvo parašyti ne siaura problematika apsiribojančią akademinę studiją <...>“ (ten pat; 11). Šios dvi – tikslinimo ir apologetikos – kryptys tarp savęs vis labiau išsiskiria. Antrajai užduočiai skiriant vis daugiau dėmesio II-oje knygos dalyje, pirmoji, terminų prasmės tikslinimo, užduotis visiškai užgožiamą antrosios užduoties.

Pateiksime keletą būdingų, nepakankamai analitiškų, terminų prasmės tikslinimo pavyz-

džių. *Pirmosios* užduoties požiūriu, analizuojant Schlicko tekstą „Pozityvizmas ir realizmas“ nesilaikoma reikalaujamų tikslinimo taisyklių:

„Savo garsiajame straipsnyje „Pozityvizmas ir realizmas“ Schlickas apibrėžia pozityvizmą kaip požiūrį, neigiantį metafizikos galimybę, ir pripažįsta, kad pats laikosi tokio požiūrio“ (Nekrašas 2010; 194).

Kontraversiški terminai – pozityvizmas ir metafizika – čia vartojami be kabučių. Priešingai, Schlickas nuo pačios pradžios – tikslus ir skeptiškas: žodžiai „pozityvizmas“, „metafizika“ (paskui „realizmas ir kiti“) rašomi griežtai kabutėse (Schlick 1991; 37), nes tai – konvencijos, turinčios alternacijų. Schlickui netgi *nesvarbu*, ar tai, ką jis daro, bus vadinama „pozityvizmu“: tai, anot jo, antraeilis dalykas. Tokie E. Nekrašo analizėje vartojami *pasakojamojo pobūdžio* teiginiai ir žodžiai, kaip „pripažįsta, kad pats laikosi tokio požiūrio“, yra netikslūs ir turi būti tikslinami („pripažįsta“, „tokio požiūrio“).³⁵ Schlicko teksto centre – kontroversinis „tikrovės“ (kabutėse) klausimas. Schlickui tai išorinio pasaulio „realybės“

nizmo adeptai laiko ar bent ilgai laikė vos ne savo Biblija“ (ten pat; 341); 4) kad Rorty „vos ne pažodžiui atkartoja tai, ką Wittgensteinas ir jis pats, Carnapas, sakė dar to amžiaus pradžioje“ (ten pat; 342). Ir kitų „postmodernistų“ analizė yra ne prielaidų, principų ir sąvokų lyginamoji analizė, bet polemniai intarpai drauge su stigmatizuojančiomis užuominomis.

³⁵ Juk kalbama ne apie bet kokią, o pozityvistinį tikslinimo principą: jį garsiai paskelbus, privalu jo laikytis. Jei pozityvizmas laikytųsi šių taisyklių, tai ši kryptis būtų nepakeičiama akademinė igūdžių formavimo priemonė. Antraip, pozityvizmas ir žodžių prasmės tikslinimas gali tapti rebusais: „Beje, kiek nustebau (ir aišku, apsidžiaugiau) išgirdęs iš Putnamo, kad jis visada norėjo turėti po ranka *tokio* ar panašaus pobūdžio knygą“ (Nekrašas 2010; 9; kursyvas mano – A. V.). Jei Putnamas konkrečioje vietoje ir konkrečiu laiku nori turėti *tokio* ar *panašaus pobūdžio* knygą, jis turi būti su šia knyga jau susipažinęs arba ją perskaitęs. Jei knyga, kaip liudijama „Pratarmėje“, kalbamuoju momentu dar neparasyta, kaip galima norėti *tokio* ar *panašaus pobūdžio* knygos? Dar tarkime: jei tai būtų viena vienintelė „dar neparasyta“ pozityvizmo knyga, tuomet galbūt ir galima norėti „pozityvizmo knygos apskritai“. Bet vien jau dabartiniais dešimtmečiais (turint galvoje skeptišką, reflektyvų šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos pobūdį) ir netgi dienomis išleidžiama dešimtys ir netgi šimtai, įskaitant vadovėlius ir metodines priemones, *tokio* ar *panašaus pobūdžio* (kalbant formaliai) knygų.

klausimas, tiksliau, dvi klausimo pusės: „realizmas“, kuris tiki išorinio pasaulio tikrove, ir „pozityvizmas“, kuris tuo netiki. E. Nekrašo analizėje skaitome (be kabučių):

Realistai priskiria pozityvistams nuomonę, kad neegzistuoja išorinis pasaulis (Nekrašas 2010; 195).

„Realizmas“ (apie tai jau rašyta) – turi toli gražu ne vieną alternaciją. Todėl terminų prasmės privalu tikslinti. Pats terminas „duotybė“ (Schlick 1991; 38), – pabrėžia Schlickas, – yra daugelio nesusipratimų šaltinis. Ar čia įtraukiamos tik tokios *kokybės*, kaip „mėlynas“, „karštas“, „skausmas“, ar, pavyzdžiui, *santykiai* tarp jų?; o gal *tvarka*, kurioje jos randasi? ar „duotybės“ kokybių *panašumas* yra tas pat, kaip ir *pačios kokybės*? Tai – „dabartinių dienų kontroversijos“ (ten pat). „Realizmo“ problema E. Nekrašo knygoje ne aiškinama, bet miglotai užbaigiama dviem Schlicko citatomis: „prasmę“ šįkart pakeičiant „reikšmę“ (reikšmė – apibrėžiama, o prasmė konstituojiama sąveikose), bet nepaaiškinant šio pakeitimo – „žodžio *reikšmė* turi galų gale būti parodyta, ji turi būti duota“; Nekrašas 2010; 195):

„Kiekvieno teiginio prasmę galų gale lemia duotybės ir niekas daugiau“ (ten pat). Schlicko manymu, šis teiginys daug tiksliau apibūdina pozityvizmą nei dviprasmiškais „egzistuoja tik duotybės“. Pirmojo, skirtingai nei antrojo, neįmanoma lengvai interpretuoti kaip metafizinio teiginio (ten pat; 195).

Kitas – Nencės ir Lindos – pavyzdys. E. Nekrašo knygoje rašoma: „Tvirtinimas, kad postmodernizmas, priešingai modernizmui, taigi ir pozityvizmui, yra antifundamentistinis, jau seniai virto kliše“ (ten pat; 339).³⁶ Viena iš dviejų šių „klišių“ versijų teigia (E. Nekrašo variacija):

„Antroji versija: postmodernizmas skelbiamas antifundamentistiniu, nes atsisako „laikyti filosofiją socialinės kritikos pagrindu. Ši „moderni“ koncepcija užleidžia vietą „postmoderniai“, pasak kurios, kritika skleidžiasi visiškai laisvai, nepriklausomai nuo bet kokių universalistinių teorinių pagrindų“ (Fraser; Nicholson 1993 [1988]: 416–417). Atrodo, šie autoriai gana tiksliai perduoda Lyotardo žodžių, kad postmodernizmas atsisako didžiųjų pasakojimų (arba naratyvų), prasmę“ (ten pat; 340).

Atsivertę Nencės ir Lindos (Fraser ir Nicholson *variacija*) tekstą skaitome: „Postmodernistai siekia – *inter alia* – išplėtoti socialinės kritikos koncepcijas, kurios nepasitiki tradiciniais filosofiniais pamatais“ (Fraser and Nicholson 1994; 244). Tam tikri „praleiskime“ akcentai Nekrašo variacijoje leidžia nušauti du kiškius: 1) sukurti miglotumo įspūdį (pagrečiui vartojama daug „sunkiasvorių“ žodžių ir terminų drauge „nukandant“ sakinio pradžią) ir 2) pa-tikslinti reikiamą prasmę: *postmodernizmas skelbiamas antifundamentistiniu, nes atsisako „laikyti filosofiją socialinės kritikos pagrindu* (žr. pirmą sakinį).

Taigi: postmodernizmas, *atsisakęs kritinio filosofijos pagrindo* (E. Nekrašo variantas, „nu-

³⁶ Lyotardo *postmodernizmo* apibrėžimas – *nepasitikėjimas metanaracijomis (antifundamentizmas)* – ne analizuojamas ir interpretuojamas, o perskaitomas paraidžiui. Lyotardo tezė reikalauja, be kitų, dedukciškai išvedamas minėtos tezės atšakas: *pliuralizmo, pažinimo reliatyvumo, daugiaparaigmiškumo, realizmo* problemas. Pati tezė *ad hoc* skelbiama „kliše“ (pozityvistui – tai „beprasmiška“ problema).

kandantis“ sakinio pradžia), vis dėlto tampa *socialinės kritikos koncepcijomis* (Nencės ir Lindos variantas).

Pagrindinė terminų prasmių tikslinimo problema – dažnas „praleidimo“ ir „panašumo“ metodų taikymas (apie tai jau rašyta), sukeičiantis akcentus.

Ketvirta (arba *Kaip tęsti klausimas*). Sepytynias pozityvizmo tezes sudarančių terminų – *metafizikos, mokslinės filosofijos, vienintelio tikro ir patikimo žinojimo, patyrimo, faktų ir vertybių atskyros, vertybinio neutralumo* – prasmės turi būti tikslinamos ne tik remiantis aprašomąja mokslo istorija („kas buvo“), bet ir susiejant jas su tų pačių problemų *tęstine raida* – iki šių dienų. Sąvokos negali būti atskiriamos nuo *dabartinių* daugiaparaigmiskumo, nebedramatiškumo, realizmo, reliatyvizmo, reliacionizmo, teorijos/filosofijos/sociologijos krizės ir panašių klausimų.

Ryškiai krenta į akis vienas įdomus aptariamasis knygos bruožas. Visi ką tik paminėti klausimai yra dabartinės socialinių mokslų filosofijos dėmesio centre. Kyla klausimas, kaip apskritai įmanoma šiuos klausimus „išleisti iš akių“? Šie klausimai sunyksta labai paprastai: praleidžiant epistemologinę postpozityvizmo problematiką ir nejučia pakeičiant ją prokuroriškais kaltinimų „postpozityvizmui“ procedūromis, kurios varganus pralaimėtojus – „kritinę teoriją“ ir „postmodernizmą“ – gina paties prokuroro paskirti advokatai. Šis *sukeitimas* – tik pirmoji pozityvizmo programos dalis. Tačiau būtent šios procedūros leidžia žengti *dar vieną žingsnį* (šis matomas, tačiau nepastebi-

mas *žingsnis* yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl šios recenzijos autorius pasirinko recenzuoti pozityvistinės filosofijos knyga).

Antrasis žingsnis formaliai jau ne kartą išmėgintas: *kuo griežčiau atskirti*. Filosofinis pozityvizmas pabrėžtinai atsiriboja nuo *analitinės filosofijos* tradicijos, kuri per visą XX a. palyginti nedaug dėmesio skyrė socialinių mokslų problematikai.³⁷ *Analitinei filosofijai* – gerokai imlesnei kategorijai, negu loginis empirizmas, – turint polinkį atsiriboti nuo esminių *gero gyvenimo* klausimų, šito su *dideliu užsidegimu, entuziastingai* imasi *pozityvizmas*. Užuoat ieškojęs paramos pozityvizmo* istorijoje, kuri gebėjo išsaugoti nedidelį dėmesį *socialinių mokslų problematikai* (čia ypač svarbūs – Karlus Popperis ir Otto Neurathas), pozityvizmas šią „aštrios kritikos“ liniją – tiek Popperio falsifikacionizmą, tiek Neuratho kritinį marksizmą – suviskam palaidoja. Užuoat prikėlus lanksčią Popperio, kad ir Neuratho, kurio socialinių mokslų teorija iki šiol didžiaja dalimi lieka nežinoma, koncepcijas, pasirenkamas apologinis „trijų šimtmečių pozityvizmo“ kelias.

Istorizmo kelias yra aklas. Pozityvizmas, ypač kai jis įžengia į II-ąją knygos dalį (čia vyrauja didžiųjų naracijų, vengiančių tikslaus citavimo, žanras) pernelyg didelis, ir niekas dėl to, išskyrus jį patį, nėra kaltas. Griežtesnės diferenciacijos ir tikslumo stoka leidžia formuluoti bendro pobūdžio teiginius, susidedančius iš neverifikuojamų sąvokų. Ir netgi tie teiginiai, kuriuose yra dalis tiesos, formuluojami remiantis ne nuoseklios, o kategorinės indukcijos būdu:

³⁷ Kaip retoriškai, su šypsena lūpose, klausia Thomas Uebelis: „Analitinei filosofijai turint polinkį atsiriboti nuo esminių *gero gyvenimo* klausimų, ko gi dar galima tikėtis iš mokslo filosofų?“ (Uebel 2003; 65–6).

„Amerikiečių analitikų protus formavo visų pirma loginis pozityvizmas“ (ten pat; 309).

Amerikiečių analitikai, netgi dirbantys tose pačiose katedrose, *labai skiriasi*: ar čia reikėtų įtraukti, pavyzdžiui, R. Rorty? *Visų pirma* – tai ne *ad hoc*, o *argumentacinė* kategorija: tik nurodžius skaitytojui *kitas įtakas* ir jas tarp savęs palyginus, galima teigti „visų pirma“. Užtuot praskleidus sąvokinį, dar geriau prielaidų, lygmenį, pasirenkamos parankinės dvinarės priešpriešos. Analitika neretai suporuojama su „vertybiškai neutralia“ jusline fenomenalistika:

„Garsus fizikas ir filosofas Gerardas Holtonas yra paskelbęs nemažą tekstą „Nuo Vienos ratelio iki Harvardo aikštės: europietiškosios pasaulio sampratos suamerikietinimas“ (1993), kurio angliškas pavadinimas skamba efektingiau – „From Vienna Circle to Harvard Square: The Americanization of a European World Conception“ (ten pat; 310).

Užtuot tikslinus sąvokas („europietiška pasaulio samprata“, „suamerikietinimas“) dėmesys sutelkiamas į fenomenalistines priegaides – „angliškai skamba dar efektingiau“ (!). Iš tikro: kalbos vartojimo simbolinės galios požymiai, pavyzdžiui, mažųjų lietuviškų raidžių pakeitimas didžiosiomis angliškėmis – nemenkas

juslinio, regėjimo (paskui reikalaujančio, kaip pasakytų Locke’as, nuoseklios *sudėtinių išpūdžių* refleksijos), lygmens efektas.

Šiandieną, kitaip negu epistemologinės *vieningo mokslo* problemos laikotarpiu, pozityvistų akcentuojamos politinės-geografinės kilmės reprezentacijos. Jas sustiprina ir *istorinis* pozityvizmo kilmės kontekstas. Pozityvizmo apibrėžimas išsišakoja ir į istoriją. Kadangi Žemyninėje filosofijoje rastume tik „miglotą metafiziką“ (klaidinančią Leibnizo-Descartes’o *igimtų idėjų* ontologiją), pasirenkami britų empiristai. Vienas jų, Locke’as, tolimesnis (negu, sakykim, antrasis, Hume’as; Nekrašas 2010; 39) vienintelei tikrajai revoliucijai – XVII a. mokslinei revoliucijai. Trečiasis, Berkeley’s, Schlicko apibūdinamas kaip „idealistas“. Lieka antrasis, Hume’as, paliudijantis anksčiau Halfpenny nurodytą psichologinį *pozityvizmo kaip specifinio modernybės entuziazmo* kriterijų:

„Jo žavėjimasis naujuoju mokslu ir šio mokslo metodais, draša ir bekompromisiškumas padarė jį ryškiausiu mokslinio mąstymo būdo šalininku filosofijoje, didžiausiu radikalumu tarp empiristų ir būtent todėl pirmuoju pozityvistu“ (ten pat; 40).

Nors empirizmo *pirmtako* Locke’o *pagalbinio darbininko* (angl. *underlabourer*) koncepcija³⁸ tiesiog idealiai atitinka *patvirtinančiąją* po-

³⁸ „Be to, amžiuje, kuriame randasi tokie korifėjai kaip didysis Huygenius, neprilygstamasis ponas Newtonas ir kai kurie kiti to paties masto mokslininkai, savimeilė yra visiškai patenkinta, jei dirbi pagalbinu darbininku ir po truputį valai dirvą bei šalinai šiukšles, susikaupusias kelyje į pažinimą <...> (Locke 2000; 25). Locke’o požiūris – mokslo korifėjų ir pagalbinių darbininkų skirtumą – vėliau atkartoja Alfredo Ayerio perskyra tarp mokslo žynių ir paprastų darbininkų. Peteris Winchas, kritikuodamas „nepakankamai išplėtotą koncepciją, sutelkia dėmesį į Locke’o ir paskesnių jos šalininkų Alfredo Ayerio ir neopozityvistų pasirinktą kryptį. Kaip tik šiuo požiūriu, anot Wincho, remiamasi teigiant, kad „filosofija iš principo varžosi su mokslu ir bando sukurti ar atmesti mokslines teorijas pasitelkdama tik *a priori* protavimą“ (Winch 1990; 7). Taigi empirizmo pradininkas ir „potencialus pozityvistas“ Locke’as (kaip ir XIX a. Spenceris) išbraukiamas iš istorijos (pozityvizmo). Apie kritinį Wincho požiūrį plačiau žr.: Valantiejus 2004; 241–50).

zityvizmo tyrimų prigimtį, ši prigimtis, reikia pripažinti, neatitinka labai karingos filosofijos dvasios (ypač kai pozityvizmą puola ir „moters“ ir kiti „aršūs kritikai“). O Hume'as – kas kita.

Pirma, jis „atvirai žavisi Newtonu“ (ten pat; 40): „Optimizmo kupinas jaunasis Hume'as tikėjosi tapti moralės mokslų Newtonu“ (ten pat; 41). Antra, Hume'as, intelektualų itin gerbiamas už savo skeptišką nuostatą. Trečia, skeptiškasis Hume'as, abejojęs priešastingumo koncepcijomis, vis dėlto sukonstruoja patikimą gamtos mokslų ir socialinių mokslų giminingumo koreliaciją – universalesnį, negu Comte'o *trejybės, traukos dėsnį*: „Todėl moralės mokslų kūrimas turi prasidėti nuo proto teorijos sukonstravimo. Hume'o žmogaus moksle ši teorija vaidina panašų vaidmenį į tą, kokią Newtono gamtos moksle vaidina traukos teorija <...>“ (ten pat; 41).

Kaip atvykome į Kvintesencijos šalį, vadinamą Entelechija (Rabelais 1987, Perskyrimas XIX)

Sėkmingai įsukus į Mateotechnikos uostą ir susidūrus kaktomuša su didžia daugybe šaulių ir karių, pradžioje „baisu pasidaro“ (Rabelais 1987; 596). Tačiau, po labai ilgų derybų ir itin varginančių kalbų, kantrusis Panurgas, gyvenimasis pasaulis, pakreipia reikalus tinkama kryptimi: „Kada gersite jus?“, „Ir kada gersime mes?“

Mateotechnikos uoste, kuriame ne kartą yra užsitrigęs gyvenimas, buvo sukurta trejybės teorija apie galios, valdžios ir autoriteto trauką. XIX ir XX amžiuose mateotechnikos kriterijus intensyviai šakojosi ne tik intelektualinio autori-

teto, bet ir organizacinės galios, įtakos, trumpalaikės ir ilgalaikės naudos kryptimis. Šakojosi tol, kol susidūrė su atspariu gyvenamojo pasaulio slenksčiu – ypač *1968-aisiais*, kurie be užuolankų pasakė: pozityvizmas kaip loginė socialinių mokslų programa yra *bergždžia mateotechnikos programa*.

Tuomet prasidėjo diferenciacija. Kiek pozityvizmas draugavo su epistemologija, kristalizavosi savikritiškos neopozityvizmo kryptys. Kiek pozityvizmas glaudėsi prie „Vakarų istorijos“, formavosi logocentrizmas – etnocentrinė metafizika (Derrida 2006; 110).

Iki šiolei pozityvizmo kaip etnocentrinės metafizikos linijos driekiasi trijuose lygmenyse: politiniame, moksliniame ir gyvenamajame.

Susidūrusi su bet kuria realia politine – išsivysčiusio socializmo ar išsivysčiusio kapitalizmo – galia, ši programa niekaip negali susilaukti nuo begalinio entuziazmo ir jai būdingo „taip“ instinkto.

Susidūrusi su gamtos ir tikslųjų mokslų programomis, ji siekia (su)tapti. Tapti *beveik mokslu*.

Susidūrusi su socialinių mokslų programomis (*tikrųjų alpinistų* vorelė baigiasi *biologija*) ji siekia patvirtinti savo aukštą ganytojišką statusą: verifikacinėmis apeigomis sustiprinti blėstantį tikėjimą, kad pozityvizmo filosofija (logika) realiai vadovauja empiriniam tyrimui.

Susidūrusi su realiu gyvenimu, ši programa ima „kiek abejoti“. Ir šįkart ne kitų, o savo pačios (!) gyvenimu. Kai Panurgas pasuka reikalus tinkama kryptimi, buvęs labai plėšrus vilkas (labai karinga filosofija) virsta romiu ėriuku, taikiai besiglaustančiu prie galutinio pasirinkimo *gyvenimo atžvilgiu*.

„Klausimas, ar tos vertybės yra specifiškai (grynai) politinės, ar jų kilmė kitokia, tikrai vertas dėmesio (žr., pvz., Jokubaitis 2008). Tačiau turbūt kiek suabejočiau jo *Politikoje be vertybių* ginama teze, kad politikos mokslas, nepostuluojantis vertybių ir jomis nesiremiantis, yra demoralizacijos šaltinis“ (Nekrašas 2010; 396).

Štai kur ir štai kada atsiskleidžia pozityvizmo tolerantiškumas. Santūri jo laikysena ir estetiškas grožis! Šitaip nuosekliai ir atkakliai gynęs šeštąją ir septintąją „vertybinio neutra-

lumo“ tezes, galiausiai jis ... „turbūt kiek suabejoja“! Pasiėkęs kone 400-ąją knygos puslapį ir susidūręs su kritine alternacija pozityvizmas atsisako kalavijuotiško „radikaliam antimetafizinio“ įkarščio, supratingai kiša į makštį labai karingo filosofo aštrų kalaviją dėkingai priimdamas Panurgo pasiūlymą.

Ramiau atsidūsta ir knygos skaitytojas. Dabar, prie Panurgo taurės, galima ir filosofiška paabejoti.

LITERATŪRA:

Agger, Ben. 2001. *Public Sociology: From Social Facts to Literary Acts*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Alexander, Jeffrey C. 1982. *Theoretical Logic in Sociology*. Vol 1.: *Positivism, Presuppositions, and Current Controversies*. London and Henley: Routledge & Kegan Paul.

Anderson, Elizabeth. 2002. „Feminist Epistemology: An Interpretation and Defense“ in Yuri Balashov and Alex Rosenberg (eds.) *Philosophy of Science. Contemporary Readings*. London and New York: Routledge: 459–88.

Bachelard, Gaston. 2002. *The Formation of the Scientific Mind. A Contribution into Psychoanalysis of Objective Knowledge* (introduced, translated and annotated by Mary M. Jones). Manchester: Clinamen Press.

Bauman, Zygmunt. 2002. *Globalizacija. Pasekmės žmogui*. Vilnius: Academia.

Bohman, James. 1991. *New Philosophy of Social Science. Problems of Indeterminacy*. Cambridge: Polity Press.

Boyd, Richard. 1991. „Introductory Essay“ in Richard Boyd, Philip Gasper, and J. D. Trout (eds.) *The Philosophy of Science*. Cambridge, Mass., London, England: The MIT Press: 3–36.

Bourdieu, Pierre. 2000. *Pascalian Meditations* (trans. By Richard Nice). Stanford, California: Stanford University Press.

Delanty, Gerard. 1999. *Social Theory in a Changing World. Conceptions of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Hempel, Carl. 1991. „Empiricist Criteria of Cognitive Significance: Problems and Chances“ in Richard Boyd, Philip Gasper, and J. D. Trout (eds.) *The Philosophy of Science*. Cambridge, Mass., London, England: The MIT Press: 71–84.

Brown, Richard Harvey. 1977. *A Poetic for Sociology. Toward a Logic of Discovery for the Human Sciences*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Bulmer, Martin. 1984. *The Chicago School of Sociology. Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Butler, Judith. 1994. „Contingent foundations: Feminism and the question of ‚postmodernism‘“ in Steven Seidman (ed.) *The Postmodern Turn. New Perspectives on Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press: 153–70.

Comte, Auguste. 1880. *A General View of Positivism. Second Edition* (transl. from the French by J. H. Bridges, M.B.). London: Reeves & Turner.

Denzin, Norman K. 1996. „Post-Pragmatism“, *Symbolic Interaction* 19 (1): 61–76.

Derrida, Jacques. 2006. *Apie gramatologiją* (iš prancūzų kalbos vertė Nijolė Keršytė). Vilnius: Baltos lankos.

Elias, Norbert. 1978. *What is Sociology?* London: Hutchinson.

Fraser, Nancy; Nicholson, Linda. 1994. „Social Criticism without philosophy: An encounter between feminism and postmodernism“ in Steven Seidman (ed.) *The Postmodern Turn. New Perspectives on Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press: 242–64.

Gane, Mike. 2006. *Auguste Comte*. London and New York: Routledge.

Giddens, Anthony. 1987. „Anthony Giddens (interview)“ in Bob Mullan (ed.) *Sociologists about Sociology*. London: Routledge and Kegan Paul: 92–114.

Giddens, Anthony. 1971. *Capitalism and modern social theory. An analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Habermas, Jürgen. 2002 (1985). *Modernybės filosofinis diskursas* (iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius). Vilnius: Alma littera.

Hacking, Ian. 1983. *Representing and Intervening. Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Halfpenny, Peter. 2001. „Positivism in the Twentieth Century“ in George Ritzer and Barry Smart (eds.) *Handbook of Social Theory*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications: 371–85.

Haraway, Donna. 1994. „A Manifesto for cyborgs: Science, technology, and socialist feminism in 1980s“ in Steven Seidman (ed.) *The Postmodern Turn. New Perspectives on Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press: 82–118.

Hegel, Georg W. F. 1997 [1807]. *Dvasios fenomenologija* (iš vokiečių kalbos vertė Arvydas Šliogeris). Vilnius: Pradai.

Hinkle, Roscoe C. 1980. *Founding Theory of American Sociology 1881-1915*. London: Routledge and Kegan Paul.

Honneth, Axel. 1987. „Critical Theory“ in Anthony Giddens and Jonathan Turner (eds.) *Social Theory Today*. Stanford, California: Stanford University Press.

Horkheimer, Max; Adorno, Theodor W. 2006 [1947]. *Apšvietos dialektika. Filosofiniai fragmentai* (iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Mikelaitytis). Vilnius: Margi raštai.

Jameson, Fredric. 1994. *The Seeds of Time*. New York: Columbia University Press.

Kazlauskas, Raimondas. 2011. „Carlas Schmittas ir politinės teologijos problema“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (0):

Kuhn, Thomas S. 2003 [1962]. *Moklo revoliucijų struktūra* (iš anglų kalbos vertė Ramutė Rybelienė). Vilnius: Pradai.

Latour, Bruno. 2004. *Mes niekada nebuvo modernūs* (iš prancūzų kalbos vertė Natalija Vyšniauskaitė). Vilnius: ALK/Homo liber.

Laudan, Larry. 2002. „A Confutation of Convergent Realism“ in Yuri Balashov and Alex Rosenberg (eds.) *Philosophy of Science. Contemporary Readings*. London and New York: Routledge: 211–33.

Leonas, Petras. 1939. *Sociologijos paskaitos*. Kaunas: Varpas.

Locke, John. 2000. *Esė apie žmogaus intelektą* (iš anglų kalbos vertė Ramutė Rybelienė). Vilnius: Pradai.

Marcuse, Herbert. 1954 [1941]. *Reason and Revolution. Hegel and the Rise of Social Theory (With a New Preface, A Note on Dialectic, by the Author)*. Boston: Beacon Press.

Marxas, Karlas. 1947. *Liuji Bonaparto Briumerio aštuonioliktoji*. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla.

Mickūnas, Algis; Stewart, David. 1994. *Fenomenologinė filosofija* (iš anglų kalbos vertė Arūnas Sverdiolas). Vilnius: Baltos lankos.

Mickūnas, Algis. 2008. *Filosofijos pradžia* (vertė Arvydas Šliogeris). Kn.: Algis Mickūnas ir Arvydas Šliogeris. *Filosofijos likimas*. Vilnius: Baltos lankos.

Mills, Charles Wright 1959. *The Sociological Imagination*. Harmondsworth: Penguin.

Nelson, Lynn Hankinson; Neslon Jack (eds.). 2003. *Feminist Interpretations of W. V. Quine*. University Park: Pennsylvania State University Press.

Nietzsche, Friedrich. 2000. *Stabų saulėlydis* (vertė Arvydas Šliogeris). Vilnius: Akademija.

- Norkus, Zenonas. 2003. *Max Weber ir racionalus pasirinkimas* (iš vokiečių kalbos vertė Albinas Lozuraitis). Vilnius: Margi raštai.
- Okruhlik, Kathleen. 2000. „Feminist Accounts of Science“ in W. H. Newton-Smith (ed.) *A Companion to the Philosophy of Science*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.: 134–42.
- Polanyi, Michael. 1946; *Science, Faith and Society*. London: Oxford University Press.
- Porter, Theodore M. 1995. *Trust in Numbers: The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rabelais. 1987. *Gargantiua ir Pantagriuelis* (vertė Dominykas Urbas). Vilnius: Vaga.
- Rawls, Anne Warfield. 1996. „Durkheim’s Epistemology: The Neglected Argument“, *American Journal of Sociology* 102 (2): 430–82.
- Rex, John. 1987. „John Rex (interview)“ in Bob Mullan (ed.) *Sociologists about Sociology*. London: Routledge and Kegan Paul: 9–34.
- Rossiter, Margaret. 1982. *Women Scientists in America: Struggles and Strategies to 1940*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Schiebinger, Londa. 1989. *The mind has no sex?* Cambridge: Harvard university.
- Schlick, Moritz. 1991. „Positivism and Realism“ in Richard Boyd, Philip Gasper, and J. D. Trout (eds.) *The Philosophy of Science*. Cambridge, Mass., London, England: The MIT Press: 37–56.
- Seidman, Steven. 1991. „The End of Sociological Theory“, *Sociological Theory* 9 (2): 131–46.
- Seidman, Steven. 1994. *Contested Knowledge. Social Theory in the Postmodern Era*. Oxford UK & Cambridge USA.
- Suppe, Frederick. 1977 (1973). „Afterword“ in Frederick Suppe (ed.) *The Structure of Scientific Theories*, 2nd edn. Urbana, Ill.: University of Illinois Press.
- Šliogeris, Arvydas. 2008. *Filosofijos sugrįžimas*. Kn.: Algis Mickūnas ir Arvydas Šliogeris. *Filosofijos likimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Taylor, Charles. 1985. *Human Agency and Language. Philosophical Papers I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tocqueville, Alexis de. 1996. *Apie demokratiją Amerikoje* (iš prancūzų kalbos vertė Valdas Petrauskas). Vilnius: Amžius.
- Turner, Bryan. 1997. „Introduction“ in Bryan S. Turner (ed.) *The Blackwell Companion to Social Theory*. Oxford, Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.: 1–19.
- Turner, Stephen P.; Roth, Paul A. (eds.) 2003. „Introduction. Ghosts and the Machine: Issues of Agency, Rationality, and Scientific Methodology in Contemporary Philosophy of Social Science“ in Stephen P. Turner and Paul Roth *The Blackwell Guide to the Philosophy of the Social Sciences*. Oxford, UK, Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.: 1–18.
- Uebel, Thomas. 2003. „Twentieth-Century Philosophy of Social Science in the Analytic Tradition“ in Stephen P. Turner and Paul Roth *The Blackwell Guide to the Philosophy of the Social Sciences*. Oxford, UK, Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.: 64–88.
- Outhwaite, William. 1997. „The Philosophy of Social Science“ in Bryan S. Turner (ed.) *The Blackwell Companion to Social Theory*. Oxford, Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.: 83–110.
- Quine, W. V. 2002. „Two Dogmas of Empiricism“ in Yuri Balashov and Alex Rosenberg (eds.) *Philosophy of Science. Contemporary Readings*. London and New York: Routledge: 340–61.
- Valantiejus, Algimantas. 2004. *Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. Vilnius: VU leidykla.
- Valantiejus, Algimantas. 2010. „Sociologijos teorija (IV)“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (26): 48–105.
- Weber, Max. 1990. „Mokslas kaip profesinis pašaukimas“, *Problemos* 42: 69–82.
- Winch, Peter. 1990 [1958]. *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*. London: Routledge.